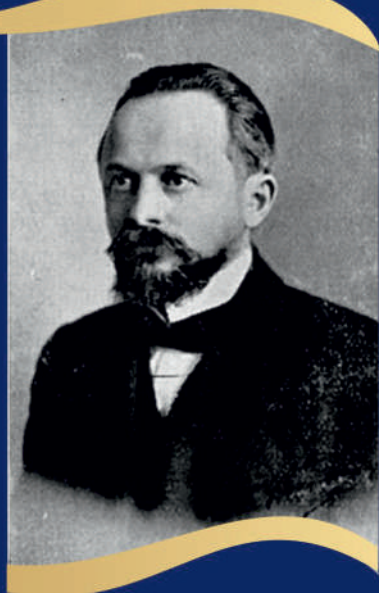

Arhivele Bistriței

Anul IV, Fascicula 1 (13)

Făuritorii Marii Uniri

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ARHIVELE BISTRITEI

ANUL IV, FASCICULA 1 (13)

Făuritorii Marii Uniri

Seria: *Istorie – Societate – Cultură*

**Tipărită cu sprijinul
Asociației Culturale „Alexandru Vaida-Voevod”,
Bistrița**

**Imaginea de pe copertă este a istoricului și omului politic român
Ioan Lupaș (1880-1967), membru al Academiei Române.**

Făuritorii Marii Uniri

**COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2019

Referenți științifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grăniceresc Năsăudean, Năsăud

ISBN: 978-606-37-0561-8

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958

© 2019 Coordonatorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul coordonatorului, este interzisă și se pedepsește conform
legii.

Redactare: Ana Maria Fetti

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu, nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Făuritorii idealului național

MIRCEA GELU BUTA*

Discuțiile iscate în jurul Primului Război Mondial încing din nou spiritele, iar vocile amorțite de până acum ale nemulțumiților se fac din nou auzite. Încercam, în cadrul unei mese rotunde, să argumentez faptul că, atunci când vorbim despre războaie și revoluții, ar trebui să ne gândim nu numai la eroism și lașitate, la altruism și iubire, ci și la bestialitatea ascunsă din om, atitudini explicate de psihologi prin observația că „*nu există adversari, ci numai nevroze*”, adică o reacție de amploare a unui psihic vulnerabil la stresul social. Considerând, probabil, că, prin exemplele date, aş ridiculiza eroismul armatei austro-ungare, un profesor plecat cu ani în urmă din România, participant și el la discuție, mă apostrofă oarecum prea direct și arțăgos: „*Când începe istoria voastră politică?*”.

I-am răspuns elegant că este greu să fixezi în mod hotărât anul în care încep luptele politice ale unui popor, căci istoria, fie politică, bisericească sau culturală, este ca un fluviu puternic, în care undele urmează unduirea generală a întregului. Îmi permit să continui astăzi această discuție, spunând că prin Biserică am avut, așa cum avem și astăzi, o instituție organizată, la adăpostul căreia s-a putut dezvolta viața istorică a întregului nostru neam, de unde și concluzia că începutul istoriei politice a românilor ardeleni coincide cu organizarea lor bisericească, desăvârșită la sfârșitul sec. al XVI-lea în forma unității naționale, sub raportul vieții religioase și culturale.

---

* Mircea Gelu Buta, Prof. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, UBB Cluj-Napoca, e-mail: butamircea@yahoo.com

Desigur, așa cum sublinia istoricul Ioan Lupaș, a existat o mare deosebire între acțiunea politico-religioasă din anii 1698–1700, care a provocat dezmembrarea românilor ardeleni în două tabere potrivnice, și cele de mai târziu, în care, aplanându-se divergențele religioase, s-a reușit ca sentimentul național, conștient, să fie mai puternic decât separatismul confesional¹.

Revenind la Marele Război, într-un comentariu din anul 1920, apărut în Revista „Ideea europeană”, Nae Ionescu încearcă să argumenteze ideea că ceea ce s-a întâmplat spre sfârșitul conflagrației vine să contrazică pe gânditorii epocii, care erau convinși că momentul naționalităților a fost anul 1848, iar cine a scăpat trenul, l-a scăpat de-a binelea și nu mai are dreptul să-l regrete². În cazul Austriei, s-a lăsat impresia că problema naționalităților a fost pusă oarecum miop. Cu alte cuvinte, s-a confundat dreptul de viață nestânjenită a fiecărei naționalități cu necesitatea de a se forma state independente, în limitele hotarelor etnice sau, așa cum afirma Nae Ionescu, „s-a confundat suveranitatea culturală a națiunii, care este o necesitate netăgăduită, cu suveranitatea politică și administrativă”³. Iată ce spunea, în anul 1906, contele Árpád Lázár, la instalarea sa în fruntea Comitatului Bistrița-Năsăud:

„... Față de cetățenii de limbă străină aduc bunăvoință nepreocupată și bunăvoință nepreocupată aștept și din partea lor... Eu vreau politică maghiară; politică maghiară în înțelesul că pretind recunoașterea necondiționată a unității statului maghiar, a ideii de stat maghiar. Chiar de aceea, față cu tendințele de desfacere a organizației noastre de stat, doresc să aplic puterea fără de cruțare, asprimea neîndurată a legii. Noi nu vrem să străformăm toate naționalitățile în unguri, ca noi, dar în inimă, în sentiment așa vrem să le facem. Bucuria noastră să fie și bucuria lor, durerea noastră să fie și durerea lor. Limba lor le-o apără autonomia bisericească, școlară

¹ IOAN LUPAȘ, „Când începe istoria noastră politică”, Rev. Luceafărul, anul XIII, nr. 9, Sibiu, 1914, pp. 261–264.

² NAE IONESCU, *Suferința rasei albe*, Ed. Timpul, Iași, 1994, p. 171.

³ *Ibidem*.

și o apără sanctuarul familial, dar de altă parte, însușirea limbei statului maghiar o pretinde interesul lor bine priceput, o pretinde supremația statului maghiar... ”⁴.

Austro-Ungaria nu a fost niciodată un stat național, după cum nici Viena nu a răsfrânt cultura unei singure națiuni, deși ar fi trebuit să fie reprezentarea unei culturi născute nu numai din întretăierea Apusului cu Răsăritul, dar mai ales din amestecul unor neamuri diferite. Ceea ce au înțeles însă oamenii de cultură nu au dorit să înțeleagă politicienii, adică dacă Austria avea într-adevăr o misiune europeană în Orient, această misiune nu se putea împlini decât sub condiția ca naționalitățile monarhice să nu urmărească o supremație, iar pentru că nu a fost așa, ce a urmat s-a văzut, întrucât războiul stă în mâna lui Dumnezeu, și nu a omului, fiindcă omul nu îi poate domina sau prevedea desfășurarea, după cum recunoștea, oarecum resemnat, îndrăznețul bărbat politic Otto von Bismarck⁵. Războiul iese, astfel, din sfera calculului omenesc și numai un nemăsurat orgoliu sau o nemăsurată nebunie îl mai poate aduce în sfera acestui calcul. Iată, așadar, cum gândul românilor ardeleni, în care trăia atât de vie și de puternică conștiința unității naționale, întruchipată prin Biserică și Cultură, a reușit să devină o realitate, tot mai deplină în împărăția faptelor, asemeni împărăției gândurilor.

---

⁴ „Două vorbiri dela instalarea Comitetului suprem”, Revista Bistriței, anul II, nr. 19, Bistrița, sâmbătă, 26/13 Maiu 1906, pp. 2–3, material preluat din Foaia „Besztercze”.

⁵ NAE IONESCU, *op. cit.*, p. 83.

**Opțiune sau dilemă.
Românii transilvăneni
între activismul politic național
și activismul guvernamental parlamentar
în epoca dualismului austro-ungar. Eseu**

**VASILE DOBRESCU^{*},
MARIA TĂTAR-DAN^{**}**

Prezența și implicarea românilor transilvăneni în viața politică din perioada dualismului austro-ungar (1867–1918) a reprezentat o preocupare constantă a istoriografiei naționale moderne în secolul ce-a urmat actului Unirii de la 1 decembrie 1918. Însă deschiderile debaterilor asupra acestei problematici au fost întreprinse anterior, chiar de către unii dintre protagoniștii contemporani ai acțiunilor politice de până la 1918, dacă îi amintim doar pe George Barițiu, Nicolae Popea, Vincențiu Babeș, Teodor V. Păcățianu, Nicolae Iorga etc. Continuarea investigațiilor și analizelor asupra acestei tematici vor fi amplificate și aprofundate cu metode de investigații și concepții diverse, ulterior, de numeroși specialiștii în domeniu printre care îi menționăm pe Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Vasile Netea, Ștefan Pascu, Bujor Surdu, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Nicolae Cordoș, Liviu Botezan, Simion Retegan, Gelu Neamțu, Dumitru Suci, Stelian Mândruț, Nicolae Josan, Ioan Bolovan, Valentin Orga, Radu Păiușan, Marius Eppel, Vlad Popovici,

---

^{*} Vasile Dobrescu, Prof. univ. dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie din Târgu Mureș, e-mail: vasiledobrescu@yahoo.com.

^{**} Maria Tătar-Dan, Lector univ. dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie din Târgu Mureș, e-mail: maria.dan@science.upm.ro.

Ovidiu Emil Iudean etc. (Lista autorilor vizează tematica propusă dar ea se poate continua cu enumerarea unui număr însemnat de istorici cu lucrări documentare sau secvențiale despre fenomenele politico-naționale, culturale, bisericesti, economice din epoca modernă)¹. Prin investigațiile derulate de către istoricii mai vârstnici sau mai noi s-a reușit, per ansamblu, să se definească structurarea și activitatea după 1869 a celor două partide naționale românești, iar din 1881 a Partidului Național Român unic, să se contureze etapele mișcării naționale, conținutul programatic al acțiunilor politice desfășurate, să se evalueze efectele tacticilor adoptate în privința participării sau non participării electoratului românesc la alegerile parlamentare, adică tactica pasivă sau activă și apoi neoactivă de la începutul secolului XX, aducându-se, pe parcursul dezbaterilor, noi informații și interpretări nuanțate, ce ne oferă, mai pe larg, diversitatea opiniilor și frământărilor ce a însoțit activitatea liderilor politici în epoca dualistă, inclusiv momentele de criză înregistrate în anumite faze la nivelul conducerii centrale a Partidului Național Român sau în unele organizații locale ale acestuia. De asemenea a fost sesizată implicarea în viața politică parlamentară a unor membri ai elitelor românilor transilvăneni pe listele partidelor maghiare, de regulă guvernamentale, inițial în subsidiar și în afara mișcării politice naționale, adeseori sub forma unor caracterizări globalizatoare puse sub semnul etichetelor apărute în presa vremii de „rătăciți”, „renegați” sau chiar de „trădători ai neamului”.

Atrăși de faptul că numărul acestora era destul de mare, că figurau pe locuri onorabile în societățile de cultură „Astra”, „Societatea pentru un fond de teatru român” etc., sau în organisme centrale sau locale ale bisericilor naționale, mai recent, o serie de cercetători și-au propus

---

¹ *Bibliografia istorică a României*, vol. I–VI, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, 1972–1974, 1975, 1980, 1985; *Bibliografia istorică a României*, vol. VII–XI, Editura Academiei Române, București, 1990, 1996, 2000, 2005, 2007; *Bibliografia istorică a României*, vol. XII–XIII, Editura Academiei Române, București, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009–2010, 2011; *Anuarul istoriografic al României*, vol. I–III, Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, 2015, 2016.

să descifreze motivațiile și manifestările grupului activiștilor parlamentari filogubernamentali, să surprindă atitudinile reprezentanților acestora, care s-au dovedit departe de a fi uniforme sau solidare în privința raportării lor la structurile și legislația regimului dualist sau chiar la orientările și programul politic al Partidului Național Român. Astfel, din sursele documentare oferite de presa românească din epocă de Teodor V. Păcățian în lucrarea „Cartea de aur”² și de istoricii Vlad Popovici și Ovidiu Emil Iudean³, reiese că, în perioada anilor 1869–1918 în Parlamentul de la Budapesta au fost aleși un număr mai mare de deputați filogubernamentali decât totalul deputaților naționali, adică 55, respectiv 42 de deputați, primii fiind prezenți în 117 cicluri parlamentare iar naționalii în 70 de legislaturi⁴. Aceste situații impun desigur o serie de întrebări, care privesc, pe deoparte determinările și calitatea opțiunilor adoptate de liderii mișcării naționale, cât și a celor care agreaseră să acționeze în sfera programelor și proiecțiilor politice ale Partidului Național Român, iar pe de altă parte a celor care se angajaseră să participe la viața parlamentară pe listele partidelor maghiare. În consecință, răspunsurile trebuie să lămurească în ce măsură aceste

---

² Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroane maghiară*, vol. V–VII, Tipografia Arhidieceșană, Sibiu, 1909, 1910, 1911.

³ Vlad Popovici, Ovidiu Iudean, *The Elective Representation of the Romanians in the Hungarian Parliament*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia”, nr. 11, Editura Universității Petru Maior, Târgu Mureș, pp. 121–143; Ovidiu Emil Iudean, *Deputați români în parlamentul de la Budapesta (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX)*, teză de doctorat, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2012, 429 p. plus Anexa.

⁴ *Ibidem*, vezi și Anexa A. Corelarea informațiilor de la autorii citați ne-au impus efectuarea unor minore redistribuiri față de cele prezentate în listele oficiale ale parlamentului, pentru legislaturile din perioada anilor 1869–1881, când unii deputați filonaționali candidează pe listele partidelor maghiare, de regulă la propunerea conducerilor cercurilor electorale ale Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria. Așa este cazul deputaților Mircea Stănescu, Lazăr Ionescu, Dumitru Bonciu, Constantin Gurban, Partenie Cosma, George Ioanovici etc. Aceste intervenții nu modifică esențial proporția numerică a naționalilor sau a filogubernamentalilor cât oglindesc tendințele unor candidați cu orientări naționale de a se impune în alegerile parlamentare pentru a avea posibilitatea de a-i susține pe deputații de pe listele Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria.

orientări politice deosebite veneau în întâmpinarea și sprijinul emancipării politice a națiunii române, cât erau ele de realiste și viabile în contextul sistemului politic dualist și mai ales, cum se raportează acestea la evoluția evenimentelor care au marcat procesul de autodeterminare al românilor și al unirii Transilvaniei la 1 decembrie 1918.

Cu riscul de a reveni asupra problematicii dezbătute în istoriografia românească privind momentele constituirii celor două partide naționale, al românilor din Banat și Ungaria și a celui din Transilvania istorică, în anul 1869, cât și a tacticilor deosebite de angajament în viața politică parlamentară de activism, respectiv de pasivism, demersul nostru este determinat de ideea sublinierii obiectivelor comune ale celor două entități politice, ce se revendicau de la programele și principiile revoluției române de la 1848 și de la actele naționale împlinite în epoca așa numitului regim liberal din anii 1860–1865, în raport cu noul sistem politic instaurat de dualism. Astfel, Partidul Național Român din Banat și Ungaria, contestând formulele politice ale pactului dualist, introduce între principalele revendicări ale programului său, menținerea autonomiei Transilvaniei și convocarea unei noi diete ardelen, rediscutarea conținutului legii naționalităților (1868) și modificarea acesteia conform proiectului româno-sârb susținut în comun de deputații români prezenți în Parlamentul Ungariei din anii 1867–1868, instaurarea unui regim liberal care să asigure libertatea neîngrădită de manifestare a tuturor cetățenilor în toate domeniile cu scopul statuării identității lor naționale⁵. Din acest punct de vedere, mișcarea politico-națională a tuturor românilor transilvăneni este, astfel, tutelată de unitatea aspirațiilor și concepțiilor politice, în ciuda tacticilor politice ce vizau participarea sau non-participarea reprezentanților săi în activitatea parlamentară cu candidați proprii.

Merită totuși să reiterăm motivațiile care au condus la apariția celor două partide politice în 1869 până în 1881 și a atitudinilor politice

---

⁵ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848–1881)*, Ed. Științifică, București, 1974, pp. 370–371.

deosebite pe care acestea le-au promovat doar în privința angajamentului sau refuzului de a intra în cursa alegerilor parlamentare, deoarece opțiunile și îndemnurile spre participarea efectivă și cu toate resursele umane de care dispuneau, în alegerile pentru congregațiile sau adunările comitatense a reprezentanților naționali coincideau, având ca obiectiv apărarea și promovarea intereselor locuitorilor români din unitățile administrative. Să nu uităm că anterior actului dualist, în anul 1849 și ulterior prin anii '60 ai secolului XIX, au existat încercări de realizare a unui corp național român sau a convocării unui congres național al tuturor românilor transilvăneni⁶, proiecte care au eșuat din cauza opoziției guvernelor imperiale de la Viena. De asemenea, trebuie reținute demersurile de unitate a românilor din Imperiu sub aspectul proiectului de unificare a eparhiilor ortodoxe, inițiat de episcopul Andrei Șaguna în anii 1862–1864, într-o unică eparhie metropolitană pentru românii din Transilvania și Bucovina⁷, care a fost respins din aceleași motive ce vizau respectarea existenței provinciilor istorice. Cu mențiunea că habsburgii, în ofensiva lor cuceritoare în dauna imperiului Otoman, au retrasat artificial granițele noilor provincii „eliberate”, alipind, bunăoară pe parcursul secolului al XVIII-lea Ungariei, părți însemnate din fostul Principat al Transilvaniei autonome, precum Banatul, Crișana și Maramureșul, reducând dimensiunile noului Principat transilvănean austriac la zonele centrale și estice ale Ardealului.

Dacă divizarea românilor din Imperiul habsburgic în unități provinciale disparate nu a fragmentat curente de idei iluministe și preromantice prin care elitele culturale naționale au dezvoltat și conturat formele esențiale ale națiunii române moderne, raporturile politico-administrative deosebite au determinat participarea elitelor politice în mod diferit la evenimentele revoluționare din anii 1848 și 1849, deși

---

⁶ *Ibidem*, pp. 39–47, 162–163; Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 960–965.

⁷ Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1879; Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate: Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, Editura Enciclopedică, București, 2000, pp. 204–229.

programele naționale enunțau principii și opțiuni comune puse sub semnul recunoașterii emancipării națiunii române ca o componentă distinctă între națiunile fostului imperiu austriac⁸. Astfel, o parte a elitelor românilor din Banat și vestul Transilvaniei vor fi implicate în procesele revoluției din Ungaria, inclusiv în dieta și armata acesteia, deși s-au manifestat și serioase reticențe față de aceste opțiuni, pe când elitele românilor din Transilvania istorică, revendicându-se de la statutul autonom al provinciei au conceput un program prin care au proclamat drepturile inalienabile ale națiunii române, susținut printr-o mișcare revoluționară distinctă față de programul revoluționarilor maghiari ce a condus la confruntări militare de amploarea unui război civil național. Apoi, în anii liberalismului din 1860–1865, românii bănățeni și ungureni își trimit deputații în dieta de la Pesta, iar cei din Ardeal în dieta de la Sibiu în anii 1863–1865, aceștia din urmă reușind să adopte legile ce asigurau recunoașterea națiunii române ca entitate politică egală în drepturi cu celelalte națiuni istorice, oficializarea limbii române în administrația provinciei, precum și deplina egalitate a confesiunilor sale religioase (ortodoxă și greco-catolică) cu celelalte confesiuni⁹.

Prorogarea lucrărilor dietei de la Sibiu, uniunea forțată a Transilvaniei istorice cu Ungaria prin dieta de la Cluj în 1865, încheierea patului dualist care asigura dominația elitelor maghiare și germane în Imperiul austro-ungar, adoptarea legii naționalităților din anul 1868, fără a lua în considerare proiectul sau amendamentele naționalităților, lege prin care se proclama în zona Ungariei istorice națiunea maghiară ca unică națiune politică, rezervându-le celorlalte naționalități, teoretic, doar drepturi cultural educative, confesionale sau folosirea limbilor materne în administrația și justiția locală „după posibilități”, au fost momentele și etapele care au generat, treptat, orientarea elitelor române

---

⁸ Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I-II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

⁹ Simion Retegan, *Dieta românească de la Sibiu 1863–1864*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

din această zonă spre pasivismul parlamentar¹⁰. Întrucât acest curent s-a conturat și a devenit dominant în urma unor aprinse confruntări de idei pe parcursul anilor 1866–1869, liderii elitelor românilor din Banat și Crișana, sesizând opțiunile majoritare ale electoratului național de a se angaja în alegerile parlamentare s-a orientat spre opțiunea activismului, hotărând înființarea Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria și a unui program național ce trebuia promovat de candidații săi în alegeri și în Parlamentul de la Budapesta. Nici opțiunea de strategie electorală pasivistă a elitelor românilor ardeleni, deși votată cu majoritate covârșitoare cu prilejul constituirii Partidului Național al Românilor din Transilvania nu a fost scutită de contestările grupului activist minoritar din anii următori¹¹, dar mai ales de dilemele generate de unele cercuri electorale naționale de a se angaja cel puțin în dezbaterile electorale și de a adopta un relativ pasivism în sensul susținerii unor candidați naționali pasiviști ce urmau, în cazul alegerii lor ca deputați, să refuze participarea la lucrările parlamentare. În această situație se vor găsi și vor proceda ca atare la alegerile din anul 1869, Ilie Măcelariu și Ioan Antonelli sau Petru Nemeș și Ioachim Mureșan la alegerile din 1872, cu mențiunea că ultimii doi au intrat în parlament fără a se angaja în dezbaterile acestuia. Însă la alegerile din 1875, patru deputați naționali aleși refuză să-și exercite mandatul, dată după care se opinează că s-a generalizat pasivismul absolut, fără a se anula cu totul, tentațiile activiste.

Puseurile filo-activiste ardeleni din anii de început ai dualismului erau alimentate, în parte și de relativele succese ale activiștilor din Banat și Crișana, care reușiseră în primele legislaturi din anii 1869 și 1872 să trimită în parlament 27 de deputați naționali, cărora li se

---

¹⁰ Vasile Netea, *op.cit.*, pp. 232–260, 351–369. Mai nuanțat și mai extinsă această problemă la Dumitru Suciu, *Mișcarea antidualistă a românilor din Austro-Ungaria și Ilie Măcelariu 1867–1891*, Ed. Albatros, București, 2002, pp. 49–188.

¹¹ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860–1914*, Ed. Enciclopedică, București, 2000, pp. 105–106; Dumitru Suciu, *op.cit.*, pp. 337–418.

adăugaseră încă 23 deputați filogubernamentali, mulți dintre ei cu opinii și atitudini apropiate de pozițiile naționaliștilor. Nici unificarea celor două partide naționale din anul 1881, într-o formațiune politică cu un program distinct¹² nu a condus imediat la adoptarea unei strategii electorale unitare, liderii bănățeni și ungureni rămânând să practice în continuare activismul, de altfel cu rezultate din ce în ce mai slabe până în anul 1887.

Boicotul parlamentar parțial, apoi generalizat, promovat de Partidul Național Român va avea însă și efecte negative, sesizate încă din epocă, mai ales de filo-activiști, dar și de către majoritatea specialiștilor din domeniu, în sensul diminuării activității conducerii partidului și a dezorientării electoratului românesc care își va manifesta atitudinea, inițial, printr-un masiv absentism în dezbaterile electorale și, apoi, mai grav, prin dirijarea acesteia, adeseori forțată de către autoritățile oficiale, spre a susține candidați români filogubernamentali, și nu rare ori a candidaților proveniți din rândul politicienilor maghiari. Pentru suplinirea și remedierea absenței propriilor reprezentanți în viața politică parlamentară, liderii naționali au căutat să-și plaseze proiecțiile politice spre cluburile naționale, întemeiate după 1881 în majoritatea centrelor electorale, îndemnându-le să participe la viața publică prin susținerea candidaților la adunările comitatense, fapt ce a întreținut, cel puțin la nivel local, ideea funcționării unor componente politice naționale, creând, în cadrul desbaterilor acestor congregații locale, condițiile formării unor lideri naționali locali redutabili, parte dintre ei integrați apoi în conducerea centrală a partidului. Concomitent, Partidul Național Român va iniția și susține acțiunile protestatare ce condamnau prevederile legilor care limitau autonomia confesională și școlară, apreciind că era timpul să evalueze efectele politicilor discriminatorii ale regimului dualist față de români prin conceperea unor documente alcătuite din perspectiva programului său politic, pentru a fi destinate opiniei

---

¹² Liviu Maior, *Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12–14 mai 1881*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia”, 1970, fasc. 1, pp. 91–107.

publice din imperiu și din străinătate. În acest sens este realizat în anul 1882 „Memorialul” avându-l ca autor pe George Barițiu și apoi, și sub influența curentului tinerei generații grupate în jurul „Tribunei” de la Sibiu (înființată în 1884), ce susținea extinderea domeniilor de acțiune ale Partidului Național Român în domeniile culturale și socio-economice, pentru a-și extinde contactele cu cercuri sociale cât mai largi¹³, se pregătește lansarea unui mai cuprinzător document național cunoscut sub numele de „Memorandum”¹⁴. Dacă unanim se acceptase ideea pregătirii sale încă din anul 1885, problematica conceperii conținutului său și mai ales alegerea momentului oficializării sale a dat naștere unor divergențe purtate între anii 1887–1892, ce oglindeau dilemele liderilor partidului cu privire la eficacitatea și rezultatele acestuia asupra mișcării naționale a românilor transilvăneni¹⁵. Dacă scenariile cele mai pesimiste privind soarta „Memorandului” din 1892 s-au adeverit, în sensul aplicării unor măsuri juridice punitive asupra majorității conducerii executive a Partidului Național Român, cât și a interzicerii activității acestuia ca partid politic, nici o personalitate politică din cele direct implicate nu a intuit manifestările de largă solidaritate națională pe care le-a produs mișcarea memorandistă la nivelul întregii societăți românești cu ecouri puternice în multe țări europene. Pe de altă parte, s-a considerat, la puțin timp, chiar de către unii contemporani, că mișcarea memorandistă reprezenta în ciuda uriașului său succes cel din urmă act de mare valoare al curentului pasivist, și că, pentru a rescrie mișcarea națională cu vigoare și eficacitate în viața politică trebuia să schimbe nu numai strategia parlamentară, ci să prefigureze principii programatice noi, ce anunțau deja de la sfârșitul secolului al XIX-lea deschiderea spre neoactivism¹⁶.

---

¹³ Vlad Popovici, *Tribunismul (1884–1905)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, pp. 81–198.

¹⁴ Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947.

¹⁵ Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885–1897)*, Ed. Dacia, Cluj, 1973.

¹⁶ Vlad Popovici, *op.cit.*, pp. 240–272.

Reorientarea proiecțiilor politice ale elitelor naționale s-a decelat însă pe parcursul unei crize prin care va trece conducerea Partidului Național Român, concomitent cu apariția unei noi generații de oameni politici care vor sesiza modificările socio-economice și profesionale de la nivelul electoratului românesc al cărui număr se completează cu noi elemente provenite din așa numita clasă de mijloc, dornice să se implice mai activ în viața publică. De altfel, trebuie să amintim că cei mai intransigenți pasiviști în perioada de maximă amplitudine a acestui curent din anii 1887–1900 vor contribui efectiv la sporirea numărului membrilor clasei de mijloc prin implicarea lor directă și prin mobilizarea altor elite la înființarea unui număr însemnat de instituții de credit, cu efecte economice benefice pentru zeci de mii de persoane în calitatea lor de acționari, deponenți sau debitori, formând, treptat, sub aspect economico-financiar o solidaritate economică ce avea însă și o puternică amprentă națională. În acest proces sunt implicați și viitorii lideri politici naționali precum Aurel Vlad, Iuliu Maniu, Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Amos Frâncu, Nicolae Oncu, Nicolae Zigre, Gavril Tripon etc.¹⁷.

Astfel, adepții refacerii și revigorării Partidului Național Român (interzis de autorități din 1894) și a ideilor neoactiviste, grupați în jurul cercurilor bancare din Arad și din sudul Transilvaniei, sprijiniți de către redactorii „Tribunei” ardelenе au avut suficiente forțe și motivații de a reorganiza activitatea Partidului, de a concepe un document programatic consistent și mai realist și de a schimba strategia acestuia prin angajarea în activitatea parlamentară¹⁸. Disputele și dilemele pe aceste problematici rezolvate la conferința Națională a Partidului Național Român din ianuarie 1905 au avut în perspectiva evoluției politice urmări pozitive, chiar dacă reprezentarea parlamentară a deputaților naționali nu a fost pe măsura așteptărilor.

¹⁷ Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872–1918*, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 1999.

¹⁸ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900–1914*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, pp. 42–79.

Modalitățile prin care trebuiau aplicate principiile programatice ale Partidului Național Român în viața parlamentară sau extra-parlamentară au constituit subiectele unor discuții, uneori aprinse, ce vizau diversificarea obiectivelor misiunii naționale ce trebuiau să cuprindă pe lângă țintele politico-naționale, problematici socio-economice și cultural-educative menite să extindă influența partidului în păături sociale cât mai largi¹⁹. Pe de altă parte, promovarea ideilor autonomiste sau federaliste, care îl aveau ca posibil interlocutor pe moștenitorul tronului, au fost teme care au generat opinii diferite la nivelul conducerii Partidului Național Român²⁰. S-au adăugat la aceste subiecte, inițiativele președintelui Partidului Muncii, aflat la guvernare din anii 1910 și 1913–1914, pentru deschiderea unor tratative cu liderii mișcării naționale, acțiune care a pus conducerea Partidului Național Român într-o serioasă dilemă, fie să respingă ab initio orice contacte, fie să-și exprime explicit propriile cerințe, ce trebuiau în concepția lor, să fundamenteze în mod univoc dialogul și relațiile româno-maghiare. Rezervele liderilor naționali față de disponibilitatea și sinceritatea lui István Tisza de a antama un real dialog erau multiple, ele fiind alimentate și de rezultatele alegerilor parlamentare din 1910 în care, mare parte dintre candidații naționali au cunoscut eșecuri din pricina abuzurilor și imixtiunii autorităților oficiale care au sprijinit o serie de candidați guvernamentali români, dar mai ales candidați etnici maghiari, acțiuni supervizate chiar de către liderul maghiar.

Deși astăzi cunoaștem conținutul și rezultatele acestor tratative încheiate printr-un total eșec, merită să subliniem că liderii naționali au avansat la aceste întâlniri, ca bază de discuție, un detaliat program autonomist cu punctării concrete ce vizau toate sferele vieții societății românești transilvănene, pe când István Tisza a fost dispus să acorde doar concesiuni în anumite domenii, precum cel confesional și școlar (socotite de Partidul Național Român ca insuficiente), pe care însă niciun

---

¹⁹ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii...*, pp. 152–158.

²⁰ Liviu Maior, *Un părinte fondator al României Mari. Alexandru Vaida Voevod*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 67–112.

lider maghiar de până atunci nu le oferise reprezentanților românilor naționaliști²¹. Apoi, liderii naționali apreciau că au reușit să expună șeful partidului guvernamental și indirect elitelor maghiare, fără echivoc și în detaliu, cererile exprese și necesare înfăptuirii unei eventuale conlucrări româno-maghiare, având satisfacția că reprezintă o forță pe care conducătorii statului austro-ungar nu o pot neglija și mai ales că acțiunea lor făcea obiectul relațiilor diplomatice dintre România și Austro-Ungaria sau a opțiunilor politice de care nu erau străine cercurile politice de la Viena sau de la Berlin.

În contextul evoluției mișcării politico-naționale din anii dualismului, marcată, inițial, de opțiuni strategice deosebite față de alegerile parlamentare, până la generalizarea pasivismului din anii 1887–1905, cât și de amplitudini și intensități diferite, numărul deputaților naționali a fost mai redus decât cel al deputaților aflați pe listele partidelor maghiare, cu toate eforturile de recuperare din epoca neoactivismului. Acestui fenomen, blamat în epocă de liderii naționali, dar mai ales de presa românească, cu puține excepții i s-au căutat diverse explicații, în parte de natura exogenă, acceptate aproape unanim, printre care starea prelungită a pasivismului sau obstrucțiile repetate și generalizate ale autorităților oficiale asupra înscrierii și participării candidaților naționali în dezbaterile pentru alegerile parlamentare. S-au adăugat acestor situații disponibilitățile unor ierarhi ai bisericilor române de a sprijini și a avea reprezentanți parlamentari fideli intereselor lor confesionale. Sub acest aspect trebuie să decelăm dintr-o serie de situații și atitudini ale ierarhiilor bisericilor naționale. Spre exemplu, Mitropolitul Andrei Șaguna, la începutul dualismului a încurajat activismul politic ca proiecție națională și cu reprezentanță parlamentară ce trebuia să urmărească exclusiv obiectivele naționale. Ulterior, liderii religioși, aflați sub presiunea măsurilor legislative care atentau la autonomia confesională și școlară vor încuraja, în parte și doar pe o parte dintre viitorii deputați filogubernamentali. Însă, aceste motivații nu

---

²¹ Keith Hitchins, *op.cit.*, pp. 343–378.

aveau nici o susținere reală, eventual, presupusă în cazul prezenței unui număr destul de apreciabil (11) de deputați filogubernamentali chiar din anii de început ai dualismului, îndeosebi din părțile vestice ale Transilvaniei unde se adoptase strategia activistă. Motivațiile filogubernamentale ale acestora se datorau în parte tradițiilor de conlucrare ale deputaților în cauză cu o parte a elitelor maghiare locale, neagreații programului sau reprezentanților Partidului Românilor din Banat și Ungaria, și mai mult ca probabil, motivațiilor personale de a câștiga un statut social aparte conferit de calitatea lor parlamentară. În subsidiar și nu în cele din urmă, trebuie să constatăm că aceștia au avut anterior însemnate funcții administrative și juridice în cadrul comunităților unde au candidat, situație care le-a conferit și șanse de a candida cu succes în alegeri. Trebuie să subliniem că și ulterior candidații și deputații gubernamentali români, cu puține excepții au provenit din rândul funcționarilor comitatensi sau ai instituțiilor centrale guvernamentale²², cei mai mulți dintre ei fiind în prealabil selectați și propuși, după evaluări minuțioase, de către autoritățile locale sau de către conducerea cluburilor partidelor maghiare. Spre deosebire de aceștia, liderii naționali, candidați la alegerile parlamentare sau aflați în starea de pasivitate practicau exclusiv profesiile liberale (avocați medici, preoți) sau proveneau din rândul proprietarilor funciari mijlocii și mari, nefiind astfel supuși constrângerilor de ordin profesional sau material.

Printre motivațiile personale declarate frecvent, mai ales în timpul campaniilor electorale, ale filogubernamentalilor români erau cele ale apărării intereselor românilor sau ale electoratului în general din cercurile unde candidau însă cu respectarea legilor în vigoare²³, mulți dintre ei prezentându-se în această ipostază cu bună credință, alții doar mimând demagogic aceste deziderate. Oricum, niciunul nu și-a negat apartenența națională chiar dacă, într-o serie de confruntări cu reprezentanții naționali vor demonstra falsitatea opiniilor și angajamentelor

---

²² Ovidiu Emil Iudean, *Deputați gubernamentali români...*, pp. 42–120.

²³ *Ibidem*, pp. 156–394.

lor inițiale. De asemenea, se reține faptul că unii deputați români aflați pe listele partidelor maghiare, în primele legislaturi până în anul 1884 s-au raliat unor atitudini exprimate de deputații naționali. Bunăoară, Sigismund Pop, ales guvernamental în cercul Rodnei reclama, alături de naționali, existența unei legi electorale speciale și mai restrictivă cenșitar, pentru Transilvania istorică, cerând modificarea acesteia pentru ca electoratul român din această zonă să se bucure de aceleași condiții eligibile ca cel din Ungaria²⁴. În același curs de opinii se înscriau protestele deputaților Alexandru Roman, George Pop de Băsești și Petru Mihaly senior, ultimii aleși pe listele partidelor maghiare, față de legile ce atentau la autonomia bisericii și a școlilor confesionale, socotind că prin ele se încearcă maghiarizarea tineretului școlar. Toți trei vor vota împotriva lor, iar George Pop, în plus, își va da demisia din clubul Partidului Independentist²⁵.

Au existat încercări ale unor candidați guvernamentali, susținuți în parte și de unii activiști naționali de a se constitui într-o grupare politică în paralel cu Partidul Național Român. Aceștia au întemeiat în anul 1884 la Budapesta, Partidul Moderat Român, beneficiind și de susținerea mitropolitului Miron Romanul, îngrijorat de eventualele efecte radicale ale programului Partidului Național Român din 1881 asupra statutului bisericii ortodoxe. Partidul a adoptat un program, care prelua o bună parte din principiile Partidului Național Român, cu excepția celor care vizau condamnarea dualismului, și și-a stabilit ca organ de presă periodicul moderat „Viitorul” (înființat încă din 1883). Principalul inițiator, Iosif Gall, o personalitate cunoscută în societatea românească a timpului, aprecia cu acest prilej că obiectivele Partidului Național Român nu oglindesc „factorii politici reali, nici puterile de care dispunem pentru a realiza o atare programă” iar reacțiile clasei politice maghiare ar duce la o mai puternică centralizare și marginalizare a românilor în viața publică. În consecință propune „împăcarea”

²⁴ Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 659.

²⁵ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania...*, p. 415.

cu dualismul „pe care nu avem a-l răsturna”, în schimbul unei conc lucrări cu Partidul Liberal, care având la bază largi principii liberale ar fi dispus, să acorde mai multe cercuri electorale deputaților ce ar îmbrățișa programul Partidului Moderat Român²⁶. Realitățile politice și chiar rezultatul alegerilor din 1884 îl vor contrazice. Mai mult, hotărârea conducerii partidului de a propune candidați proprii pe listele Partidului Liberal Maghiar și evident, ca deputații aleși să intre în grupul parlamentar al acestui partid, a produs, mai întâi, dezamăgirea totală a facțiunii național-activiste și în anul următor a partidului moderat. Reluarea unui proiect similar, în anul 1900, susținută de către Iosif Gall a eșuat deoarece acesta nu a găsit înțelegerea liderilor maghiari guvernamentali consultați, de a acorda filogubernamentalilor români 20 de locuri în Parlamentul ungar²⁷. În fine, între anii 1907–1910, Emil Babeș, fiul liderului naționalist Vincențiu Babeș a antamat, la rândul său, oficialitățile maghiare în sprijinul formării unei grupări moderate distincte față de Partidul Național Român, a cărui prezență politică nu o contesta, solicitând, în schimb, garanții constituționale pentru respectarea legii naționalităților din 1868, modificarea legilor care atentau la autonomia confesională a bisericilor române și a școlilor, introducerea dreptului de vot universal, renunțarea la politica de maghiarizare etc., acțiune încheiată cu același rezultat ca și a primelor inițiative, mai ales că proiectul său a fost condamnat de liderii Partidului Național Român și de o virulentă campanie de presă, lansată de periodicele românești naționale²⁸. În consecință, intențiile filogubernamentalilor români de a forma o formațiune politică moderată și de a deveni o interfață a Partidului Național Român au eșuat, nefiind susținute de către cercurile electorale românești, în care n-au reușit, decât cu excepția anilor 1881–1885, când și-au format câteva cluburi anemice de aderenți.

Au fost guvernele și partidele maghiare decise să sprijine constituirea unei formațiuni politice moderate românești? Actele și gesturile

---

²⁶ Ovidiu Emil Iudean, *Deputați guvernamentali români...*, pp. 136–142.

²⁷ *Ibidem*, pp. 145–146.

²⁸ *Ibidem*, pp. 358–359.

politice dovedesc mai mult că acestea au încercat în anumite momente, dar de regulă în preajma alegerilor electorale sau în perioadele de criza politică, să-și asigure majoritățile parlamentare și să dezbine mișcarea politică națională, să divizeze electoratul românesc. Deși aveau posibilitatea să susțină asemenea inițiative, elitele conducătoare guvernamentale sau din opoziția maghiară nu erau dispuse să formeze o grupare politică consistentă, chiar și moderată, distinctă, deoarece se temeau că aceasta se va orienta spre susținerea unor obiective ale Partidului Național Român, sau că ar fi un exemplu și pentru celelalte naționalități (slovacă, germană sau sârbă) să solicite grupări politice similare.

Trecând în revistă lista deputaților români aflați pe listele partidelor maghiare, remarcăm că încă din anul 1869, o parte dintre ei provin din rândul naționalilor, propuși, de regulă, de cluburile electorale naționale locale, în înțelegere cu cluburile similare ale partidelor maghiare sau cu oficialitățile administrației locale. Așa își asigură alegerile Stănescu B. Mircea, Partenie Cosma, Ioanovici George, Buteanu Vasile, George Pop de Băsești, Constantin Gurban, Ioan Beleş etc. Apoi, o serie de deputați naționali, pe fondul sporirii măsurilor coercitive întreprinse de guvernele liberale conduse de Kolomán Tisza asupra candidaților naționali, începând cu alegerile din anul 1875, au optat să candideze de regulă pe listele partidelor maghiare, în speranța că vor reuși să reprezinte interesele electoratului românesc și chiar unele obiective ale Partidului Național Român. În acest sens va proceda Alexandru Roman, care după patru mandate ca naționalist, va figura ca guvernamental în alte trei mandate consecutive. Orientările sau atitudinile filonaționale ale deputaților guvernamentali români vor fi urmărite atent de oficialitățile maghiare și vor fi sancționate fie prin retragerea sprijinului lor la următoarele alegeri, fie prin susținerea unor contracandidați cu toate mijloacele posibile pentru a asigura alegerea lor. În această situație se vor găsi Partenie Cosma sau Petru Mihaly senior, participanți la conferința de unificare politică și înființare a Partidului Național Român din anul 1881, care vor pierde alegerile în fiefurile

lor electorale tradiționale. Asemenea soartă o va împărtăși și Alexandru Roman în 1887 din pricina criticilor sale asupra conținutului legilor școlare ale lui A. Trefort.

Acest gen de situații, de relativă ambiguitate, în privința poziționărilor și atitudinilor politice ale deputaților români guvernamentali se vor sfârși, odată cu generalizarea pasivismului național din anii 1887–1905, când aceștia au prilejul să-și fundamenteze mai clar orientarea politică, cu argumentul esențial, parțial credibil și real, că participă în alegeri pentru a susține și a răspunde cererilor cercurilor electorale cu majoritate românească de a avea reprezentanții români în Parlamentul Ungariei. Însă, după adoptarea neoactivismului național în anul 1905, aceste argumente devin caduce pentru candidații filogubernamentali, puși în situația de a se confrunta cu reprezentanții naționali în dezbateri polemice deosebite, fiind prezentați de liderii Partidului Național Român, de întreaga presă națională și de opinia publică ca „trădători” și ca elemente fidele politicii guvernelor maghiare, alegerea lor ca deputați, fiind asigurată, precumpănitor, de intervenția autorităților locale, care au folosit, mai mult decât oricând în campaniile electorale, mijloacele de corupție, constrângere și violență fizică asupra majorității alegătorilor români, intimidați sau agresați fizic de grupurile de jandarmi mobilizați expres pentru a le susține candidaturile²⁹. Remarcăm că reprezentanții cluburilor naționale din cercurile electorale românești au rezistat presiunilor și încercărilor oficialităților guvernamentale de a se retrage sau de a nu se implica în susținerea candidaților naționali, chiar dacă rezultatele alegerilor pentru activiștii naționali în anii 1905–1910 n-au fost cele dorite. În aceste confruntări, atitudinile fostului naționalist Vasile Mangra³⁰, mânat și de ambiții personale și de viziuni politice total nerealiste în raport cu realitățile regimului politic dualist, secondat în aceeași ordine de idei politice de Constantin Burdia, au impregnat, în epocă, imaginea tipică a guvernamentalului loialist, dar

---

²⁹ *Ibidem*, pp. 360–390.

³⁰ Marius Eppel, *Vasile Mangra: activitatea politică 1875–1918*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, pp. 197–228.

mai ales au alimentat argumentele naționalilor de a respinge orice contacte cu deputații guvernamentali români, luați în corpore.

Reamintim că etichetările de „renegați” aplicate și răspândite în epocă îndeosebi de presa națională românilor filogubernamentali nu se susțin pentru o bună parte dintre ei prin argumente viabile, deoarece, bunăoară, 14 din cei 42 de deputați aleși în perioada anilor 1881–1910 sunt membrii în sinoadele eparhiale sau congresele bisericii ortodoxe, alții îndeplinesc funcții de canonici sau sunt membri de vază ai conducerii bisericii greco-catolice. De asemenea, mulți se află în conducerea „Astrei”, „Societății pentru un fond de teatru român”, „Asociației culturale naționale arădene” sau „Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș”, precum Iosif Gall, George Serb, Ioan Beleş, Vasiliu Jurca, Petru Mihaly senior etc. Apoi, se numără printre donatorii importanți pentru construcția de biserici, susținerea școlilor și a instituțiilor de cultură românești centrale sau locale asemenea lui Ștefan Antonescu, Ioan Pop, Iosif Goldiș, George Serb sau Iosif Gall, ultimii fiind printre cei mai însemnați susținători financiari ai construcției Muzeului „Astra”. În sfârșit, amintim că Iosif Gall va dona pentru fundația sa culturală circa 325.000 de coroane³¹ sau Iosif Goldiș pentru o fundație școlară circa 70.000 de coroane. Alții, precum Alexandru Roman, episcopul Iosif Goldiș sau Vasile Mangra înainte de a se angaja ca filogubernamentali au fost aleși membri în Academia Română pentru opera și activitatea lor științifică.

De ce au agreeat și au adoptat unii reprezentanți ai elitelor române o atitudine activistă filogubernamentală și dacă orientarea lor a fost influențată și de alte motivații decât cele amintite? Credem că merită să luăm în considerare, pentru mulți dintre ei, influența mediilor socio-profesionale și culturale în care au activat și în care și-au format, treptat, mentalități mai permeabile concepțiilor proliferate de elitele maghiare. Din introspecția asupra pregătirii lor școlare și profesionale nu între-

---

³¹ Teodor V. Păcățian, *Un mecenat român: Dr. Iosif Gall*, editor Ovidiu Emil Iudean, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 33.

zărim, decât cu rare excepții, diferențe notabile între viitorii lideri naționali sau filogubernamentali. Astfel, și unii și alții parcurg traseele formării lor intelectuale parcurgând după ciclul elementar de regulă în limba română, gimnazii, licee, în majoritatea lor cu limba de predare maghiară sau germană, ca de altfel și treptele următoare de învățământ universitar. E drept că, ulterior, aproape exclusiv, activiștii sau pasiviștii naționali de la nivelul structurilor centrale sau locale de partid practică profesii liberale (avocați, medici, preoți) sau sunt proprietari funciari mijlocii și mari, calități ce le asigură independența materială, de liberă exprimare și de opțiuni politice, pe când, activiștii români guvernamentali provin, cu precădere din mediile administrative sau juridice controlate de autorități. Astfel, filogubernamentalii au contacte mai strânse cu mediile socio-culturale și etnice maghiare, care le influențează mai mult calitățile și intensitatea legăturilor interetnice, pentru unii chiar interpersonale prin stabilirea unor relații de rudenie cu elitele maghiare. În acest sens amintim doar situația lui Iosif Siegescu, căsătorit cu Viola Mocsáry, fiica cunoscutului politician moderat maghiar sau cazurile familiale ale deputaților Constantin Missici, Ciplea Sigismund, Vasile Negrea etc. care căsătoreau copiii (fiicele) cu membrii unor cunoscute familii maghiare. Alții, ca Iosif Gall sau George Serb, stabilindu-și rezidența la Budapesta, pe lângă contactele cu colonia de români și aromâni se aflau, aproape în permanență, în cercurile elitelor maghiare având legături sporadice cu electoratul din cercurile pe care-l reprezentau, cunoscând, în consecință, prea puțin relațiile acestuia cu oficialitățile locale, ce dovedeau aici, ca și în alte locuri, un zel deosebit în aplicarea politicilor guvernamentale și în șicanarea românilor sub diverse pretexte, cel mai adesea inventate.

Cum s-au manifestat și care au fost rezultatele deputaților români aflați pe listele partidelor maghiare în raport cu politicile guvernamentale ce vizau restricționarea drepturilor naționalităților? Deși în istoriografie se cunosc puține surse privind conținutul intervențiilor acestora, răspunsul este îndubitabil cert, în sensul că n-au reușit să modifice proiectele de legi cu asemenea deziderate și nici să determine

o schimbare de natură politică a elitelor maghiare menită să diminueze cursul ascendent al proiectelor de maghiarizare a naționalităților, în speță a românilor. Intervenția lor, dacă luăm ca model grupajul cuvântărilor unuia din cei mai activi deputați Iosif Gall referitoare la legile școlare din anii 1878 și 1883, ale congruei preoților, ale organizării administrației și justiției sau cele care priveau reducerea autonomiei bisericilor și școlilor confesionale, constatăm că ele se reduc la formulări și interpretări strict juridice și că puținele amendamente admise n-au reușit să schimbe conținutul restrictiv al acestor normative³². Puțini deputați filogubernamentali români, și aceia până prin anii '90 ai secolului XIX, abordează aceste problematice din perspectivă națională. Pe plan local, filogubernamentali români au reușit în parte să rezolve, punctual, în funcție de relațiile fiecăruia cu înaltele oficialități maghiare, o serie de solicitări venite din partea unor comunități locale, parohii și instituții școlare confesionale sau chiar de factură personală care priveau înlesniri de natură socio-economică, ajutoare bănești pentru biserici sau școli românești etc., care însă nu aveau conotații sau trimiteri la problematica națională, pentru că orice cerință de acest fel nu-și găsea soluționare. Așa se explică, bunăoară, refuzul oficialităților față de propunerea unuia dintre cei mai fideli filogubernamentali români, Constantin Burdia de a înființa un gimnaziu român la Caransebeș, concedându-i acestuia doar întemeierea unui gimnaziu de stat cu limba de predare maghiară³³.

Desigur, se poate constata că în egală măsură, eforturile și propunerile deputaților naționali au fost respinse, nereușind să modifice legile sau politicile guvernelor maghiare de sistematică restricționare a drepturilor românilor. Există însă diferențe substanțiale între conținutul discursurilor din timpul campaniilor electorale sau din parlament susținute de către deputații guvernamentali, respectiv naționali. Astfel, deputații guvernamentali se limitează în timpul campaniilor electorale

---

³² *Ibidem*, pp. 113–198.

³³ Ovidiu Emil Iudean, *op.cit.*, p. 50.

la susținerea unor deziderate care interesau electoratul din cercurile în care candidează, făcând referințe generale ce privesc buna conlucrare a locuitorilor, angajându-se că vor lucra spre „binele” patriei și al tuturor cetățenilor săi, iar cei care își reînnoiesc mandatul enumeră, în plus, intervențiile și rezultatele acestora pentru electorii în cauză sau activitatea depusă în aprobarea și sprijinirea unei bune guvernări³⁴, ferindu-se să facă reproșuri practicilor sau politicilor guvernelor maghiare. În contrapartidă, deputații naționali își susțin discursurile electorale afișând, pe lângă preocupările de a susține interesele electorilor cărora li se adresează, fără nici o reținere, proiecțiile programatice ale Partidului Național, lansându-se nu rareori, în aspre critici ce privesc rezultatele și orientările politicilor guvernamentale din perspectiva intereselor naționale ale românilor, folosind frecvent termenii de națiune sau drepturi naționale pentru români, fără conotații discriminatorii de ordin etnic sau confesional față de electorii de alte etnii.

Opțiunile diferite de abordare a problematicilor puse în dezbateră campaniilor electorale, în afara permanentelor intruziuni ale oficialităților, influențau pe moment rezultatul alegerilor, dar în timp, discursurile electorale au condus sau a căutat să definească treptat atitudini civice și politice distincte. Filogubernamentalii români, punând accent pe permanenta prezență a electoratului român în viața politică parlamentară cu motivația strictă de a se obișnui să-și exercite drepturile electorale, sub semnul susținerii unor deziderate locale cu rare referințe la naționalitate, au căutat să formeze, intenționat sau nu, profilul unei atitudini civice generice, valabile în oricare stat sau situație politică, dar favorabile susținerii indirecte a ideilor oficiale privind instituția statului unitar maghiar și a supremației națiunii ungare. Conținutul discursurilor și atitudinilor candidaților naționali, mult mai diversificat și aplicat, pronunțat pe problematici majore naționale ținea spre formarea unei active atitudini civice naționale, ce trebuia să urmă-

---

³⁴ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița Năsăud, colecția *Ion Ciocan*, dosar 212. Exemple numeroase privind discursurile electorale ale filogubernamentalilor se găsesc în lucrarea lui Ovidiu Emil Iudean, *op.cit.*, pp. 156–394.

rească, concomitent cu emanciparea politico-națională, democratizarea întregii societăți. Amintim că în spiritul acestei optici, deputații naționali, încă din 1874 când s-a definitivat legea electorală în Ungaria (rămasă în vigoare cu mici și ne semnificative modificări până la sfârșitul monarhiei dualiste) au propus prin intervenția lui Alexandru Mocsonyi adoptarea sistemului de vot universal, direct și secret, menit nu numai să lărgască drepturile electorale ale românilor dar și să-i implice ca cetățeni activi în viața publică. Comentând participarea substanțială a electoratului românesc din faza neoactivismului, sub semnul propunerilor Partidului Național Român de a se introduce votul universal, Alexandru Vaida Voevod sublinia că aceasta le-a oferit maselor de electori și susținători posibilitatea formării deprinderilor și atitudinilor electivă și capacitatea de a activa tot mai conștient în spiritul ideilor naționale, fenomene ce au asigurat, în perspectiva apropiată, actele ce au hotărât unirea Transilvaniei cu România.

Discursurile parlamentare ale deputaților români naționali, spre deosebire de ale celor filogubernamentali care se pliază pe doctrinele și proiectele partidelor maghiare, urmăresc și susțin principiile programelor Partidului Național Român din 1881 și apoi din 1905 care abordează un ansamblu diversificat de problematice de natură politică, socio-economică și cultural naționale ce privesc în egală măsură cererile elitelor intelectuale, maselor de țărani, grupurilor de meseriași sau lucrători industriali³⁵. Remarcate prin accentele critice și combative ce au ținut conținutul tuturor proiectelor legislative sau a actelor de guvernare, discursurile se întregesc, pe parcursul timpului, cu noi argumente și concepții referitoare la rolul și locul națiunii române pe care își fundamentează cererile de autonomie și chiar de autodeterminare politică în cadrul statului dualist până în 1914. În acest fel vor fi depășite sau trecute în subsidiar argumentele de ordin istoric sau constituțional ale Transilvaniei și Ungariei, vehiculate până pe la sfâr-

---

³⁵ Stelian Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905–1910*, Oradea, 1995, pp. 69–75.

șitul secolului XIX, avansând, cu preponderență, dacă nu exclusiv, principiile preluate din dreptul natural ce susțineau existența și viabilitatea distinctă a națiunilor, în speță a celei române pe care o prezentau ca un veritabil corp național compact, ce se armonizează cu situația națională a tuturor românilor, situați indiferent de zone sau granițe politice într-un spațiu de „românism” așa cum îl înfățișa Iuliu Maniu³⁶, în anul 1906. Dacă în epocă, foarte puțini oameni politici maghiari au sesizat schimbarea de conținut și de concepții a programului Partidului Național Român și a discursurilor liderilor deputaților naționali după 1905, au fost însă extrem de impresionați și neliniștiți de accentele lor critice și mai ales de creșterea influenței lor în societatea românească transilvăneană. Nu întâmplător, liderii maghiari, fără ai neglija pe deputații filogubernamentali români, își orientează cu precădere atenția spre deputații naționali, încercând, inclusiv deschiderea unor tratative directe cu Partidul Național Român prin care vor încerca cel puțin să le modeleze sau modereze atitudinile politice, însă fără niciun succes.

Prezenți în Parlamentul Ungariei deputații naționali neoactiviști, declarându-se explicit ca naționaliști, ca replică moderată față de naționalismul șovinist declarat și practicat de majoritatea elitelor politice maghiare, vor solicita recunoașterea legalității Partidului Național Român (interzis abuziv din anul 1894) și implicit a programului pe baza căruia au fost aleși de către electorii lor³⁷, combătând ideea artificială a statului național exclusiv maghiar, cu susținerea statului de drept ce implica recunoașterea naționalităților, principiu înscris, chiar dacă nu explicit și în actele de început ale dualismului dar negat și deformat ulterior, de legile și practicile guvernamentale abuzive.

Referindu-se la această agravantă stare și la faptul că liderii politici maghiari doreau să impună prin articole de lege speciale noțiunea că patriotul este „numai cel care apără, doar interesele maghiarimii” Vasile Lucaciu, în discursul său din anul 1908, arăta că potrivit acestei

---

³⁶ Iuliu Maniu, *Discursuri parlamentare 29 mai – 31 iulie*, Blaj, 1906, pp. 76–77.

³⁷ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, vol. VIII, Sibiu, 1911, pp. 230–233, 253, 287, 289, 324–328.

asertiuni sunt excluse opiniile naționalităților ce ar fi considerate implicit ca trădătoare de patrie. „Aceasta nu este nici politică de stat, nici politică națională, nici politica țării, ci o politică rasială și de clasă condamnabilă, căruia trebuie să ne opunem în interesul patriei, a statului, a legalității... pentru că nici o naționalitate din Ungaria nu este dispusă la o asemenea politică sinucigașă... pentru că acestea au aceleași drepturi la cultura lor rasială, națională, la dezvoltarea lor culturală ca și rasa maghiară!”³⁸. Rezolvarea acestor problematici ce agravau rapoartele interetnice și interclasiale, precum și statuarea statului de drept și a unui regim democratic era întrevăzută, de către deputații naționali, în primul rând, prin adoptarea legii votului universal, direct și secret, pentru toți cetățenii care ar fi fost puși, în mod real, să aleagă cu discernământ reprezentanții lor cei mai capabili, dispuși să le susțină și să le îndeplinească dezideratele³⁹. Evident că prin această măsură s-ar fi lărgit cadrul reprezentării parlamentare, oferindu-le și naționalităților posibilitatea de a fi reprezentate mai echitabil în parlamentul Ungariei. În plus, Partidul Național Român spera ca prin această lege să elimine sau să reducă cât mai mult numărul candidaților filogovernamentali. Concomitent, fără a aștepta un nou proiect de lege electorală mai permisiv, căci în ceea ce privește posibilitatea discutării sau adoptării votului universal de către partidele maghiare, cu excepția social democraților, nu exista nici o speranță, deputații naționali au susținut măsuri menite să încurajeze dezvoltarea socio-economică, culturală sau educațională a societății românești în ansamblul său și au solicitat în repetate rânduri, anularea sau modificarea legilor discriminatorii ce îngreădeau drepturile românilor în toate domeniile vieții publice și private, folosirea limbii române în administrație și justiție, în instituțiile școlare de toate gradele⁴⁰, cerând o echitabilă

---

³⁸ Vasile Lucaciu, *Marele Discurs*, Cu un studiu de Nicoară Mihali și Teodor Ardelean, Baia Mare, 2018, pp. 71–72.

³⁹ Iuliu Maniu, *Discursuri parlamentare...*, pp. 7–10.; Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, pp. 297–304; 347–352.

⁴⁰ Stelian Mândruț, *op.cit.*, pp. 93–101.

finanțare pentru instituțiile școlare și confesionale, combătând ofensiva politică de maghiarizare purtată în toate domeniile vieții publice, căreia i se acordau însemnate fonduri pecuniare. Demonstrând că politica ultranaționalistă a elitelor maghiare încălca permanent prevederile „constituționale” ale dualismului, că se alocă imense fonduri pentru himerica construcție a statului național exclusiv maghiar, că se restrâng drepturile și libertățile cetățenești sau autonomia bisericii lor naționale și a școlilor confesionale, deputații naționali au intervenit, adeseori, arătând că în fapt aceste măsuri sporesc spiritul de animozitate interetnică și că sunt sortite eșecului. Spre exemplu dezbaterile asupra legii școlare din 1907, au oferit deputaților naționali ocazia de a releva cu pregnanță efectele negative ale politicii de maghiarizare, care sub pretextul însușirii mai profunde a limbii și culturii maghiare de către elevii nemaghiari impunea un număr considerabil de ore de limba maghiară în școlile confesionale ce erau întreținute de comunitățile locale de enoriași, sau standarde sporite pentru calitatea construcțiilor școlare ca și pentru retribuirea învățătorilor⁴¹. Pe lângă abuzul condamnat al statului asupra autonomiei școlilor confesionale, deputații naționali atenționau că măsurile legilor școlare, în fapt vor contribui, în scurt timp, la reducerea numărului acestor instituții și la creșterea fenomenului analfabetismului. În acest sens, Alexandru Vaida Voevod și Ștefan Cicio-Pop constatau cu amărăciune că practic statul maghiar căuta să se folosească de banii privaților confesionali pentru a-și atinge scopurile șoviniste, întrebându-se de ce nu ar susține singur statul aceste politici și ar transforma școlile confesionale în școli de stat. Deoarece, concluzionau aceștia, statul ar trebui să plaseze fonduri extrem de mari pe care nu le are și nici nu vrea să le acorde, întrucât în Ungaria numărul școlilor confesionale era mult mai mare decât cel al instituțiilor școlare de stat⁴². De asemenea, Iuliu Maniu surprinzând esența discursurilor

---

⁴¹ *Ibidem*, pp. 101–107.

⁴² Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, pp. 378, 481–484, 565–571, 573. În anul 1906 existau 13269 de școli confesionale din care circa 3200 românești și doar 4221 de școli de stat elementare.

elitelor maghiare de asimilare a naționalităților prin insistența cultivării în rândurile tineretului școlar a patriotismului maghiar prin „simțirea” culturii maghiare, preciza că dacă este posibilă învățarea unor limbi sau cunoașterea unor culturi de către nemaghiari, trăirea și „simțirea” identitară este apanajul numai unei singure limbi și culturi, cea națională⁴³.

Deși discursul electoral percutant le asigurase candidaților naționali în anul 1906 un relativ succes, fiind aleși 14 deputați, iar intervențiile curajoase ale acestora din parlament le dădea speranța în a-și spori numărul la alegerile din anul 1910, șansele le-au fost practic spulberate, în primul, datorită excesivelor abuzuri ale oficialităților, întrucât au fost aleși doar 5 deputați ai Partidului Național Român. Cum și numărul deputaților filogubernamentali români s-a limitat doar la numai 8 persoane, situația reflecta, în modul cel mai autentic, politica restrictivă a elitelor maghiare față de participarea la viața politică a românilor, și în general a naționalităților nemaghiare. Astfel, se ajunsese ca după trecerea a patru decenii de activitate parlamentară, să se aleagă, în anul 1910, în total doar 13 deputați români, față de 29 de deputați naționali și filogubernamentali în anul 1869 (când Partidul Național al Românilor din Transilvania adoptase pasivismul), deși numărul electorilor români la începutul secolului XX sporise substanțial.

Trecerea în revistă a implicațiilor și implicărilor liderilor Partidului Național Român, respectiv a pozițiilor unei părți a elitelor românilor filogubernamentali în viața politică parlamentară, prin filtrul opțiunilor sau dilemelor principalilor actori politici, lideri de opinie sau candidați parlamentari ne-a relevat un complex variat de situații și opinii politice ce caracterizează pe deoparte reprezentanții mișcări politico-naționale, cu programe și obiective coerent conturate și dezvoltate pe parcursul acțiunilor politice intra sau extraparlamentare, pe de altă parte prezența destul de numeroasă a deputaților români aleși pe listele partidelor maghiare, de regulă guvernamentale, încurajată de autorități, care au încercat la rândul lor să reprezinte o parte a

---

⁴³ Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, pp. 531–532.

electoratului românesc prin prisma susținerii unor interese curente ce vizau necesitățile locale și în mai mică măsură prin enunțuri de obiective de durată și de caracter național. Menționăm însă că la începutul parlamentarismului din epoca dualistă nu a existat o pronunțată delimitare între cele două poziții, mai ales că o parte dintre filogubernamentali proveneau din rândul aderenților sau susținătorilor proiecțiilor naționale sau chiar fuseseră plasați de cluburile naționale pe listele partidelor maghiare, activând și acționând ca mandatar ai acestor orientări în Parlamentul Ungariei. Treptat însă, după folosirea frecventă și cu intensitate a presiunilor și abuzurilor oficialităților asupra candidaților „indezirabili” și apoi, după generalizarea pasivismului național din 1887, numărul deputaților moderați și legalști filogubernamentali se va reduce, iar după adoptarea neoactivismului de către Partidul Național Român, aceștia ajung să fie selectați numai din rândul loialiștilor față de regimul dualist.

Evaluarea activităților parlamentare derulate de către deputații naționali, respectiv a celor guvernamentali din perspectiva respectării și aplicării așa numitei constituționalități a sistemului dualist ne relevă, evident, două orientări deosebite. Pe deoparte, naționali se revendică mai întâi de la legalitatea organizării provinciilor istorice (respectiv a Transilvaniei), apoi de la principiile enunțate în legea naționalităților din 1868 și de la cele oferite de dreptul natural care consacră existența și viabilitatea națiunilor, problematici abordate în dezvoltarea contextului politic intern tot mai restrictiv, dar cu accente din ce în ce mai critice. Din această perspectivă, constituționalismul naționalilor combătând supremația rasei maghiare și a statului național exclusiv ungar era transformator și privea respectarea drepturilor politice și civile ale tuturor cetățenilor Ungariei fără deosebire de naționalitate, confesiune sau stare socială. Pe de altă parte, legalismul filogubernamentalilor care deși recunoșteau existența politică a dualismului și în bună parte orientările și tezele politice ale guvernelor maghiare făceau totuși dese referiri la respectarea normelor legii naționalităților, fără a critica însă, per ansamblu și în profunzime, derapajele politicilor de maghiarizare

și marginalizare politică a românilor, sperând în deschiderea unui iluzoriu dialog româno-maghiar pe care elitele maghiare, în marea lor majoritate nu-l agreau. Dacă prin proiecțiile legalismului național se vizau obiectivele edificării unui regim democratic constituțional modern în care toate națiunile să se bucure de drepturi egale, legalismul filogubernamental a fost folosit, fără voia deputaților români aleși pe lista partidelor maghiare, de către guvernele maghiare, pentru a susține o parte a electoratului românesc de sub influența ideilor naționale și mai ales pentru a arăta opiniei publice interne și internaționale o frumoasă dar neveridică imagine, în vitrina propagandistică a oficialităților, care supralicitau demagogic respectarea drepturilor naționalităților, respectiv a românilor în viața publică.

În disputele dintre elitele politice maghiare adepte ale unui regim restrictiv și nimicitor pentru naționalități, derulat sub mantia unui fals constituționalism, ideile programatice ale deputaților și liderilor naționali grupați în Partidul Național Român, în condițiile crizei și disoluției Imperiului Austro-Ungar, de la sfârșitul primului război mondial au fost adoptate și susținute cu tărie, aproape unanim de românii transilvăneni, chiar și de cei care, anterior, sprijiniseră, din varii motive, alegerea deputaților filogubernamentali, hotărând, cu toții, prin fapte și acte temerare Unirea Transilvaniei cu România.

ANEXĂ

Parlamentari români în epoca dualismului austro-ungar

Naționali	Filoguvernamentali
<i>Ciclul parlamentar 1869–1872</i>	
1. Babeș Vincențiu	1. Hoszu Iosif
2. Mocsonyi Eugeniu	2. Ionescu Dimitrie
3. Bogdan Vicențiu (ales pe lista partidelor maghiare)	3. Cucu Ioan Eugen
4. Borlea Sigismund	4. Jurca Vasilie
5. Buteanu Vasile	5. Ivacicovici George
6. Gruescu Lazăr	6. Maniu Aurel
7. Hodoșiu Iosif	7. Mihaly Petru
8. Ioanovici George (ales pe lista partidelor maghiare)	8. Papp Sigismund
9. Ionescu Lazăr (ales pe lista partidelor maghiare)	9. Romanul Miron (se retrage, este înlocuit de Stănescu B. Mircea)
10. Mocsonyi Antoniu	10. Vlad Aloisiu de Seliște (se retrage, este înlocuit de Petricu Iuliu)
11. Mocsonyi George	11. Pavel Mihail
12. Mocsonyi Alexandru	
13. Popoviciu Sigismund	
14. Bonciu Dimitrie	
15. Roman Alexandru	
16. Stănescu B. Mircea (ales pe lista partidelor maghiare)	
<i>Au mai fost aleși dar nu au participat:</i>	
Antonelli Ioan	
Măcelariu Ilie	

Naționali	Filoguvernamentali
<i>Ciclul parlamentar 1872–1875</i>	
1. Borlea Sigismund	1. Beșan Mihaiu
2. Cosma Partenie	2. Bogdan Vicențiu
3. Hodoșiu Iosif	3. Bonciu Dimitrie
4. Mocsonyi Antoniu	4. Gozman Ioan
5. Mocsonyi Alexandru	5. Buda Alexandru
6. Popoviciu-Desseanu Ioan	6. Jurca Vasilie
7. Roman Alexandru	7. Mihalyi Petru
8. Stănescu B. Mircea (pe lista partidelor maghiare)	8. Petricu Iuliu
9. Murășianu Ioachim	9. Ioanovici George
10. Doda Traian	10. Popescu Alexiu
11. Babeș Vincențiu	11. Pop George de Băsești
	12. Nemeș Petru
<i>Au mai fost aleși dar nu au participat:</i>	
Măcelariu Ilie	
Buteanu Vasile	
<i>Ciclul parlamentar 1875–1878</i>	
1. Borlea Sigismund	1. Antonescu Ștefan
2. Cosma Partenie (ales pe lista partidelor maghiare)	2. Ciplea Sigismund
3. Doda Traian	3. Mihalyi Petru
4. Gurban Constantin	4. Misici Ioan
	5. Nistor Iosif
	6. Ioanovici George
	7. Petricu Iuliu
	8. Papp Alexandru

Naționali	Filoguvernamentali
	9. Szerb George
	10. Pop George de Băsești
	11. Roman Alexandru
	12. Hossu Vasile
<i>Au mai fost aleși dar nu au participat:</i>	
Balomiri Ioan	
Hodoșiu Iosif	
Berceanu Laurean	
Sever Axente	
Tincu Avram	
<i>Ciclul parlamentar 1878–1881</i>	
1. Cosma Partenie (ales pe lista partidelor maghiare)	1. Constantini George
2. Doda Traian	2. Jurca Vasilie
3. Străvoiu Nicolae	3. Mihalyi Petru
4. Pop George de Băsești (demi-sionează din 1879 din P.I.)	4. Ioanovici George
	5. Misici Ioan
	6. Papp Alexandru
	7. Ratz Atanasiu
	8. Roman Alexandru
	9. Szerb George
	10. Ivacicovici George
<i>Ciclul parlamentar 1881–1884</i>	
1. Doda Traian	1. Antonescu Ștefan
	2. Simionescu Leontin
	3. Constantini George

Naționali	Filogubernamentali
	4. Gall Iosif
	5. Jurca Vasilie
	6. Misici Ioan
	7. Roman Alexandru
	8. Szerb George
	9. Véghsó Gellért
	10. Ratz Atanasiu
<i>Ciclul parlamentar 1884–1887</i>	
1. Babeș Vincențiu	1. Ciplea Sigismund
2. Doda Traian	2. Gall Iosif
3. Truția Petru	3. Mihalyi Petru
4. Beleş Ioan (ales pe lista partidelor maghiare)	4. Ratz Atanasiu
5. Gurban Constantin (ales pe lista partidelor maghiare)	5. Roman Alexandru
	6. Szerb George
	7. Véghsó Gellért
<i>Ciclul parlamentar 1887–1892</i>	
	1. Beleş Ioan
	2. Constantini George
	3. Mihalyi Petru
	4. Rezei Silviu
	5. Ratz Atanasiu
	6. Szerb George
	7. Véghsó Gelért
<i>Au mai fost aleși dar nu au intrat în Dietă</i>	
Doda Traian	
Popovici Mihail	

Naționali	Filoguvernamentali
<i>Ciclul parlamentar 1892–1896</i>	
	1. Beleş Ioan
	2. Bogdan Virgil
	3. Mihalyi Petru
	4. Rezei Silviu
	5. Șerban Nicolae
	6. Szerb George
	7. Véghsó Gellért
	8. Vuia Petru
<i>Ciclul parlamentar 1896–1901</i>	
	1. Ciocan Ioan
	2. Beleş Ioan
	3. Goldiș Iosif
	4. Mihalyi Petru
	5. Szerb George
	6. Șerban Nicolae
	7. Vuia Petru
	8. Avramescu Pahomiu
	9. Ioanovici Constantin (mandat parțial)
	10. Negrea Vasile (mandat parțial)
	11. Fassie Teodor
<i>Ciclul parlamentar 1901–1905</i>	
1. Vlad Aurel	1. Avramescu Pahomiu
	2. Ciocan Ioan
	3. Fassie Teodor (înlocuit de Popp Ioan)

Naționali	Filoguvernamentali
	4. Mihalyi Petru
	5. Papp Iosif
	6. Szerb George
	7. Șerban Nicolae
	8. Szombati Georg
	9. Vuia Petru
	10. Negrea Vasile
<i>Ciclul parlamentar 1905–1906</i>	
1. Comșa Nicolae	1. Avramescu Pahomiu
2. Damian Vasile	2. Buteanu Ioan
3. Mihali Teodor	3. Ciocan Ioan
4. Novac Aurel	4. Mihalyi Petru
5. Cicio-Pop Ștefan	5. Popp Alexandru
6. Russu-Șirianu Ioan	6. Szerb George
7. Suciu Ioan	7. Șerban Nicolae
8. Vlad Aurel	
<i>Ciclul parlamentar 1906–1910</i>	
1. Brediceanu Coriolan	1. Siegescu Iosif
2. Goldiș Vasile	2. Ciocan Ioan
3. Damian Vasile	3. Burdia Constantin
4. Maniu Iuliu	4. Mihalyi Petru
5. Mihali Teodor	
6. Novac Aurel	
7. Oncu Nicolau	
8. Petrovici Ștefan	
9. Cicio-Pop Ștefan	

Naționali	Filoguvernamentali
10. Popoviciu George	
11. Suciu Ioan	
12. Șerban Nicolae	
13. Vaida-Voevod Alexandru	
14. Vlad Aurel	
15. Lucaciu Vasile	
<i>Ciclul parlamentar 1910</i>	
1. Vaida-Voevod Alexandru	1. Ciocan Ion
2. Cicio-Pop Ștefan	2. Mangra Vasile
3. Damian Vasile	3. Burdia Constantin
4. Mihali Teodor	4. Duca Gheza de Cadăr
5. Șerban Nicolae	5. Gabriel Rednic
	6. Siegescu Iosif
	7. Negrea Vasile
	8. Mihalyi Petru Jr.

„Fie răsplata noastră dreptatea și libertatea, ca uniți cu frații noștri din Regat să formăm o Românie mare”

GABRIEL-VIOREL GÂRDAN*

Făurirea României mari a fost rezultatul unui efort susținut intens nu numai de cei care se aflau în teritoriul de sub stăpânirea Austro-Ungară, ci și de cei care reușiseră să „evadeze” din acest spațiu al captivității naționale și să respire aerul libertății în Lumea nouă. În acest studiu¹ ne propunem să urmărim modul în care comunitatea românilor ortodocși din Statele Unite² s-a identificat cu idealul de unitate a tuturor românilor și a militat în fața societății americane și a liderilor politici americani căutând sprijin direct pentru acțiunile fraților lor. Am ales să prezentăm documente care ilustrează două zone de acțiune: bisericească și politică. Din cuprinsul acestora vom încerca să identificăm care au fost motivațiile, argumentele și așteptările celor din lumea liberă pentru neamul românesc³.

---

* Gabriel-Viorel Gârdan, Pr. conf univ. dr. habil. Fac. Teologie Ortodoxă UBB, Cluj-Napoca

¹ Textul a fost publicat și în volumul Cosmin Cosmuța, Andreea Dăncilă-Ineoan, Emanuil Ineoan, Bogdan Ivanov, *Prezențe clericale transilvănene la Marea Unire de la Alba-Iulia, 1 decembrie 1918*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2018, pp.101–122.

² Pentru o imagine complexă asupra vieții bisericești a românilor care au emigrat în America vezi. Gabriel-Viorel Gârdan, *Episcopia Ortodoxă Română din America – parte a Ortodoxiei americane*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

³ Subiectul a mai fost explorat de noi, de aceea textul de față are la bază două texte publicate anterior: Gabriel-Viorel Gârdan, *Lupta romanilor-americani pentru unitatea națională*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, anul XLIX, 2004, nr. 1–2, pp. 231–238 și Gabriel-Viorel Gârdan, *The Petition of the Romanian*

În contextul luptei românilor aflați sub jugul austro-ungar pentru libertate și autodeterminare și în tumultoasa evoluție spre realizarea României Mari, eforturile emigranților români din Statele Unite ale Americii ocupă un loc aparte. După cum indică cifrele statistice⁴, majoritatea românilor emigrați peste Ocean proveneau din provinciile române aflate sub ocupație străină: Ardeal, Banat, Bucovina și Basarabia⁵.

În primele decenii ale secolului al XX-lea, lupta românilor din aceste regiuni pentru drepturile naționale a atins punctul culminant. Emigranții români din aceste provincii au încercat să sprijine lupta fraților lor de acasă pentru drepturi egale cu celelalte națiuni conlocuitoare⁶. Dovada acestei atitudini o constituie și faptul că una dintre temele majore vehiculate de presa românească de peste Ocean a fost tocmai această luptă sfântă. Ziarele, cum ar fi *America*, *Românul American*, *Steaua noastră*, *Semănătorul*, ș.a., nu au ezitat să prezinte aspectele acestei lupte și nici nu s-au sfiit să reveleze asupririle la care era expusă populația românească de către autoritățile austro-ungare. Mesajul principal pe care căuta să-l promoveze această campanie de presă era că românii sunt populația cea mai veche și cea mai numeroasă din Transilvania, iar acest fapt îi îndreptățește la drepturi egale cu

---

Orthodox Episcopate in United States of North America to President Woodrow Wilson, în *Transylvanian Review*, vol. XIX, nr. 3, (Autumn 2010), pp. 108–121.

⁴ Cele mai pertinente informații statistice ni le furnizează Christine Avghi Galitzi în lucrarea *A study of Assimilation Among the Romanians of United States*, Columbia U. Press, New York, 1929. Potrivit estimărilor ei, 86,9% dintre emigranții români erau din teritoriile aflate sub stăpânire austro-ungară.

⁵ Pentru analize complexe asupra acestor aspecte vezi: Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, *The Romanian Emigration to the United States up Until the First World War. Revisiting Opportunities and Vulnerabilities*, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 11, nr. 32, (Summer 2012), pp. 256–287.

⁶ Situația demografică și politică din Transilvania poate fi urmărită la Ioan Bolovan and Sorina Paula Bolovan, „Transylvania until World War I: Demographic Opportunities and Vulnerabilities (I)”, în *Transylvanian Review*, 17, 4 (Winter 2008), pp. 15–40; Bolovan, Ioan and Sorina Paula Bolovan, „Transylvania until World War I: Demographic Opportunities and Vulnerabilities” (II), în *Transylvanian Review*, vol. 18, 2 (Summer 2009), pp. 133–45; Bolovan, Ioan and Sorina Paula Bolovan, „Transylvania until World War I: Demographic Opportunities and Vulnerabilities” (III), în *Transylvanian Review*, vol. 18, 3 (Autumn, 2009), pp. 67–80.

celelalte națiuni conlocuitoare și la reprezentarea intereselor lor în forurile legislative ale monarhiei dualiste.

Trebuie precizat că până la izbucnirea primului război mondial, în anul 1914, tonul folosit de ziarele româno-americane în relatarea situației politice din Transilvania și a apelurilor adresate românilor a fost unul moderat. Această moderație era impusă de faptul că teritoriile românești erau încorporate într-un sistem administrativ care se bucura de recunoaștere internațională, inclusiv americană, iar opoziția față de această situație presupunea adoptarea mijloacelor „legale” de protest⁷. Între timp, contactul zilnic cu realitățile vieții politice americane și cu principiile sistemului democratic de aici au contaminat presa emigranților români și i-a făcut pe românii-americani să-și continue eforturile pentru promovarea idealurilor naționale ale fraților lor aflați în robie. Izbucnirea războiului a schimbat condițiile și a afectat profund comunitatea românilor-americani.

Începerea războiului a fost resimțită ca un șoc de opinie publică americană. Reacția inițială de oroare și dezgust a determinat autoritățile, pentru moment, să rămână departe de conflictele iscate de beligeranți. Puțin câte puțin, această atitudine s-a schimbat într-una de simpatie față de puterile aliate. Poporul american a realizat că este în detrimentul lor și a valorilor sacre ale libertății și democrației neimplicarea în război și, în același timp, a devenit din ce în ce mai conștient că fără sprijin american puterile aliate vor fi înfrânte de puterile centrale. În cele din urmă, ca rezultat al succesiunii evenimentelor, Statele Unite au decis să se alăture aliaților în lupta împotriva puterilor centrale.

Între timp, de la începutul războiului, românii-americani au continuat să manifeste un puternic interes față de evoluțiile politice din țara de origine, sprijinind în totalitate aspirațiile teritoriale și lupta pentru unificarea națiunii române într-o singură țară.

---

⁷ Alexandru Nemoianu, *The Romanian-Americans in Word War I*, în Buletinul Informativ al Cetrului de Studii și Documentare Valerian Trifa, (B. I.) Jackson, Mi., nr. 6/ 1998, p. 15.

O primă acțiune care a depășit limitele propagandistice anterioare, susținută în egală măsură în ziare și din fața altarelor, a fost refuzul categoric al românilor-americieni proveniți din teritoriile aflate sub dominația austro-ungară de a răspunde ordinelor de recrutare emise de consulatul ungar și în același timp evidențierea disocierii lor de eforturile și acțiunile războinice ale imperiului austro-ungar. La circularele emise de oficiile consulare și adresate preoților români pentru a vesti poporului chemarea la arme, răspunsul l-au constituit adunările de protest conduse, mai întotdeauna, de preoți. Rezoluția acestor adunări a fost mereu aceeași: *Vitejia românului e cunoscută în lumea toată. Părinții și strămoșii noștri au luptat în atâtea rânduri pentru împărat și țară dar răsplata a fost totdeauna împilări și nedreptăți. Luptând acum pentru Austro-Ungaria, luptăm pentru dușmanii de veacuri. De aceea răspundem: noi nu mai cunoaștem în America nici o autoritate austro-ungară care să ne poruncească sau care să aibă dreptul de a apela la noi. Rupem jurământul de credință și supunere, ce l-am făcut de silă regelui și guvernului unguresc și jurăm acum din a noastră convingere și credință că vom lupta cu toate mijloacele și pe toate căile împotriva, adjutând cu avutul și sângele nostru pe cei ce luptă pentru prăbușirea Imperiului austro-ungar*⁸. Reprezentanții grupului etnic românesc și-au exprimat astfel public sprijinul pentru acțiunile puterilor aliate, anticipând corect că victoria acestora va aduce imperiul dualist asupritor în colaps.

Intrarea României în război în luna august a anului 1916 a radicalizat atitudinea comunității românilor-americieni. Ei s-au arătat încă o dată gata să ajute prin toate mijloacele unificarea tuturor românilor într-un stat național unitar. Ziarul *Steaua Noastră* publicat la New York, în editorialul său din 30 august 1916 intitulat *România a declarat război Austro-Ungariei*, a afirmat cu claritate că motivul principal al acestei

---

⁸ Cf. textului *Petiției Episcopiei Române Ortodoxe din Statele Unite ale Americii de Nord către Președintele Woodrow Wilson*, Youngstown, Ohio, 15 noiembrie 1918. Textul petiției în limbile engleză și română a fost publicat în broșură la aceeași dată.

acțiuni este unirea tuturor românilor într-un singur organism politic. Același articol afirma că românii-americani trebuie să-și ajute frații și că românii trebuie să-și dovedească dorința de a exista ca națiune liberă și unită⁹.

Când a devenit evident că Statele Unite se vor alătura în război puterilor aliate românii-americani au început să acționeze cu și mai multă hotărâre. În 5 martie 1917, președintele Woodrow Wilson a preluat prerogativele supreme în Stat, la ceremonia de instalare participând și o delegație a Uniunii Societăților Fraternală ale românilor-americani condusă de protopopul Ioan Podea¹⁰, alături de cea a Ligii Societăților Fraternală¹¹ condusă de Rudi Nan¹².

De la acea dată cei doi lideri incontestabili ai românilor-americani, preotul Ioan Podea și Rudi Nan, vor participa la numeroase întâlniri. În acord cu liderii altor grupuri etnice (cehi, slovaci, sârbi,

---

⁹ Alexandru Nemoianu, *art. cit.*, p. 16; vezi și Gheorghe I. Florescu, *Românii Americani și Unirea cea Mare*, în B. I., nr. 6/ 1998, pp. 20–22.

¹⁰ Preotul Ioan Podea este o figură complexă a vieții eclesiale și sociale a românilor-americani. În viața eclezială s-a remarcat ca unul dintre primii preoți misionari, întemeietori și organizatori de parohii, fondator și conducător al primului protopopiat ortodox roman peste Ocean, militant fervent pentru înființarea Episcopiei Misionarea Ortodoxe Române din America. Pe plan social s-a remarcat prin multiple acțiuni culturale, sociale și politice, fiind pentru o vreme liderul de opinie al comunității ortodoxe române din America. La un moment dat a fost prins în mrejele socialismului apucând pe o cale ce îi va aduce caterisirea din partea Mitropolitului Nicolae Bălan. Autoritățile regimului comunist instaurat în România îi vor răsplăti zelul manifestat în propagarea cauzei socialiste oferindu-i postul de redactor șef la un ziar din Brașov și apoi funcția de director al Muzeului din același oraș. Pentru o prezentare amplă a activității sale peste Ocean, vezi Gabriel-Viorel Gârdan, *Episcopia Ortodoxă Română din America – parte a Ortodoxiei americane*, în special pp. 154–200.

¹¹ Uniunea și Liga erau cele două mari organizații fraternală din viața comunităților româno-americane. Ele grupau marea majoritate a Societăților culturale și de ajutor înființate începând cu anul 1902 de către emigranții români. Uniunea grupa preponderent societățile a căror membrii erau muncitori, în timp ce Liga reunea societățile intelectualilor. Pentru amănunte privind istoria acestor organizații se poate vedea Șofron S. Fekett, *Istoria Uniunii și Ligii Societăților Românești din America*, Clevelan, 1956.

¹² Alexandru Nemoianu, *art. cit.*, p. 16.

croați, ș.a.) s-a hotărât înființarea de legiuni de voluntari care să fie trimiși pe front împotriva puterilor centrale¹³.

Odată cu intrarea în război a Statelor Unite în 6 aprilie 1917 situația, atitudinea și contextul s-a schimbat. Din acest moment toate eforturile comunității românilor-americani au căpătat o nouă dimensiune. Nu mai erau acțiunile unui grup etnic mic și marginal, ci erau parte a efortului întregii națiuni americane. Aceste eforturi nu dovedeau numai interesul față de problemele din țară, ci și nivelul lor de americanizare și de conștiință civică. Faptul că Statele Unite s-au alăturat puterilor aliate însemna, printre alte lucruri, că românii erau mai aproape de realizarea visului lor de împlinire a unității naționale. Românii-americani nutreau mari speranțe că jugul tiranic ce i-a oprimat pe ei și pe strămoșii lor de secole va fi sfărâmat, în cele din urmă, pentru totdeauna.

Acțiunile românilor-americani au fost intensificate și odată cu venirea unei „misiuni” din România. În contextul dramatic din toamna anului 1917 și din anul 1918, guvernul român refugiat la Iași a inițiat și intensificat acțiuni diplomatice pentru susținerea cauzei românești. În mai multe capitale aliate au fost trimise delegații formate din politicieni, oameni de cultură, personalități din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria¹⁴. O astfel de delegație a ajuns și în Statele Unite. Scopul membrilor acestei misiuni, preoții Vasile Lucaciu și Ioan Moța și căpitanul Vasile Stoica, era acela de a obține simpatie și sprijin din partea guvernului american pentru cauza României. În același timp, ei au sprijinit organizarea unităților de voluntari. Pentru realizarea acestor obiective sprijinul reprezentanților comunității românilor-americani s-a dovedit a fi vital.

---

¹³ Eforturile făcute pentru înființarea acestor legiuni sunt prezentate cu acuratețe de profesorul clujean Gelu Neamțu, *În America, pentru Unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 1997.

¹⁴ Gheorghe Iacob, *Românii în perioada edificării statelor naționale (1859–1918)*, în Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, (coordonatori), *Istoria României, compendiu*, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2004, pp. 526–527.

Românii-americani au fost printre primii care au răspuns chemării președintelui SUA Woodrow Wilson de a se forma o armată de voluntari și în numai câteva luni câteva mii de români s-au înrolat în armată primind cetățenia americană¹⁵. Pentru mobilizarea eforturilor românilor-americani, s-au înființat un număr de organizații, care s-au reunit alcătuind Comitetul Național al Ligilor Naționale Române din America. Acest comitet era condus de Vasile Stoica, în calitate de președinte, Pr. Ioan Podea și Ioan Sufană ca vicepreședinți. Obiectivul major ale acestei organizații a fost obținerea sprijinului guvernului american pentru unirea tuturor românilor¹⁶.

În cursul anului 1918 implicarea comunității românilor-americani pentru promovarea intereselor țării a fost și mai evidentă. În toate acțiunile întreprinse până la acea dată preoțimea ortodoxă română de peste Ocean jucase un rol fundamental. Este suficient să amintim de prezența protopopului Ioan Podea la cele mai importante întruniri și manifestări pro unire și pro România, precum și poziția privilegiată pe care atât el cât și ceilalți clerici o aveau în conducerea diferitelor organisme comunitare sau a ziarelor vremii, pentru a alunga orice urmă de îndoială în privința rolului major jucat de preoții și parohiile ortodoxe române de peste Ocean în realizarea marelui deziderat al unirii. Acest fapt a devenit mai evident în anul 1918, când majoritatea acțiunilor de amploare desfășurate de comunitatea românilor-americani au purtat girul Bisericii.

Înainte ca războiul să se fi sfârșit, într-un timp în care diplomația maghiară desfășura în Statele Unite o intensă propagandă menită să influențeze opinia publică și cercurile politice americane în favoarea punctului de vedere al guvernului de la Budapesta privind Transilvania, preoții și alți fruntași ai comunităților românești din Statele Unite s-au întrunit la 24 februarie 1918 în localitatea Youngstown din statul Ohio.

---

¹⁵ Alexandru Nemoianu, *art. cit.*, p. 17.

¹⁶ Idem, *The Romanian-American Community and the Unification of Transilvania with Romania*, în B.I., nr. 6 / 1989, p. 6.

La această întrunire, care a avut caracter de adunare națională și în același timp de congres bisericesc al românilor americani, au participat reprezentanți ai Legației României la Washington, inclusiv „primul nostru ministru plenipotențiar” de aici dr. Constantin Angelescu¹⁷, senatorul american I.G. Cooper și alți reprezentanți ai autorităților locale americane¹⁸.

Cei treisprezece preoți și cincizeci și șapte de delegați laici¹⁹ în frunte cu protopopul Ioan Podea au redactat și aprobat în unanimitate un act solemn intitulat „*Hrisovul de închinare și supunere a Românilor ortodocși din Statele Unite ale Americii de Nord către Sfânta Mitropolie a Ungrovlahiei*”. În acest act semnatorii declară că nu mai pot rămâne legați de Biserica din Transilvania robită, lipsită de drepturi și umilită și se supun, firească, Bisericii din țara mamă. Pe atunci era mitropolit la Sibiu „un om care dusesese compromisul cu autoritatea maghiară prea departe”, Vasile Mangra²⁰, care, în opinia românilor-americani, amăra sufletele tuturor românilor, și ale celor din Transilvania și ale

¹⁷ Conform memoriului adresat de Ioan Podea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în 1937, memoriu publicat de ziarul „America”, XXXII, nr. 33, joi 18 martie, 1937, Cleveland, p. 3.

¹⁸ Ioan Nicoară, *Brașovenii în fruntea luptei românilor din SUA pentru desăvârșirea procesului de unitate națională și politica de la 1 decembrie 1918*, extras din „CV MIDAVA- Muzeul Județean Brașov”, 1974–1975, p. 173.

¹⁹ *Hrisovul de Închinare și Supunere a Românilor Ortodocși din Statele Unite ale Americii de Nord către Mitropolia Ungro-Vlahiei*, act consultat în Arhivele Centrului de Studii și Documentare Valerian Trifa, Jackson, Mi., SUA.

²⁰ Percepția românilor-americani despre atitudinea mitropolitului Vasile Mangra, ca de altfel și a multor români din Transilvania și nu numai, era în mare măsură distorsionată. Personalitatea controversatului mitropolit este pusă într-o nouă lumină de cercetarea efectuată în ultimii ani de dr. Marius Eppel. O bună parte dintre rezultatele investigațiilor arhivistice și bibliografice au fost deja publicate: *Vasile Mangra (1850–1918). Contribuții la cunoașterea vieții și activității lui*, Editura Mirador, Arad, 2000; *Vasile Mangra. Activitatea politică 1875–1918*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004; *Un mitropolit și epoca sa: Vasile Mangra (1850–1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006; Vasile Mangra, *Corespondența*, vol. I, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007; Vasile Mangra, *Corespondența*, vol. II, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

celor plecați, dar rămași legați de întâmplările de acasă²¹. Deși nu se pomenește numele lui Mangra, din textul hrisovului rezultă cu claritate că de el este vorba.

*Acest Hrisov de închinare și supunere e un act de unire cu țara, înainte de unire. O anticipare și o pregătire. O idee măreață trimisă celor de acasă, menită să-i încurajeze la actul suprem al desprinderii de stăpânirea străină și la întoarcerea în sânul Țării, cum au făcut ei, de acolo, din America. Textul Hrisovului este emoționant și trebuie considerat ca un act fundamental al istoriei Transilvaniei*²². El face cinste și românilor din America, de atunci, care au știut să descopere și să exprime acest mijloc al unirii cu Țara, model și chemare de eternă memorie.

Din aceste motive redăm mai jos integral textul Hrisovului²³, urmând să revenim cu unele comentarii.

*Hrisovul de închinare și supunere
a Românilor Ortodocși din Statele Unite ale Americii de Nord
către Sfânta Metropolie a Ungro-Vlahiei.*

Noi, mai jos iscăliții, preoți și mireni, trimișii și împuterniciții poporului și Bisericii Ortodoxe Române din Statele Unite ale Americii de Nord, întruniți în sobor obștesc, pătrunși de simțământul dreptății și al dragostei de neam,

Socotind că toți suntem din ținuturile românești robite de Ungaria, care vreme de zece veacuri nu numai că ne-au răpit și toată agoniseala noastră, câștigată cu grea trudă, ci pururea s-au nizuit să stârpească Limba, Credința și Datinile noastre românești din moși-strămoși;

Socotind că din fața prigonirilor stăpânirii ungurești adevărații noștri luminători și înainte-mergători au fost siliți să-și caute scăparea

---

²¹ Antonie Plămădeală, *Românii din America anticipează unirea din 1918*, în Biserica Ortodoxă Română, CXVI, nr. 11–12/1978, p. 1302.

²² *Ibidem*, p. 1302–1303.

²³ Textul integral a fost publicat în țară abia în 1978 de P.S. Antonie Plămădeală, *art.cit.*, p. 1303–1305.

în binecuvântatul Regat românesc, iar noi poporul muncitor, sărac și necăjit să venim peste țări și mări în acest dulce pământ al libertății.

Socotind că în toate zilele amarei noastre vieți, gândurile ni se îndreptau cu adâncă dragoste și neclintită nădejde spre liberul Regat al României, de unde așteptăm cu toții dezrobirea neamului nostru ajuns sub oblăduiri străine și dușmane;

Socotind că pe limanul unde ne aflăm în aceste zile de dureroasă încercare, cu munca brațelor noastre am ridicat noi lăcașuri sfințite întru slava lui Dumnezeu și pentru izbăvirea sufletului nostru creștinesc și românesc, și că aceste lăcașuri au stat până în ziua de astăzi în legătura de supunere cu Mitropolia ortodoxă română din Ungaria și Transilvania;

Socotind ca ocârmuirea ungurească, potrivit planurilor ei de zdrobire a neamului românesc încăput pe mâinile sale a schimbat din temelie menirea acestei mitropolii și a întregii Biserici Românești din Ungaria și Transilvania prefăcând-o dintr-un așezământ de cultură și viață creștinească într-o unealtă de apăsare și chinuire;

Fiind convinși că prin legătura ce ar avea Biserica noastră din Statele Unite cu sus pomenita Mitropolie, ocârmuirea ungurească și-ar întinde asupra noastră și aici mâna sa aducătoare de stricăciune și chinuire;

Știind că în zilele de amară robie ale neamului nostru de pe plaiurile ardelenе și ungurene, Sfânta Mitropolie a Ungro-Vlahiei ne-a apărat și povățuit trimițându-ne vrednici duhovnici și arhieriei, singurii conducători ai poporului nostru pe acele vremuri;

Pentru deplina asigurare a drepturilor noastre bisericești, a creștiniei, a limbei și datinilor pe care străbunii le-au apărat cu cinste de-a lungul veacurilor,

Din al nostru cel mai curat îndemn și fără nici o silă din nici o parte

HOTĂRĂM:

Ca nimeni dintre noi, fiii Bisericii românilor ortodocși din America nici preot nici mirean, de astăzi înainte să nu mai fie supus și nici să

aibă nici un soi de legătură cu Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania, legăturile ce au fost, să se rupă și numai atunci să fie statornicite iarăși, când Transilvania și Ținuturile Românești din Ungaria vor fi dezrobite, făcând parte din Regatul liber al României;

Întemeiem aici pe pământul acestei țări a libertății o Episcopie Românească de legea noastră a răsăritului, care de acum întotdeauna va purta numele de Episcopia Română Ortodoxă din Statele Unite ale Americii de Nord;

Supunem această Episcopie Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, având să urmeze toate cele ce crede, mărturisește și hotărește această Sfântă Mitropolie, care singură va avea de acum încolo dreptul de a da îndrumări întru chivernisirea bisericii noastre;

Totodată, ne ținem datori în fața lui Dumnezeu și înaintea oamenilor să spunem cu toată tăria că prin acest cuvânt al nostru se rostesc nu numai cele una sută cincizeci de mii de Români ortodocși din S.U.A. ci și milioane de frați rămași sub stăpânirea ungurească al căror glas a fost întotdeauna și este astăzi mai mult decât oricând înăbușit de silnicii și prigoane și cu cari împreună de veacuri întregi ne-am străduit și ne-am jertfit pentru unirea întru libertate cu Regatul românesc.

Am făcut și iscălit acest Hrisov, întărindu-l cu jurământul nostru, în orașul Youngstown, statul Ohio astăzi în a douăzeci și patra zi a lunii februarie, anul de la nașterea Domnului și mântuirea noastră, una mie nouă sute și optsprezece, după socoteala Sfintei noastre Biserici a Răsăritului și una sută patru zeci și doilea an al Independenței Statelor Unite ale Americii de Nord.

Așa să ne ajute Dumnezeu, acum și în ceasul morții noastre, Amin.

Hrisovul este, așadar, un protest deschis al românilor ortodocși la adresa stăpânirii austro-ungare, stăpânire care de secole a încercat să stârpească credința, limba și datinile poporului român și care acum și-a extins influența și asupra Bisericii Ortodoxe din Transilvania făcând din ea, în opinia lor, o unealtă de asuprire.

Hrisovul este important și pentru că în textul lui se regăsește pentru prima dată ideea înființării unei Episcopii a românilor ortodocși din

America. Hotărând înființarea *Episcopiei Române Ortodoxe din Statele Americii de Nord*, cei 70 de participanți semnatari ai documentului, decid supunerea acestei Episcopii Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, deci scaunului mitropolitan din capitala României, anticipând astfel, în plan bisericesc, Unirea cea Mare.

Motivația acestui gest este că românii americani considerau că păstrând legătura cu Mitropolia de la Sibiu *ocârmuirea ungurească și-ar întinde asupra noastră și aici mâna sa aducătoare de stricăciune și chinuri*. Astfel stăpânirea politică, regimul politic, este invocat ca pretext pentru a renunța la jurisdicția Sibiului.

Pe baza hotărârii de la Youngstown din 24 februarie 1918 protopopul Ioan Podea a făcut demersurile necesare pe lângă secretarul de stat din Columbus, Ohio, pentru recunoașterea de către autoritățile americane a „Episcopiei” în 22 august 1918, primind recunoașterea oficială în ziua de 27 august 1918²⁴.

Hrisovul, redactat la Youngstown în 24 februarie 1918, nu a fost singurul act ce exprimă conștiința națională a românilor din America. Astfel, la 15 noiembrie 1918, la inițiativa aceluiși Ioan Podea *administrator protopopesec și membru al Consiliului Național Român* se adresează o petiție²⁵ către președintele S.U.A. Woodrow Wilson (1913–1921). Poziția acestuia în privința viitorului politic al națiunilor asuprite din imperiul Austro-Ungar fusese precizată în celebra declarație în 14 puncte făcută de președintele Wilson în fața Congresului american în data de 8 ianuarie 1918. Această declarație, care va sta la baza multor decizii luate la Conferința de pace de la Paris, anticipa, la punctul 10,

²⁴ Rev. Elie Pop, *Reorganizarea Bisericii Ortodoxe*, în „America”, XXII, nr. 70, Vineri, 23 martie 1928, Cleveland, p. 1 și 3.

²⁵ Vezi textul petiției și la N. Streza, *Petiția Episcopiei Ortodoxe Române din Statele Unite ale Americii de Nord, către președintele Woodrow Wilson*, în “Glasul Bisericii” (G.B.), XXXVII, nr.9–12/1978, p. 1132–11135. În textul publicat de N. Streza apar mai multe greșeli datorate, probabil, transcrierii.

*necesitatea unei dezvoltări autonome a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria*²⁶.

Petiția menționată este adresată în contextul pregătirilor pentru Conferința de pace de la Paris, cu scopul de a determina pe președintele american, care, în opinia semnatarilor ei, se numără printre *bărbații rânduși de providența dumnezeiască să creeze o lume nouă cu popoare libere și fericite*²⁷, să susțină cauza unirii tuturor românilor într-un stat național unitar.

Semnatarii petiției nu cer răzbunare, nici jertfe sau stăpânire asupra altora, ci *toate cererile noastre* – afirmă semnatarii documentului – *se rezumă în dreptul de a ne stăpâni și guverna noi pe noi înșine, și de a ne împărți pâinea câștigată în sudoarea feței, cu frații noștri din România, cu care totdeauna am dorit unire și ei au dorit să se unească cu noi, să formăm o singură țară și un singur popor.*

Această solicitare este fundamentată pe dreptul istoric al românilor asupra teritoriilor locuite de ei: *nu cerem pământul altui neam, ci ceea ce este și a fost al nostru din cele mai îndepărtate timpuri.* În sprijinul acestei idei sunt invocate toate momentele importante ale devenirii istorice ale neamului românesc din Transilvania, precum și momentele de răscruce din istoria conviețuirii cu maghiarii, sașii și secui, concluzionând că în *împrejurări măștere, viața noastră politică s-a stins, dar simțământul românesc a rămas și pe mai departe și s-a întărit tot mai mult.*

La venirea lor din Asia, ungurii au aflat pe străbunii noștri în Transilvania, ca lucrători de pământ și păstori de vite. Le-au răpit

---

²⁶ O analiză complexă a opțiunilor politice ale lui Woodrow Wilson poate fi urmărită la Thomas J. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Oxford University Press, New York, 1992.

²⁷ Românii au acordat mare credit președintelui american care, datorită principiilor sale, a fost perceput ca un adevărat eliberator. Elocvente sunt în acest sens mențiunile referitoare la Woodrow Wilson din discursurile politice ale liderilor naționali ținute în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, precum și ovațiile repetate care au străbătut mulțimile „Trăiască marele Wilson!”.

întâi libertatea apoi le-au luat moșia ducându-i la stare de sclavie în care au rămas până la anul 1848.

În coastele noastre au întărit mai întâi pe săcui, un element unguresc dar neînsemnat în asemănare cu numărul românilor și în două rânduri au colonizat un număr de germani în cele mai frumoase și mai bogate părți ale pământului nostru, sub regele Geza al II-lea (1141–1161) și sub regele Andreiu al II-lea la anul 1211.

În anul 1432 aceste trei națiuni streine: ungurii, săcui și germano-sacsoni hotărâsc în adunarea de la Turda ca românii să nu mai fie socotiți de popor stăpânitor și numai suferit (tolerat) în țară.

Între asemenea împrejurări maștere, viața noastră politică s-a stâns, dar simțământul românesc a rămas și pe mai departe și s-a întărit tot mai mult.

În 1848, an de mare însemnătate, românii fac noi încercări de eliberare. În 15 mai se strâng ca la patruzeci de mii pe câmpul de lângă Blaj, numit ulterior Câmpul Libertății, unde cer ștergerea iobăgiei, drepturi egale cu celelalte națiuni. De data asta joară credință împăratului crezând că le va face el dreptate. Începându-se revoluția, luptă și mor pentru el dar răsplata n-a mai venit nici până astăzi. Împăcându-se cu ungurii ne-a dat pe mâna lor, iar ei din răzbunare n-au ales nici un mijloc de asuprire.

Pe hârtie au făcut în 1868 o lege a naționalităților care garanta anumite drepturi și noauă, dar prin o sute de alte legi aduse de atunci încoace, nu numai ne-au răpit drepturile garantate, ci mai mult ne-au apăsă ca mai înainte²⁸.

În altă ordine de idei, semnatarii consideră propaganda pro maghiară desfășurată de contele Albert Appony și alți emisari ai guvernului ungar, precum și campaniile de presă anti-românești susținute de ziarele maghiare și germane din Statele Unite, un adevărat atentat împotriva simțului de libertate și dreptate al poporului american.

---

²⁸ *Ibidem.*

Contele Apponyi a cutezat să calce în anul 1911 și pământul sfânt al acestei țări, răspândind pretutindenea minciuna care stăpânea în țara lui.

Fără sfială propovăduia dreptul popoarelor, pe când noi și celelalte naționalități din Ungaria ne zbăteam ca șarpele cu capul strivit sub povara legii lui, în urma căreia copiii noștri erau siliți să învețe ungurește până și religiunea. Fără rușine vorbea de libertate pe când noi trăiam sub cel mai absolutist sistem de guvernare ungurească: poporul asuprit, conducătorii lui aruncați în temnițe ca niște făcători de rele, ziarele osândite la plătiri de zeci și sute de mii de coroane[...].

El a venit să pregătească spiritul american pentru pace, când în țara lui se făceau pregătirile de războiu. A venit să creeze un curent de simpatie pentru poporul maghiar și o opinie potrivnică intereselor popoarelor asuprite din Ungaria. Și a mai venit să demonstreze și aici împotriva noastră, ca și când ar fi vrut să zică: de mâna mea nu scăpați nici în mormânt[...].

În sufletul nostru s-au trezit patimi și doruri de răzbunare atunci, dar le-am înăbușit, din respectul față de capul și constituția acestei țări, în care și noi am fost socotiți și tratați cu dreptate.

Contele Apponyi a încoronat în Cleveland, Ohio, monumentul lui Kossuth, – eroul revoluției maghiare din 1848 – dar nouă, în țara pe care am apărat-o, acest conte și tovarășii săi, nu ne-au dat voie să ridicăm un monument, măcar unuia dintre eroii noștri.

Am ridicat o singură cruce cu chipul lui Christ cel răstignit în amintirea și locul adunării naționale din 1848, – Câmpia Libertății lângă Blaj – dar slujbașii, într-o noapte i-au pus dinamită.

Contele Apponyi lauda și admira organizațiile școlare, bisericești și sociale ale maghiarismului emigrat aici de câțiva zeci de ani. Vorbea de lipsa de educație și cultură a naționalităților din Ungaria, dar nu mărturisea că conții și guvernele ungurești poartă vina și răspunderea, persecutând școalele, bisericile și oamenii noștri cu carte. O mână de unguri în America, au făcut în vreme scurtă lucruri vrednice de admirat, iar noi sub guvernarea maghiară, n-am putut face. Aceasta e destulă

dovadă pentru suferințele noastre și pentru „intențiunile binevoitoare” ale stăpânilor noștri de a ține în întunec și sclăvie pe veci.

Contele Apponyi era primit pretutindenea cu steaguri și cântece naționale maghiare dar noi în pământul nostru strămoșesc nu am avut dreptul nici să purtăm steagul nostru nici să cântăm imnul nostru.

Nu fără motiv s-a revoltat sufletul nostru împotriva lui Apponyi și nu fără motiv ne-am ridicat glasul împotriva misiunii lui.

Cu același scop a venit în America la începutul anului 1914 și contele Karoly cu o întreagă ceată de deputați. Sub scutul liberalismului maghiar care n-a eczistat nici o dată, au săvârșit același atentat împotriva simțului de libertate și dreptate a poporului american, ca și Apponyi. Dar Dumnezeu a rânduit altcum și a învins dreptatea. Când a bătut ceasul ca Statele Unite să-și spună cuvântul și să tragă sabia, lovitura s-a dat contelui și guvernului, care sub scutul apostolatului de pace – împreună cu Bernstorff și Dumba – au urzit conspirații și mituri încă în anul 1911²⁹.

De asemenea, semnatarii reamintesc președintelui american actele de solidaritate ale românilor-americani față de națiunea americană și față de acțiunile și interesele ei din timpul războiului: refuzul de a răspunde la chemările sub arme emise de autoritățile austro-ungare; refuzul oricărui sprijin financiar pentru acțiunile de război ale Ungariei; contribuția românilor la împrumuturile de război americane; înrolarea a numeroși tineri români în armata Statelor Unite și formarea unor legiuni românești de voluntari, care au apărut cu arma în mână ideile națiunii americane.

Ziaristica maghiară și germană a început îndată cu amenințări. Știam a cui mână ne amenință dar am rămas nepăsători, și muncitorimea noastră, în ciuda tuturor agenților și spionilor, n-au părăsit lucrul din fabricile de munițiuni nici când au fost amenințați cu pierderea vieții și a averilor de acasă. Pornirilor pătimașe ale ziaristice și diplomației maghiare, poporul nostru a răspuns prin fapte tot mai mult grăitoare,

---

²⁹ *Ibidem.*

organizându-se mai întâi în „Asociațiunea pentru ajutor de războiu”, întemeind mai apoi „Comitetul național”, iar în urmă „Liga națională” toate cu scop de a ajuta cauza războiului, cauza dezrobirii noastre. Mișcarea noastră a produs nespusă bucurie și în Transilvania, dovadă că și frații noștri de acasă simțeau una cu noi și numai frica de moarte îi ținea în nemișcare.

Românii din America, deodată cu intrarea României în războiu au început cea mai întinsă propagandă pentru ajutorul ei. Ziaristica maghiară și germană, ne-au adus atunci cele mai murdare insulte numindu-ne: „hoarde barbare, trădători, valahi, sălbateci, bandiți și un popă sășesc ne-a numit, porci”.

Dedați de acasă cu asemenea insulte, n-am ținut seamă de ele ci am jertfit bani grei pentru Crucea Roșie Română și ne-am pregătit cu toții de plecare să murim pentru marele nostru ideal, crezând că Anglia și Franța – aliații României, ne vor pune la îndemână vapoarele necesare. Nu s-a putut și am fost siliți să privim de aici de departe cerul posomorât sub care, dulcea noastră Țară-Românească, a îngenuchiat în fața dușmanului învingător.

Întristat a fost atunci sufletul nostru până la moarte. Am îngenuchiat și noi în fața sfintelor altare și cu lacrimi în ochi ne-am rugat: Doamne ! Doamne ! nu ne lăsa !

Un nou soare a început să strălucească în curând după catastrofa României. Un nou prilej de a ne manifesta dorul nostru arzător ni s-a dat când Statele Unite au declarat războiu Germaniei, iar mai târziu și Austro-Ungariei. Voinicii noștri au părăsit lucrul de fabrică și au alergat sub steagul în dungi și cu stele care pentru noi înseamnă mai mult ca pentru ori și cine pe lume. La prima chemare tinerii noștri au răspuns mai presus de orice așteptare, prezentându-se în cete mari la stațiunile de asentare cerând să fie înrolați îndată și trimiși cât mai în grabă pe câmpul de luptă. În unele centre cum a fost bunăoară Youngstown, Ohio, – românii au format companii întregi de voluntari. Colonia românească din acest centru industrial a dat armatei Statelor Unite nu mai puțin de 117 voluntari toți voinici ca brazil și alți 32

recrutați în puterea legii militare obligătoare. Tot cam la fel s-au purtat tinerii noștri peste tot așa că cu drept și cu mândrie putem spune: dintre toate naționalitățile emigrate în America, românii au dat cei mai mulți soldați armatei Statelor Unite, – în proporție cu numărul lor.

Faptul că nu s-au înrolat și mai mulți își are explicarea. În două rânduri s-a cerut de la Guvernul Statelor Unite încuviințarea formării unei legiuni românești, care cerere nu ni s-a împlinit. Aproape cincisprezece mii de bărbați de toată vârsta s-au înștiințat ca voluntari în legiune, fără a se face propagandă, îndemnați numai de propria lor conștiință de datorie. Voluntariatul după aducerea legii de serviciu militar obligator a încetat, și așa cei mai mulți au fost nevoiți să rămână la lucru în fabrică, unde și-au împlinit altă datorie, producând arme și muniție și contribuind la acoperirea cheltuielilor de războiu, prin investirea agoniselei lor în împrumuturile țării și colectele pentru Crucea Roșie Americană³⁰.

Președintelui american îi este creionat cum nu se poate mai bine contextul raporturilor dintre autorități și români în Transilvania în preajma conferinței de pace de la Paris unde soarta neamului românesc, alături de a altor neamuri, avea să fie clarificată. Duplicitatea politicii oficiale maghiare este demascată și pusă în antiteză cu opțiunile națiunii române.

Și acum? Leii furioși de odinioară s-au îmblânzit și lupii prădalnici s-au retas în veziunile lor. Asupritorii atâtor neamuri au fost înfrânți de armatele aliate, țările lor s-au desmembrat și popoarale robite și au câștigat independența și libertatea meritată.

În urma împrejurărilor schimbate și în fața primejdiei care amenință Ungaria, dușmanii neîmpăcați de ieri, ni s-au făcut prieteni. Ne îmbie drept de vot, drept de guvernarea țării și administrația comitatelor, funcții în serviciul statului, limba românească oficioasă în comitatele românești, libertate deplină în afaceri școlare și bisericești. – Pretutindenea se plâng că li se face nedreptate prin dismembrarea țării,

---

³⁰ *Ibidem.*

că nu sunt de vină ei nici pentru declanșarea războiului nici pentru asupririle noastre, că toate relele au venit de la Viena, de la împărat și rege.

Foarte puțini mai sunt cei ce pretind stăpânirea asupra noastră pe baza dreptului istoric știind că acest argument și-a pierdut orice valoare. Libertatea slovacilor li s-a răpit cu aceleași mijloace și în același timp. Ei sunt liberi acum.

Oare numai noi suntem osândiți pe veci să rămânem sub stăpânire streină ? O mie și mai bine de ani de grele și necurmăte suferințe și prigoniri, nu ne-au fost de ajuns și nouă ?

Nu putem primi ofertul și prietenia guvernului și a națiunii maghiare. Cerut-am destul să ni s-a dea ce era al nostru, cerut-au conducătorii noștri necurmat aplicarea legii naționalităților de la 1868 încoace, dar n-au voit să recunoască naționalitatea română și ne-au răs totdeauna în față.

În același timp, documentul exprimă bucuria și mulțumirea pentru faptul că președintele Statelor Unite și puterile aliate au declarat că luptă pentru principiul naționalității și pentru drepturile popoarelor mici și apăsate, considerând în acest context cauza națiunii române ca fiind o cerere nevinovată și justificată prin istorie, prin dreptate și simțul firesc.

Pe de altă parte, concluzia petiției adresate președintelui Wilson și semnate de peste 100 de persoane, sintetizează aspirațiile și expectanțele românilor americani la finalul primului război mondial când învingătorii erau gata să pecetluiească soarta popoarelor Europei: Românii din Transilvania și Austro-Ungaria au pus în joc totul pentru cauza dreptății și libertății. Fie răsplata noastră dreptatea și libertatea, ca uniți cu frații noștri din Regat să formăm o Românie mare, nu pentru a ne întări spre răzbunare ci pentru a pune capăt suferințelor noastre și a crea în răsăritul Europei o țară democrată în care frățietatea, egalitatea și libertatea politică, economică și religioasă, să domnească peste toți cetățenii ei, fără deosebire de naționalitate³¹.

---

³¹ *Ibidem.*

Cel de al zecelea capitol al petiției informează pe președintele american ca preoții și mireni, reprezentanți ai celor 150.000 de români ortodocși din America au hotărât supunerea bisericilor din America scaunului mitropolitan din București: *Un act măreț au săvârșit românii din America în zilele de 9–10 martie 1918³² în timpul când se părea că steaua României a apus, când armata germană jubila în București și când Berlinul, Ungaria și Bulgaria își întindeau hotarele pe pământul românesc și frații noștri din Transilvania plângeau pe mormântul nădejilor lor. Ne mai având alte legături cu cei de acasă decât cele bisericești, care indirect ne legau și de guvernul maghiar, în ziua de 10 martie am rupt aceste legături, întemeind aicea o Episcopie Ortodoxă Română, pe care am supus-o jurisdicției Metropoliei din București, ca și în feliul acesta să dovedim că vrem desfacerea de Ungaria și Unirea cu România, de la care totdeauna am așteptat mântuirea noastră.*

La această petiție semnată, așa cum am menționat, de aproximativ 100 de persoane a fost anexat și textul Hrisovului de închinare.

Aceste documente sunt importante și pentru că reprezintă unul dintre puținele momente din acea perioadă în care românii, clerici și mireni și-au dat mâna acționând unitar, punând interesele naționale și bisericești deasupra pasiunilor mărunte care i-au dezbinat de atâtea ori.

De asemenea, cele două documente (Hrisovul și Petiția) sunt două inițiative de succes ale protopopului sau administratorului protopopesc Ioan Podea, inițiative care, într-o oarecare măsură *anticipează și pregătesc*³³ actul istoric de la 1 Decembrie 1918: Unirea Transilvaniei cu țara mamă. Despre evenimentele din Youngstown 1918, Ioan Podea declară, într-un memoriu adresat Patriarhului Miron Cristea și publicat în ziarul America, următoarele: *Am făcut atunci și o mare faptă bisericească, înființând o episcopie și o mare faptă românească alipind bisericile la scaunul mitropoliei din București, ca o exprimare a voinței Ardelenilor de a se alipi la regatul României, tocmai când România*

³² Apare data de 9–10 martie după stil nou = 23–24 februarie stil vechi.

³³ Antonie Plămădeală, *art.cit.*, p. 1302.

*se pregătea să încheie pacea umilitoare cu invadatorii ei, în martie 1918*³⁴.

În concluzie, preoțimea română din Statele Unite ale Americii și-a adus o contribuție însemnată la susținerea dezideratului unirii tuturor românilor. Prin promovarea unei vii campanii de presă, prin însuflețirea acțiunilor patriotice și prin păstrarea trează a conștiinței apartenenței la poporul român, au determinat și direcționat acțiunile românilor-americieni pentru pledarea cauzei naționale în fața națiunii și politicienilor americani. Chemarea la respingerea ordinelor autorităților austro-ungare, la ruperea legăturilor bisericești și politice cu regimul dualist, la punerea curajului și a vieții în slujba forțelor armate ale puterilor aliate, la sensibilizarea clasei politice americane pentru idealurile naționale ale poporului român și sprijinirea luptei acestuia pentru libertate, egalitate și democrație, a răsunat din amvonul bisericilor noastre și suflul patriotic a fost întreținut prin abnegația preoților români de peste Ocean și mai ales a protopopului lor Ioan Podea.

Pe de altă parte, concluzia petiției adresate președintelui Wilson sintetizează aspirațiile și expectanțele românilor americani la finalul primului război mondial când învingătorii erau gata să pecetluiască soarta popoarelor Europei: *Românii din Transilvania și Austro-Ungaria au pus în joc totul pentru cauza dreptății și libertății. Fie răsplata noastră dreptatea și libertatea, ca uniți cu frații noștri din Regat să formăm o Românie mare, nu pentru a ne întări spre răzbunare ci pentru a pune capăt suferințelor noastre și a crea în răsăritul Europei o țară democratică în care frățietatea, egalitatea și libertatea politică, economică și religioasă, să domnească peste toți cetățenii ei, fără deosebire de naționalitate*³⁵, și confirmă faptul că românii de peste ocean erau pătrunși de simțământul dreptății și al dragostei de neam.

---

³⁴ Ioan Podea, „Un memoriu”, „America”, XXXII, nr.33, joi, 18 martie 1937 Cleveland, p. 3

³⁵ *Petiția Episcopiei Ortodoxe Române din Statele Unite ale Americii de Nord, către președintele Woodrow Wilson. Arhiva Bibliotecii Mitropoliei din Sibiu, fond varia, 1626.*

Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric al Marii Uniri din 1918*

MIRCEA-GHEORGHE ABRUDAN**

1. Preliminarii

Istoric prolific, dascăl al Seminarului Andreian din Sibiu, paroh al Săliștei și protopop al Mărginimii Sibiului, profesor al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, membru titular al Academiei Române, publicist talentat, cofondator al Institutului de Istorie Națională din Cluj, deputat în Parlamentul României Mari, ministru în guvernele Averescu și Goga-Cuza, patriot și victimă a regimului bolșevic din România anilor '50, Ioan Lupaș este un savant cu aureolă de martir. Părintele Lupaș face parte din generația admirabilă a celor care s-au angajat cu toată puterea și abnegația în mișcarea națională a românilor ardeleni, a celor care au realizat Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 și apoi s-au luptat pentru consolidarea unității naționale în perioada interbelică. Arma sa de luptă a fost cuvântul rostit de la catedra universitară și anvonul bisericesc și cel tipărit în gazete populare, în reviste eclesiastice, în periodice științifice, în broșuri și cărți de autor destinate deopotrivă maselor și mediului academic.

---

* Acest material este o formă condensată a studiului introductiv publicat în volumul: Preot acad. Ioan Lupaș, *Prăbușirea Monarhiei Austro-ungare și importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918*, ediție, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2019, pp. 11–43.

** Mircea-Gheorghe Abrudan, Cercetător Științific III Dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca, e-mail: mirceapadre@yahoo.com

Despre Ioan Lupaș există o literatură consistentă însumând articole, medalioane biografice, studii și cărți care îi prezintă viața și activitatea¹, îi inventariază publicațiile², îi descriu lucrarea pastoral-misionară³, îi analizează și restituie o parte a operei istoriografice⁴ și omiletice⁵. Acum în anul centenarului Marii Uniri am considerat că este oportun

¹ Ioan Crăciun, „Note biografice despre Ioan Lupaș”, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, Monitorul Oficial, București, 1943, pp. XVII–XXII; Veronica Turcuș, „Referințe bibliografice asupra activității și operei lui Ioan Lupaș”, în vol. *Ioan Lupaș (1880–1967): slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, pp. 203–212; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, ediție întregită și adăugită, Editura Andreiana, Sibiu, 2015, pp. 441–448; Idem, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 342–344; Idem, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786–2016*, ediție întregită și adăugită, Editura Andreiana, Sibiu, 2016, pp. 358–360; Dorina N. Rusu, Marius Porumb, Stelian Mândruț, *Membrii Academiei Române din Transilvania 1866–2016. Dicționar*, Editura Academiei Române/Editura Mega, București/Cluj-Napoca, 2016, pp. 180–182; Vasile Crișan, *Ioan Lupaș (1880–1967). Studiu monografic*, Editura Armanis, Sibiu, 2013, 439 p.

² Ioan Crăciun, „Bibliografia”, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, pp. XXVIII–LXVIII; Veronica Turcuș, „Bibliografia scrierilor publicate de Ioan Lupaș între anii 1901–1967”, în vol. *Ioan Lupaș (1880–1967): slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, pp. 93–202.

³ Mihai Sofronie, „Ioan Lupaș protopop la Săliște (1909–1919)”, în *Mitropolia Ardealului*, vol. XXV, nr. 7–9, 1980, pp. 703–709; Dorel Man, „Ioan Lupaș – slujitor al Bisericii”, în vol. *Ioan Lupaș (1880–1967): slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, pp. 73–92; Wolfgang Wünsch, *Der Auftrag der Kultur-orthodoxie. Ein Beitrag zum Wirken des Protopresbyters Dr. Ioan Lupaș*, [Seria Academia Band II/ Vol. II Veröffentlichungen der Evangelischen Akademie Siebenbürgen/ Publicațiile Academiei Evanghelice Transilvania, Hrsg/Ed.: Dietrich Galter, Jürgen Henkel, Hermann Pitters], București, Blueprint International, 2007.

⁴ Ioan Lupaș, *Scrieri alese I*, introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marina Vlasiu, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Editura Eminescu, București, 1988; *Ioan Lupaș (1880–1967), Scrieri alese. Vol. I. Studii asupra istoriei evului mediu și istoriei bisericești*, ediție îngrijită de Nicolae Edroiu, Editura Academiei Române, București, 2006; *Ioan Lupaș (1880–1967), Scrieri alese. Vol. II. Studii privind istoria modernă*, ediție îngrijită de Camil Mureșanu, Editura Academiei Române, București, 2007; Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, introducere, note și comentarii de Doru Radosav, ediția a III-a, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011.

⁵ Ioan Lupaș, *Căzut-a cununa capului nostru*, ediția a 2-a îngrijită de Dorel Man, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006; Idem, *Cuvântări bisericești*, volum îngrijit cu studiu introductiv de Dorel Man, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2007.

să-l readuc în fața mediului cultural și eclesial de la noi pentru că figura sa face parte din galeria de frunte a făuritorilor României Mari. Așadar, în studiul de față mi-am propus, într-o primă parte, să-i schițez biografia și să-i trec în revistă opera, urmând ca, în cea de a doua parte, să arăt modul în care a participat la organizarea cu succes a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și apoi a felului în care a înțeles să scrie, deopotrivă pentru contemporanii săi și pentru posteritate, istoria Unirii Românilor.

2. Viața, activitatea și opera

Ioan Lupaș s-a născut în 9 august 1880 în Săliște, o localitate care poate fi caracterizată drept bastion al ortodoxiei și al românismului din Transilvania, unde au odrăslit de-a lungul vremii atât sfinți ai Bisericii străbune, precum Nicolae Oprea Miclăuș și Gheorghe de la Cernica, cât și figuri proeminente ale culturii noastre naționale, ca Dionisie Romano, Axente Banciu, Onisifor Ghibu sau Dumitru Roșca⁶. De la strămoși a moștenit, așadar, un atașament puternic, de nezdruncat, pentru „legea românească” și „Biserica strămoșească”, pe care le-a cultivat și apărut prin cuvânt, tipar, ținută academică și conduită morală întreaga-i viață. A învățat carte în școala confesională din Săliște, apoi și-a continuat studiile la gimnaziul de stat din Sibiu și la cel românesc „Andrei Șaguna” din Brașov, urmând ulterior cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Budapesta, cu specializare de un an la Universitatea din Berlin. În 1905 dobândește doctoratul la Universitatea din Budapesta cu o teză despre „Biserica Ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea”. Revine în Transilvania unde câștigă prin concurs postul de profesor de istorie bisericească și istoria românilor la Institutul Teologic-Pedagogic Andreian din Sibiu, unde va predă până în anul 1909, când în urma presiunilor

---

⁶ Victor V. Grosu (coord.), *Săliștea Sibiului, străveche vatră românească*, Sibiu, 1990.

exercitate de guvernul de la Budapesta asupra mitropolitului Ioan Mețianu din cauza conduitei „naționaliste militante” a lui Lupaș, tânărul profesor este îndepărtat de la catedră și ales protopop al Săliștei. În perioada studenției și apoi a profesoratului sibian Ioan Lupaș a făcut parte din gruparea „tinerilor oțeliți”, alături de Octavian Goga, care au înființat revista „Luceafărul” de la Sibiu prin care militau pentru afirmarea unei politici naționale și culturale românești mai sonore în Austro-Ungaria. Atitudinea militantă, pasiunea cu care studia istoria românilor și verva prin care combătea politica de maghiarizare a guvernelor ungare i-au atras mânia autorităților. În urma articolului „Toate plugurile umblă”, publicat în „Țara noastră” în 1907, în care descria suferințele țăranimii din România în contextul revoltei țăranilor din regat, Lupaș este acuzat de tribunalul regesc maghiar de la Cluj „pentru agitație împotriva tagmei proprietarilor” și condamnat la trei luni de închisoare și o amendă de 200 de coroane. A urmat prima sa detenție pentru cauza românească, petrecută la Szeged între 1 august și 1 noiembrie 1908⁷. În pușcărie a redactat o bună parte din monografia mitropolitului Andrei Șaguna⁸, lucrare de notorietate care-i va aduce premiul „Adamachi” al Academiei Române în 1909 și apoi, la propunerea lui Nicolae Iorga, un fotoliu de membru corespondent (14 mai 1914) și titular (17 mai 1916) al înaltului for cultural. Părintele Ioan Lupaș abia împlinise 36 de ani.

La Săliște a dus o activitate fructuoasă provocând „o adevărată revoluție” pe tărâm pastoral, școlar, cultural, istoriografic și social, implicându-se în toate sferele și domeniile vieții românilor din Mărginimea Sibiului, ceea ce a dus la revitalizarea vieții eclesiale și sociale a Ortodoxiei din zonă, protopopul Lupaș afirmându-se ca un bun predicator și ardent susținător al dezvoltării vieții românești prin școală,

⁷ Ioan T. Lupaș, „Amintiri din temnița ungurească de la Seghedin”, în Idem, *Paralelism istoric*, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1937, pp. 27–33.

⁸ Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, ediția a II-a, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1911; Idem, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie*, cu o postfață de Matei Albastru, Editura România Press, București, 1999.

biserică, corporații comerciale, economice și asociații cu profiluri variate⁹. În anii Marelui Război, protopopul Lupaș și-a continuat activitatea pastorală, încurajându-și și mângâindu-și credincioșii până în momentul în care a fost arestat și deportat de autoritățile maghiare la Rust și Budapesta. Revenit acasă, părintele Lupaș s-a implicat activ în organizarea politică și militară a românilor în contextul disoluției monarhiei dualiste austro-ungare, fiind un adept curajos și ferm al ideii unirii necondiționate a Transilvaniei cu România.

Începând cu toamna anului 1919, protopopul Ioan Lupaș a fost numit profesor la Universitatea din Cluj, reorganizată ca românească, devenind titularul catedrei de istoria modernă a României și istorie a Transilvaniei pe care a onorat-o în mod exemplar până în primăvara anului 1945, când a fost „epurat” de noua putere comunistă care se instala în țară. Pe lângă activitatea didactică și publicistică din această perioadă, Ioan Lupaș a adus o contribuție perenă la dezvoltarea istoriografiei românești prin înființarea, la 1 februarie 1920, a „Institutului de Istorie Națională”, prima instituție de acest profil din spațiul românesc, al cărui director a fost până în 1946¹⁰. Concomitent a predat mulți ani la rând Istoria Bisericii Române la Academia Teologică din Cluj și s-a implicat în viața Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului în calitate de membru în Adunarea Eparhială și în Congresul Național Bisericesc din București¹¹. A fost un apropiat al episcopului Nicolae Ivan, care-i fusese profesor de religie la gimnaziul din Sibiu, sprijinindu-i marile proiecte: edificarea catedralei, construirea bisericii Sf. Nicolae din Cluj, înființarea Academiei Teologice, întemeierea asociației laice „Frăția

⁹ Wolfgang Wünsch, „Ioan Lupaș – Protopop de Săliște (1909–1919)”, în *Tabor*, anul XI, nr. 7, iulie, 2017, pp. 72–84.

¹⁰ Nicolae Edroiu, „Ioan Lupaș – ctitor și codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920–1945)”, în *Tabor*, anul XI, nr. 7, iulie, 2017, pp. 21–28.

¹¹ Alexandru Moraru, „Activitatea istoricului Ioan Lupaș în cadrul Adunării Eparhiale Ortodoxe a Clujului între anii 1921–1945”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Teologia Orthodoxa*, 42, nr. 1–2, 1997, pp. 55–66; Idem, Ioan Lupaș – slujitor al învățământului teologic”, în vol. *Ioan Lupaș (1880–1967): slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, pp. 51–72.

Ortodoxă” în 1933. Admirația și prețuirea părintelui Lupaș pentru vlădica Nicolae ies la iveală în necroloagele publicate de academician în presa epocii după moartea ierarhului¹².

În timpul activității desfășurate la Sibiu, Săliște și Cluj, Ioan Lupaș a creat o operă istoriografică, teologică și publicistică impresionantă care însumează peste o mie de cărți, manuale, volume de studii, articole științifice și de presă, note și recenzii, majoritatea tratând teme de istoria românilor, în general, a celor ardeleni, în special, de istoria Bisericii și a culturii românești. Între acestea o serie de lucrări s-au bucurat de un succes editorial remarcabil, fiind apreciate de către contemporani și istoricii onești de mai târziu: *Istoria românilor* (15 ediții); *Istoria Bisericii Române* (8 ediții); *Mitropolitul Andrei Șaguna* (4 ediții); *Istoria unirii românilor* (3 ediții); *Istoria bisericească a românilor ardeleni* (3 ediții); *Studii, conferințe și comunicări istorice* (București, Cluj și Sibiu, 5 volume, apărute între 1928–1946). Multe dintre lucrările sale au rezistat trecerii timpului cunoscând o serie de reeditări îngrijite de Ștefan Pascu, Pompiliu Teodor, Marina Vlasiu, Doru Radosav, Nicolae Edroiu, Camil Mureșanu și pr. Dorel Man.

Odată cu pensionarea sa grăbită de noul regim comunist, Lupaș s-a stabilit definitiv în Sibiu, unde locuia în refugiu după dictatul de la Viena din anul 1940. Organele securității l-au urmărit pas cu pas, considerându-l „dușman al regimului democrației populare” fiindcă făcuse parte din legislativele și executivele României interbelice. Bănuind că era urmărit și-a restrâns contactele și cercul de prieteni găsindu-și un refugiu între cărțile bibliotecii Astra, a Mitropoliei și a Muzeului Brukenthal. Pe fondul grijilor, al lipsurilor materiale și al șicanelor regimului stalinist apar primele probleme de sănătate. Internat în „clinica

¹² Ioan Lupaș, „A murit episcopul Nicolae Ivan al Clujului”, în *Universul*, LIII, nr. 36, 1936, p. 1; Idem, „Cuvântare rostită la înmormântarea episcopului Nicolae Ivan la Cluj, 6 februarie 1936”, în *Universul*, LIII, nr. 38, 1936, p. 11; Idem, „Episcopul Nicolae Ivan (1855–1936)”, în *Cuvântul Poporului*, 17, nr. 6, 1936, p. 1; Idem, „Un mare ierarh: Episcopul Nicolae Ivan, 1855–1936”, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. III, Ed. Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1941, p. 274–279.

semiologică din Cluj” se gândește la iminența sfârșitului, scriindu-i în acest sens, la 8 ianuarie 1947, episcopului Colan: „dacă o fi cazul, exprim de pe acum dorința intimă să nu vorbească nimeni lângă sicriul meu, în afară de vrednicul Episcop al reînviatei ctitorii a lui Ștefan cel Mare și Sfânt: Academicianul Nicolae Colan! E ultima dorință fierbinte, a cărei împlinire nădăjduiesc în Domnul să nu-mi fie luată în nume de rău”¹³. Dumnezeu i-a lungit zilele încă două decenii, presărându-le însă cu umilințe și închisoare, pe care Ioan Lupaș le cunoscuse încă din tinerețe din partea autorităților maghiare ale monarhiei dualiste. Primul semn al umilinței a însemnat excluderea din Academia Română în 1948, cel de-al doilea urmând la începutul anului 1950 când regimul i-a sistat pensia. Șirul umilințelor a culminat cu arestarea și închisoarea, cu toate că avea 70 de ani. A fost ridicat în noaptea de 5 spre 6 mai 1950 și supus unui interogatoriu la Direcția regională a securității din Sibiu, apoi fiind transferat într-o dubă și cu un sac pe cap la București și la închisoarea Jilava. Chiar dacă inițial condamnarea urma să expire la 1 august 1951, perioada de detenție i-a fost prelungită cu 38 de luni, apoi cu alți cinci ani, fără să fi trecut printr-un proces de judecată! Abia în 1954 a fost judecat și condamnat în baza articolului 193 din Codul penal „pentru faptul că în timpul regimului burghezo-moșieresc a desfășurat activitate intensă împotriva clasei muncitoare”, acuzație lapidară de care au fost învinuiți majoritatea celor considerați de regimul dejist indezirabili¹⁴. Cea mai mare parte a detenției a executat-o în penitenciarul de la Sighet, unde nu i s-a permis niciun fel de legătură cu cei din familie, împărțindu-și celula cu Ștefan Meteș, Ion Nistor și Th. Sauciuc-Săveanu. Fiica sa, Marina Vlasiu, care l-a îngrijit în ultimii ani de viață, mărturisește că Ioan Lupaș a făcut greva

¹³ Ioan Lupaș către Nicolae Colan, Cluj, 8 ianuarie 1947 în Alexandru Moraru, *La răscruce de vremi o viață de om: Nicolae Colan episcopul Vadului, Feleacului și Clujului după documente, corespondență, însemnări, relatări, impresii*, Cluj-Napoca, 1989, p. 535.

¹⁴ Ioan Opreș, *Istории și securitatea*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 339–368.

foamei în semn de protest față de tratamentul la care a fost supus, fiind prompt sancționat și bătut de gardieni, chiar dacă era septuagenar. Nu și-a pierdut însă niciodată nădejdea în Dumnezeu, săvârșind zilnic o „scurtă slujbă bisericească – o utrenie – pentru a întreține moralul celor ce împărțeau aceeași soartă cu el” și rostind în fiecare dimineață următoarea rugăciune: „Dăruiește-mi, Doamne, o lumină-n sfeșnic/ Să-ți pot închina un suflet cucernic/ Cel ce-ai pus în mine sfânt fiorul vieții./ Îndrumă-mi, Părinte, pașii dimineții./ Varsă roua milei, Stăpâne Ceresc./ Scapă de primejdii neamul românesc./ Dă-ne nouă pâine, pace, bunăstare/ Păcatele noastre scaldă-le-n iertare./ Fă-ne parte, Doamne, de-un cuget senin/ Precum și-l dorește oricare creștin/ Până la sfârșitul veacului. Amin”. A rezistat în acest fel 5 ani de zile, până în 5 iulie 1955, când a fost eliberat printr-un decret de grațiere. Peste o lună împlinea 75 de ani. La eliberare semna cu o mână tremurândă că își lua angajamentul de a nu discuta cu nimeni nimic din cele întâmplate în timpul interogatoriului și pe perioada încarcerării. Fiica sa mărturisește că frica inoculată de organele securității și spiritul său creștin profund l-au determinat să nu-și scrie memoriile, nici să vorbească prea mult despre detenție, lăsând însă să se vadă că nu acumulasе ură sau dorință de răzbunare, iertându-și prigonitorii¹⁵.

Cu toate că îl eliberaseră, comuniștii nu erau pregătiți încă să-l reabiliteze pe Ioan Lupaș, nici să-i restituie proprietățile naționalizate din Sibiu și Cluj, astfel că a trăit în simplitate într-o cămăruță dintr-un imobil din Sibiu, unde-i fusese stabilit domiciliul forțat. Copleșit de paralizia și moartea soției Ana s-a mutat la București, ultimii ani petrecându-i în cartierul Balta Albă, alături de fiice, care l-au îngrijit cu devotament și iubire. Cu o săptămână înainte de a se stinge, guvernul comunist al tânărului Nicolae Ceaușescu a încercat să-l recupereze, conferindu-i prin decretul nr. 604 din 26 iunie 1967 „titlul de profesor

---

¹⁵ Toader Buculei, *Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist*, Editura Libertatea, Brăila, 2000, pp. 142–155; Vasile Crișan, *Ioan Lupaș*, pp. 50–55, 439.

emerit pentru activitate îndelungată și merite deosebite, precum și pentru contribuția adusă în dezvoltarea învățământului superior”¹⁶.

Preotul savant Ioan Lupaș a trecut la cele veșnice la vârsta venerabilă de 87 de ani, din care șapte i-a petrecut în zeghe. A fost înmormântat în cimitirul Mănăstirii Cernica, pe Crucea sa de mormânt fiind scris crezul său cu valoare testamentară: „Istoria ne învață să cunoaștem trecutul, să înțelegem prezentul și să credem în viitorul României”.

3. Protopopul Ioan Lupaș – făuritor al unirii Transilvaniei cu România

Primul Război Mondial l-a surprins pe protopopul Ioan Lupaș în mijlocul credincioșilor sălișteni, verticalitatea convingerilor sale naționale românești aducându-i în ziua declarației de război a României (15/28 august 1916) al doilea arest și internarea într-un lagăr din localitatea Rust, în vestul Ungariei, apoi un domiciliu forțat în Budapesta de unde va fi eliberat în aprilie 1917. Câțiva ani mai târziu avea să rememoreze cu seninătate clipele de cumpănă și „zilele de cumplită încercare” ale acelor ani afirmând că-i mulțumea „lui Dumnezeu pentru toate aceste suferințe” pe care le considera „izbăvitoare”, deoarece nu fuseseră în van, ci însemnau „contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului”. Pentru protopopul Lupaș, ca și pentru sute de membri ai tagmei preoțești din Transilvania, vestea pătrunderii armatei române în Transilvania a declanșat euforie: „m-am închinat înaintea sfântului altar, mulțumind lui Dumnezeu că m-a învrednicit să ajung clipa aceasta mare în istoria neamului. A fost cea mai sublimă liturghie în cariera mea de preot”¹⁷.

---

¹⁶ Vasile Crișan, *Ioan Lupaș*, anexe, ilustrația nr. 17.

¹⁷ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916–1919)*. Ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-

Revenit acasă în ziua Bunei Vestiri din anul 1917, protopopul Ioan Lupaș nu s-a lăsat intimidat, nici nu și-a revizuit atitudinea națională românească în ciuda umilințelor la care a fost supus de autoritățile maghiare. Crezul său în justetea și izbânda cauzei naționale românești s-a demonstrat în momentul dezagregării monarhiei austro-ungare în toamna anului 1918¹⁸, când protopopul Săliștei s-a afirmat între militanții unirii necondiționate a Transilvaniei cu România. La 6 noiembrie 1918 a convocat săliștenii la o întâlnire populară în care s-a decis constituirea Consiliului Național și Gărzii Naționale Săliște, protopopul fiind ales președinte al consiliului, iar sublocotenentul Ioan Șteflea al gărzii. Exercitându-și rolul conferit de funcția protopopească a convocat Consiliul Național Cercual la 21 noiembrie 1918, fiind ales președinte al forului politic. În această calitate s-a ocupat de alegerile delegaților din Mărginimea Sibiului pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, delegația cercului Săliște numărând 12 deputați (Nicolae Petra, Ioan Șteflea, Dumitru Moga, Dumitru Beju, Nicolae Comșa, Ionel Comșa, Maria Iordache Roșca, Maria Oprea Borcia, Ioan Bucșan, Daniil Bârsan și Oprea Borcia) avându-l în frunte ca delegat de drept pe protopopul Ioan Lupaș¹⁹. Fără-ndoială rolul părintelui Ioan Lupaș a fost unul major în coagularea și organizarea săliștenilor pentru cauza națională, credenționalul deputaților sălișteni fiind semnat de 1690 de persoane, Săliștea având cea mai numeroasă delegație neoficială formată din 100 de membri prezenți la Alba Iulia²⁰.

Sâmbătă, 30 noiembrie 1918, delegații cercului Săliște și o mulțime de sălișteni s-au adunat în fața casei protopopului Ioan Lupaș,

---

Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Editura Argonat/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Cluj-Napoca/Deva, 2015, pp. 91–92.

¹⁸ Ioan Lupaș, „Dezagregarea Monarhiei Austro-Ungare și eliberarea Transilvaniei”, în Tiron Albani (coord), *Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă a Unirii, volumul I*, Institutul de Arte Grafice „Grafica”, Oradea, 1938, pp. 11–27.

¹⁹ Vasile Crișan, *Ioan Lupaș*, pp. 40–41.

²⁰ Silviu Borș, Alexiu Tatu, Bogdan Andriescu (coord.), *Participanți din localități sibiene la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, Editura Armanis/Editura Mega, Sibiu/Cluj-Napoca, 2015, pp. 5–6.

unde a fost rostită o scurtă rugăciune, apoi s-a format un convoi de căruțe, pedestrași și călăreți care s-a pus în mișcare spre Alba Iulia. Pe drum li s-au adăugat alți români din Galeș, Tilișca, Apoldul de Sus și Apoldul de Jos, în Miercurea Sibiului făcând joncțiunea cu un alt convoi de căruțe, condus de protopopul Simion Alămorean din Alămor. Seara au ajuns la Sebeș, înnoptând în Lancrăm, iar în zorii duminicii de 1 decembrie au trecut Mureșul îndreptându-se spre Alba Iulia. Profesorul Alexandru Iosof, participant la acel convoi, va rememora peste ani euforia zilei respective scriind: „mergeam ca la nuntă. În bucuria noastră nici nu mai luam în seamă pe germanii care se retrăgeau încet, pe marginea drumului spre țara lor”²¹.

Ajunși în oraș delegații au participat la ședința din sala Casinei, iar poporul s-a adunat pe platoul romanilor sau Câmpul lui Horea. Un tablou realizat de pictorul Dumitru Cabadaef în 1926, păstrat astăzi în Muzeul Protopopiatului Săliște, îl înfățișează pe părintele Ioan Lupaș în veșminte preoțești urcat pe o estradă și vorbindu-le românilor adunați pe Câmpul lui Horea despre hotărârile luate în sala Casinei, unde cei 1228 de delegați adoptaseră „rezoluțiunea” unirii „tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” cu România. Ca o recunoaștere a rolului pe care l-a jucat în înfăptuirea unirii, protopopul Lupaș a fost ales membru în „Marele Sfat Național” și secretar general al „Resortului Culte și Instrucțiune Publică” din Consiliul Dirigent, organism politic care a gestionat Transilvania până în anul 1920.

Revenit în Săliște alături de bunii săi credincioși români, protopopul Ioan Lupaș a organizat o serie de festivități în cinstea unor personalități ilustre care au vizitat Transilvania după evenimentul de la 1 decembrie. Seria acestor primiri sărbătorești a fost deschisă de generalul francez Henri Mathias Berthelot, la sfârșitul lui decembrie 1918. Șeful misiunii militare franceze în România a fost primit în Piața Mare din Săliște de mii de localnici, îmbrăcați în costume populare, în frunte cu protopopul Lupaș care l-a salutat pe general cu

---

²¹ Vasile Crișan, *Ioan Lupaș*, p. 41.

un cuvânt de bun venit rostit în limba latină, sugerând originea comună a celor două națiuni. A urmat vizita familiei regale la 1 iunie 1919, regele Ferdinand, regina Maria, principele Carol și principesa Ileana, însoțiți de un corp ofițeresc fiind întâmpinați cu entuziasm de sălișteni în frunte cu protopopul Lupaș. Ultima vizită organizată la Săliște de părintele Ioan Lupaș a fost cea a profesorului Nicolae Iorga, la 10 ianuarie 1920. Oaspetele cărturar a fost sărbătorit în sala festivă a școlii locale fiind omagiat printr-un discurs emoționant al protopopului, care a evocat personalitatea savantului și influența pozitivă pe care a exercitat-o asupra studenților români de la Budapesta în primul deceniu al secolului XX²².

4. Academicianul Ioan Lupaș – istoric al Marii Uniri din 1918

La 1 septembrie 1919, protopopul academician Ioan Lupaș a fost numit, prin decretul Consiliului Dirigent al Transilvaniei, profesor titular la catedra de Istoria românilor și Istoria Transilvaniei de la noua Universitate românească din Cluj, botezată în 1927 Universitatea „Regele Ferdinand I”. Vreme de două decenii și jumătate Lupaș a slujit cu devotament și profesionalism catedra universitară dedicându-se, totodată, cercetării științifice în cadrul Institutului de Istorie Națională (întemeiat în 1920), popularizării istoriei Transilvaniei și a celei naționale românești în activitățile Extensiunii Universitare și în cele ale Astrei, precum și în pregătirea științifică și metodologică a tinerelor generații de istorici la nivel licență și doctorat. Între doctoranzii profesorului Ioan Lupaș fac parte o serie de nume devenite sonore în istoriografia română, precum Sebastian Stanca, Ioachim Crăciun, Ioan Moga, David Prodan, Aurel Decei, Dimitrie Braharu și Ștefan Pascu²³.

---

²² *Ibidem*, pp. 42–43.

²³ Nicolae Edroiu, „Ioan Lupaș – slujitor al învățământului istoric”, în vol. *Ioan Lupaș (1880–1967): slujitor al științelor istorice, învățământului și Bisericii*, pp. 41–50.

Ioan Lupaș și-a asumat rolul academic și misiunea patriotică, fixate de societatea românească Universității din Cluj și exprimate cu limpezime în primul raport al rectoratului, semnat de Sextil Pușcariu în 1920: „Trebuie doar clădită chiar de la început înalta instituție culturală cerută cu atâta stăruință de generațiile trecute, în care să se dea pregătire temeinică celor ce sânt meniți să ridice și să întărească frumoasa noastră țară, câștigată cu atâtea jertfe sfinte de sânge”²⁴. De altfel în cursul inaugural de istorie a Transilvaniei, susținut în 11 noiembrie 1919, și dedicat „factorilor istorici ai vieții naționale românești”, profesorul Ioan Lupaș își îndemna studenții la solidaritate indestructibilă și muncă încordată în câmpul științei și culturii pentru dezvoltarea României întregite²⁵. Recuperarea istoriei românești a Transilvaniei și corectarea imaginii trecutului provinciei intracarpatice pe baza unei cercetări profesionale a izvoarelor a fost scopul cursurilor, conferințelor și multor publicații ale lui Ioan Lupaș. Temele abordate și titlurile publicate îl înfățișează drept un istoric al evului mediu tâziu și al modernității românești, secolele predilecte cărora le-a acordat o atenție sporită fiind XVII–XIX. Dacă a scris și discutat alte teme și epoci, aceasta s-a datorat provocărilor și invitațiilor pe care le-a primit din partea unor instituții și persoane, cu diferite prilejuri aniversare sau comemorative. În această categorie se înscriu lucrările sale dedicate Marii Uniri și istoriei unirii românilor. Bibliografia lui Ioan Lupaș descoperă câteva articole, studii și o carte dedicate de academician acestui eveniment „astral” din istoria românilor.

La împlinirea unui deceniu de la făurirea României Mari, Ioan Lupaș a fost invitat de către despărțământul Sibiu al Astei să susțină o prelegere despre „Unirea de la Alba Iulia”. Conferința intitulată „Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba-Iulia”,

---

²⁴ *Anuarul Universității din Cluj, Anul I, 1919–1920*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1921, p. 1.

²⁵ Ioan Lupaș, „Factorii istorici ai vieții naționale românești”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională, Anul I, 1921–1922*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1922, pp. 19–45.

rostită în Sibiu la 1 decembrie 1928, a fost publicată în paginile revistei Transilvania din primăvara anului următor²⁶. Dintru început istoricul-participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia recunoaște „dificultatea” temei conferinței sale deoarece evenimentul despre care a fost invitat să vorbească era unul recent, adevărul fiind mai greu de pus în lumină, în mod obiectiv, fiindcă „ambii și patimi încă nestânse încearcă să-l întunece ori să-l denatureze, exploatându-l în serviciul unor interese profane, adeseori cu totul străine de orice preocupări științifice”. Ioan Lupaș nu dorea să intre, așadar, în hora celor ce scriseseră despre 1 Decembrie 1918 nu doar pentru a rememora sau evoca evenimentul, ci pentru a-și pune în valoare propriile merite și a-și adjudeca laurii de făuritori ai Marii Uniri. Devine limpede această idee din următoarele fraze ale conferinței sale: „trebuie lăsat în grija timpului rolul de a potoli flacăra patimilor și de a arunca vâlul imparțialității asupra diferiților factori, care au contribuit ca evenimentul istoric de acum zece ani să se producă în momentul și în felul, în care s-a produs. Mai cu seamă analiza factorilor personali este delicată și impune rezerve multiple. Un fel de egocentrism, explicabil prin imperfecțiunea firii umane, determină pe unii dintre contemporani să-și revendice un rol personal cu totul exagerat în desfășurarea acestui eveniment, pe care nu l-a produs vrednicia personală a nici unui dintre cei ce viețuiesc astăzi, ci evoluția seculară a unor puteri tainice, mai însemnate și mai complexe decât ale unui individ sau ale unei generații”. Din acest motiv, profesorul a ales că ocolească în expunerea sa „pomenirea vreunui dintre cei ce-și revendică merite personale” și s-a concentrat asupra cercetării „factorilor istorici, din a căror împreună lucrare a rezultat evenimentul de acum zece ani”, urmărind, în acest scop, „două procese istorice concomitente: 1) prăbușirea monarhiei austro-ungare și 2) pregătirea unității naționale-politice românești”²⁷.

²⁶ Idem, „Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba-Iulia”, în *Transilvania*, anul 60, nr. 4–5 (aprilie-mai), 1929, p. 252–262. Vezi textul integral în anexa nr. 1.

²⁷ *Ibidem*, pp. 252–253.

Istoricul român restituie procesul prăbușirii Monarhiei habsburgice pe baza unei bibliografii de limbă germană, apărută în Austria și Germania în intervalul 1920–1927, dovedind că era la curent cu fluxul istoriografic german care încerca să explice, pe de o parte, cauzele izbucnirii Marelui Război și să demonteze vina declanșării acestuia, imputată masiv de anglo-francezi nemților, iar, pe de altă parte, căuta să răspundă la întrebarea cum fusese posibilă căderea habsburgilor și a imperiului lor secular. Lupaș surprinde procesul prăbușirii Monarhiei danubiene plecând de la evoluția politică de după războaiele napoleoniene și Congresul de la Viena (1815), insistând asupra transformărilor nefaste asupra naționalităților generate de revoluția pașoptistă și adoptarea dualismului austro-ungar, care a provocat dezamăgirea și nemulțumirea tuturor naționalităților negermane și nemaghiare din imperiu. Citându-l pe Alexandru Roman, Ioan Lupaș a considerat că dualismul nu fusese o „formă politică viabilă”, ci a reprezentat de fapt „ultimul pas spre disoluție”, din moment ce varianta federalizării monarhiei „a lipsit cercurilor conducătoare ale monarhiei austro-ungare până în preajma prăbușirii ei definitive”. „Excepția onorabilă”, în opinia academicianului ardelean Lupaș, din acest curent politic fusese arhiducele moștenitor Francisc Ferdinand, singurul dușman al „oligarhiei ungurești”, care și-ar fi dorit să „refacă unitatea monarhiei și s-o poată salva” încă o vreme prelungindu-i „agonia seculară”²⁸. Glonțul care a curmat viața arhiducelui a determinat destinul acestei monarhii, intrate în disoluție la sfârșitul războiului, pierdut de centrali, când, sub impulsul dat de punctele wilsoniene, națiunile, în frunte cu cehii, și-au declarat autonomia și separarea de Viena și de Budapesta. În cele ce urmează, autorul se oprește asupra pașilor parcurși de românii transilvăneni și bucovineni pe calea desprinderii de monarhie și a unirii cu România în lunile septembrie-noiembrie 1918, dar nu insistă, poate în mod surprinzător pentru posteritate, asupra Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, deoarece considera că evenimentul era bine cunoscut de toți contem-

---

²⁸ *Ibidem*, pp. 254–258.

poranii săi, „fie din proprie experiență, fie din comunicările zilnice ale celor ce au participat activ sau pasiv la aceste evenimente istorice”²⁹. Astfel, se rezumă să ofere răspuns întrebării de ce a întârziat așa de mult adunarea de la Alba Iulia, explicând că din cauza armatelor germane ale mareșalului Mackensen aflate în retragere din România prin Transilvania și lipsa unor trupe bine organizate și echipate care să protejeze populația românească până în momentul remobilizării armatei române. În final, Ioan Lupaș afirmă că „procesul de înfăptuire a unității noastre naționale-politice” la sfârșitul războiului nu a fost altceva decât „afirmarea justiției imanente a istoriei” care nu a făcut altceva decât să „repare greșelile trecutului”³⁰. Sesizăm că pentru Ioan Lupaș istoria avea un sens și o funcție activă, fluctuațiile ei având menirea de a trezi învățăminte în sufletele oamenilor, în consecință istoria pentru academicianul Ioan Lupaș nu este numai o știință seacă, ci simțire și viață, din care omul poate desprinde învățăminte morale, precum împlinirea unei justiții sau dreptăți divine, iar popoarele ajunse la o anumită maturitate își pot înțelege mai bine trecutul pornind de la situația lor din prezent.

În a doua parte a expunerii, Lupaș pleacă de la ideea conformă cu „adevărul istoric” potrivit căruia „această reîntregire nu poate fi considerată nici ca meritul unei persoane, nici al unei provincii, nici al unei generații, ci ca răsplata dreaptă și firească a tuturor luptelor seculare și a tuturor sacrificiilor, pe care le-au adus cei mai buni dintre fiii neamului nostru vărsându-și sângele cu eroism neprecupețit pe toate câmpurile de bătălie”³¹. Așadar, unirea din 1918 era rodul luptelor și a jertfelor poporului român din prezent și din trecut având, totodată, „temeliile cimentate puternic” atât prin „jertfele de sânge ale luptătorilor cu arma”, cât și „prin neîntreruptul sacrificiu de creier și de suflet, pe care l-au adus luptătorii cu condeiul: toți cei ce din adâncimea veacului

---

²⁹ *Ibidem*, p. 257.

³⁰ *Ibidem*, pp. 257–258.

³¹ *Ibidem*, p. 258.

al XV-lea și până în zilele noastre au contribuit la răspândirea și înfrumșetarea scrisului românesc, la progresul limbii și la triumful literaturii și științei românești”³². În continuare, profesorul dezvoltă această idee insistând asupra personalităților, operelor și evenimentelor politice care au dus la nașterea și consolidarea „conștiinței naționale” exprimate, în opinia sa, în unitatea spirituală, lingvistică, culturală și etnică a românilor³³. Prin urmare, Ioan Lupaș concluzionează că „unitatea națională a românilor fusese înfăptuită în domeniul religios-cultural prin lupta credinței și prin munca seculară a condeielor, prin puterea cuceritoare a literaturii, prin farmecul irezistibil al cântecului, cu mult înainte de 1 Decembrie 1918”. De aceea, Adunarea de la Alba Iulia nu făcut altceva decât „să consemneze într-un proces verbal politic realitatea văzută clar nu numai de către cei ce osteniseră de-a lungul veacurilor pentru luminarea și buna îndrumare culturală a neamului nostru, dar și de către străinii, care abătându-se prin aceste părți au avut „ochi să vadă” și condei să scrie adevărul”³⁴.

Încheind, profesorul participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia nu evită din nou să-i critice pe cei care își revendicau zgomotos în epocă meritul realizării Marii Uniri afirmând răspicat că această împlinire națională este opera mai multor generații „care ne-au precedat muncind și sacrificându-se pentru ca noi cei de azi să putem fi părtași unei bucurii nespuse, ca cea de la 1 decembrie 1918”, zi în care „a început o epocă nouă în istoria românilor ardeleni”, iar „toți cei ce au participat la Adunarea Națională din Alba Iulia” pot „roști cu mulțumire cuvintele: am fost și noi de față!”³⁵.

Aceeași temă sub titluri ușor revizuite și cu un conținut comprimant, insistând asupra nașterii Cehoslovaciei și a „Proclamației de la Alba Iulia”, a fost discutată de Ioan Lupaș în noiembrie 1928 și în mai 1929 pentru un public mai larg și mai puțin avizat decât cel

---

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, pp. 258–261.

³⁴ *Ibidem*, p. 262.

³⁵ *Ibidem*.

implicat în acțiunile Astrei. Astfel, în 4 noiembrie 1928, a publicat eseuul „Prăbușirea monarhiei austro-ungare și Republica cehoslovacă” în paginile revistei „Țara Noastră”³⁶, patronată de bunul său prieten Octavian Goga, iar în „foaia săptămânală, culturală, economică, industrială și politică”, editată de Elie Măgeanu și Petrea Dascălul în Săliștea sa natală, a dat spre tipar același text³⁷, urmat în mai 1929 de un editorial pe marginea textului „Proclamației unirii românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească” cu regatul României³⁸. În acest fel profesorul continua să-și respecte angajamentul edificării naționale și culturale a poporului român din Transilvania, așa cum o făcuse înainte de a ajunge la catedra universitară clujeană din postura de paroh și protopop al Săliștei.

Tot aceleiași ocazii aniversare i se datorează cel de-al doilea text mai amplu al profesorului Ioan Lupaș dedicat întregirii neamului, și anume serbării unui deceniu de la întemeierea Universității românești din Cluj. Răspunzând pozitiv invitației studențimii clujene de a contribui la întocmirea unui Almanah „al Societății Academice Petru Maior”, profesorul Ioan Lupaș a întocmit un text intitulat simplu „1918 – Note istorice”, publicat la Cluj în 1929³⁹. În preambulul excursului său preotul profesor pleacă de la postulatul biblic vetero-testamentar „Adevărul din pământ a răsărit și dreptatea din cer a privit” (Psalmul 84, 12), catalogând anul 1918 drept unul al „triumfului deplin” pentru multe „popoare oprimate”. Pentru el unirea Basarabiei, a Bucovinei și a Transilvaniei cu România pe teritoriul vechii „Dacii a lui Burebista” nu a însemnat altceva decât împlinirea „legii morale” care susține că

³⁶ Idem, „Prăbușirea monarhiei austro-ungare și Republica cehoslovacă”, în *Țara Noastră*, Anul IX, Nr. 45, Cluj, 4 noiembrie 1929, pp. 1408–1411.

³⁷ *Ibidem*, în *Cuvântul poporului*, Anul X, nr. 45, Săliște, 3 noiembrie 1928, pp. 1–2.

³⁸ Idem, „Proclamațiunea de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918)”, în *Cuvântul poporului*, Anul XI, nr. 20, Săliște, 11 mai 1929, p. 1.

³⁹ Idem, „1918 – Note istorice –”, în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior”, al societăților pe facultăți și academii și al cercurilor studențești regionale din Cluj*, Tip. „Cartea Românească” S.A., Cluj, 1929, pp. 37–43. Vezi textul integral în anexa nr. 2.

adevărul și dreptatea nu mor niciodată, ci ies întotdeauna biruitoare, cum s-a întâmplat și în cazul Poloniei, a Cehoslovaciei și a Franței cu recuperarea Alsaciei și Lorenei. Aceste împliniri au fost posibile în urma prăbușirii „imperialismului rusesc, ungaro-austriac și german”⁴⁰.

Miezul textului îl reprezintă depănarea firului evenimentelor petrecute în Basarabia până la proclamarea unirii la 27 martie 1918 de către Sfatul Țării, în Bucovina cu adoptarea unirii la 28 noiembrie 1918 de către Congresul General al provinciei și, în cele din urmă, ca o încununare a acestora cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, când ardelenii au decis să intre în componența „României libere”, acel „pământ al făgăduinței, spre care se îndreptau toate aspirațiile lor de libertate și de progres”. În acest fel, explică istoricul părtaș al acelor evenimente „bucuria de care a fost cuprins atunci la sfârșitul anului 1918 sufletul poporului ardelean, manifestat în cele mai impresionante forme, în toate ținuturile, în toate centrele culturale, chiar în toate satele românești”⁴¹.

În partea a treia, autorul reia polemica împotriva indivizilor și a partidelor care își aclamau „meritul” unirii Transilvaniei cu România, atrăgând atenția asupra celor care au susținut cauza unirii în Vechiul Regat (Octavian Goga și Vasile Lucaciu) și au avut „tăria suflatească” de a refuza compromisul cu guvernul de la Budapesta (Valeriu Braniște, Vasile Goldiș și Roman Ciorogariu) pe durata războiului și mai ales în momentul intrării României în luptă, când primul ministru maghiar a impus elitei politice, sociale și ecleziastice românești semnarea unei declarații de fidelitate față de statul austro-ungar⁴². În partea finală a materialului este discutat textul proclamației de la Alba Iulia și se fac o serie de precizări referitoare la articolele acesteia. Din nou Lupaș răspunde unei dezbateri existente în acel moment în presa și societatea românească pe marginea necesității consolidării statului național, unitar român și a drepturilor minorităților din România stipulate în proclamația

---

⁴⁰ *Ibidem*, p. 37.

⁴¹ *Ibidem*, p. 40.

⁴² *Ibidem*, pp. 40–41.

albaiuliană, precizând că aceste „deziderate” ale românilor ardeleni trebuie privite a fi izvorât din „amărăciunea experiențelor” istorice ale românilor din Transilvania, care au formulat prin vocea lui Vasile Goldiș – pe care-l citează explicit – nu un program politic, ci un ideal formulat într-o serie de „principii fundamentale la alcătuirea noului stat român”. În cele din urmă istoricul-participant la unire concluzionează: „Cu punctele de la Alba Iulia sau fără ele, destinul neamului românesc se îndeplinise la sfârșitul războiului mondial. Anul 1918, menit să repare în mod radical o serie întreagă de nedreptăți istorice, săvârșite împotriva libertății și unității naționale a multor țări și popoare, a făcut să răsară și pentru români adevărul din pământul jilăvit de sânge și să coboare dreptatea din cerul înroșit de flăcări”⁴³.

Cu nuanțe și accente diferite, sub puternicul impact emoțional al dictatului de la Viena care rupsesse Ardealul de Nord din granițele României, profesorul Ioan Lupaș a marcat douăzeci și cinci de ani de la Marea Unire printr-o conferință rostită în Sala Marii Uniri din Alba Iulia în toamna anului 1943, publicată sub titlul sugestiv „Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie” atât în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu pe anii 1943–1944, cât și în extras la Cartea Românească din Sibiu în anul 1944”⁴⁴.

În anul 1938, Ioan Lupaș a revenit, în cuprinsul unui text mai amplu cu tușuri și nuanțe diferite de cel din 1929, asupra subiectului dezmembrării monarhiei dualiste și a unirii Transilvaniei cu Regatul României, publicând studiul „Dezagregarea Monarhiei Austro-Ungare și eliberarea Transilvaniei” atât în limba franceză în volumul „La Transylvanie”⁴⁵ apărut la București, cât și în limba română în „Monografia comemorativă a Unirii”, coordonată de social-democratul ardelean

---

⁴³ *Ibidem*, p. 43.

⁴⁴ Idem, *Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie*. Extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu*, Sibiu, Tip. Cartea Românească, 1944, pp. 1–12.

⁴⁵ Idem, „La desegregation de la Monarchie Austro-Hongroise et la liberation de la Transylvanie”, în volumul *La Transylvanie*, Bucarest, M.O. Impr. Nationale, 1938, pp. 453–468.

Tiron Albani⁴⁶. Spre deosebire de prelegerea susținută în fața adunării astriste de la Sibiu, în textul din 1938 Ioan Lupaș lărgeste spectrul temporal discutat, pornind din secolul XVI, o dată cu afirmarea pe scena politică internațională a Principatului Transilvaniei, anexat de Imperiul habsburgic prin Pacea de Carloviț în 1699, și sfârșind cu toamna lui 1918. Totodată tonalitatea autorului ardelean este mai pronunțat antihabsburgică decât în textul din 1929, istoria Transilvaniei sub stăpânirea Casei de Habsburg fiind în opinia sa „plină cu persecuții politice, economice și religioase”, revoluțiile pornite de români și nu numai fiind „înăbușite în sânge”, iar liderii lor închiși, trași pe roată sau împușcați, ceea ce-l face pe istoric să conchidă că „românii din Transilvania niciodată n-au adoptat politica Ballplatzului; inima populațiunii, inima românească, a fost totdeauna străină celei a împăratului”⁴⁷. În ceea ce privește evenimentele enumerate pe calea disoluției monarhiei și apoi evocarea procesului conturării unității românești, firul expunerii îl urmează pe cel din textul semnat în 1929. Partea de final este, de asemenea, completată prin evocarea adeziunilor sașilor ardeleni și a șvabilor bănățeni la proclamația alba-iuliană românească. Ultimele paragrafe descoperă încă o dată atitudinea pronunțat antihabsburgică, dar reliefează, în același timp, cheia de lectură a studiului: dezagregarea Monarhiei Austro-Ungare a însemnat de fapt „eliberarea Transilvaniei”, fiindcă modul de supunere al acesteia de către Imperiul habsburgic a fost un dictat al raporturilor de forțe de pe plan european și s-a pronunțat de către „câteva zeci de consilieri ai principelui Mihai Apafi”, pe când „eliberarea din 1918 rezultă din dreptul popoarelor” fiind „proclamată prin voința liber exprimată de enorma majoritate a locuitorilor țării”. Transilvania, subliniază mai departe Ioan Lupaș, „este unită cu România la care o atașează legăturile indestructibile ale sângelui, ale

⁴⁶ Idem, „Dezagregarea Monarhiei Austro-Ungare și eliberarea Transilvaniei”, în Tiron Albani, *Douăzeci de ani dela Unire. Monografie comemorativă a Unirii, volumul I. Cum s-a făcut Unirea*, Institutul de Arte Grafice „Grafica” Oradea, Oradea, 1938, pp. 11–27.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 14–15.

tradiției, ale limbii și credinței”⁴⁸. Prin urmare, România Mare era în viziunea lui Ioan Lupaș „structura unei lungi evoluții istorice” dominată de ideea de naționalitate și de cea de ordine, așa cum afirmase în epocă istoricul francez Jacques Bainville (1879–1936), din a cărui operă este reprodus fragmentul de încheiere al studiului: „Aceasta este o țară călcată în picioare multă vreme, o țară de multe ori sacrificată, o țară victimă a mai multor năvăliri barbare și amenințată încă, dar care din propria sa insecuritate, din reacțiunea sa defensivă contra pericolelor invaziei își trage regulile vieții sale: definiția României se găsește poate în aceste câteva cuvinte: În tot cazul de aici decurg principiile esențiale politicii, precum și ale spiritualității sale... Iată ce determină aceste două idei de care este dominată România de azi și fără de care ea se expune riscului de a pieri: ideea de naționalitate și ideea de ordine”⁴⁹.

Lectura acestui studiu poate surprinde cititorul care cunoaște opera istoriografică a lui Ioan Lupaș, deoarece tonul său virulent antihabsburgic trădează nu numai lipsa crasă de obiectivitate a istoricului român, ci poate pune sub semnul întrebării întregul material atât din punct de vedere științific, cât și deontologic. De asemenea o lectură în paralel cu textul similar, publicat în 1929, prezintă diferențe majore tocmai în tonalitatea materialului și în accentele extrem de negative puse pe seama dinastiei și a stăpânirii habsburgice în Transilvania. Explicația acestei atitudini sau poziționări de ton a istoricului român trebuie căutată în contextul politic al sfârșitului anilor '30, al crizei sistemului politic-statal european, stabilit de tratatele de pace de la Paris-Versailles după Marele Război, pus sub semnul întrebării de agresivitatea și revizionismul Germaniei naziste, a Italiei fasciste, a Ungariei horthyste și a Uniunii Sovietice, care atentau direct la suveranitatea și integritatea teritorială a României, pe de o parte, precum și de orizontul publicului francfon căruia îi fusese dedicat volumul „La Transylvanie”, pe de cealaltă parte. Or prin acest material poziția lui Ioan Lupaș, ca român

---

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 26–27.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 27.

mai înainte de toate, cu privire la justetea cauzei Transilvaniei românești și a cursului istoriei este evidentă: România întregită în granițele din anii 1918–1919 era o realitate politică consfințită de sfârșitul războiului și de dorința democratică a majorității locuitorilor ei români, la care se raliaseră inclusiv etnicii germani, și nu un construct politic, fără fond sau suport popular efectiv, rezultat în urma negocierilor marilor puteri și dinastii, care au domnit în mod samavolnic peste Europa Centrală și de Sud-Est înainte de 1918 și pe care un om cu experiența, cunoștințele și intuiția lui Ioan Lupaș le vedea parcă reîntrupate în totalitarismele care vor declanșa cel de-al Doilea Război Mondial în septembrie 1939.

Publicat în forma unui manual de istorie a românilor, cursul universitar al profesorului Lupaș s-a bucurat de un succes de piață masiv în rândul contemporanilor, fiind reeditat în XV ediții pe parcursul anilor 1921–1944 la Cluj, București și Craiova în versiuni revăzute și îmbunătățite⁵⁰.

Activitatea universitară, conferințele, publicațiile științifice și de popularizare i-au adus o notorietate națională profesorului Ioan Lupaș, academicianul fiind invitat de regele Carol al II-lea în primăvara anului 1934 să redacteze o carte „despre Unirea Românilor”⁵¹. Lucrarea era menită să marcheze aniversarea celor două decenii de la Marea Unire văzând lumina tiparului în două ediții elegante ilustrate sub egida Fundației Culturale Regale „Principele Carol” în anii 1937 și 1938. Comanditarul i-a cerut profesorului o carte „despre toate” unirile din

---

⁵⁰ Idem, *Istoria românilor. Manual*, Cluj, Tipografia Ardealul, 1921, 240 p.; *Ediția a II-a*, București, Cartea Românească, 1923, 388 p.; *Ediția a III-a*, București, Cartea Românească, 1925, 352 p.; *Ediția a IV-a*, București, Cartea Românească, 1927, 352 p.; *Ediția a V-a*, București, Socec, 1929, 343 p.; *Ediția a VI-a*, București, Socec, 1930, 346 p.; *Ediția a VII-a*, București, Socec, 1931, 346 p.; *Ediția a VIII-a*, București, Socec, 1932, 346 p.; *Ediția a IX-a*, București, Socec, 1933, 346 p.; *Ediția a X-a*, București, Socec & Co., 1935, 394 p.; *Ediția a XI-a*, București, Socec & Co., 1936, 394 p.; *Ediția a XII-a*, București, Socec & Co., 1937, 359 p.; *Ediția a XIII-a*, Craiova, Scrisul Românesc, 1941, 207 p.; *Ediția a XIV-a*, Craiova, Scrisul Românesc, 1941; 207 p.; *Ediția a XV-a*, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1944, 544 p.

⁵¹ Idem, *Istoria Unirii Românilor*, ediția a II-a, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, București, 1938, p. 3.

istoria românilor, de aceea volumul cuprinde șase capitole, numite „cărți”, care discută următoarele teme: „cea dintâi lămurind temeiurile Unirii Românilor”, „a doua înfățișând pe scurt începuturile și creșterea Țărilor Române până în preajma celei dintâi Uniri, a treia arătând cum s-a făcut și pentru ce a dăinuit așa de puțină vreme întâia Unire a Țărilor Române, a patra spicuiind în lumina aceleiași idei întâmplările mai de seamă de la întâia până la a doua Unire, a cincea stăruind cu deamănuntul asupra împrejurărilor care au pregătit și înfiripat a doua Unire, deschizând totodată calea spre Unirea a treia și cea din urmă, a cărei înfăptuire să fie istorisită în cartea a șasea”⁵². Totodată profesorul mărturisea că firul călăuzitor al planului cărții este ilustrarea legăturilor „nezdruncinate, care au dăinuit totdeauna între pământul strămoșesc și între fiii poporului român, răsfirați sub felurite stăpâniri străine, putându-le garanta, de acum înainte, viețuirea împreună sub aceeași cărmuire românească, îndelung dorită și cu nenumărate jertfe răscumpărată de toți”. În cele din urmă era precizată cu claritate menirea lucrării: de a „străbate prin casele tuturor celor doritori să cunoască mai deaproape temeiurile adânci și jertfele fără seamăn, care sprijinesc Unirea Românilor. Fie, ca toți cei sânguitori a culege din cuprinsul ei învățăături de zidire sufletească, să aibă parte în cursul citirii de atâta întărire și înălțare a cugetelor, câtă iubire de adevăr a călăuzit condeii, care n-a pregetat să încerce a o scrie pe înțelesul tuturor”⁵³. Scriind-o pe înțelesul tuturor și afierosind-o românilor spre fortificarea sentimentelor lor naționale, părintele academician Ioan Lupaș spera să contribuie fundamental la stimularea sentimentelor patriotice ale conaționalilor săi și la consolidarea unității politice a României Mari, întregite pe temelia unor rădăcini adânci și a jertfelor de sânge ale înaintașilor.

Cu autoritatea științifică conferită de catedra universitară și de tribuna academiei, dublat de nimbul luptătorului pentru cauza națională românească, oțelită prin pușcăriile maghiare, și aureolat cu harul preoției,

---

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 4.

Ioan Lupaș s-a afirmat în perioada interbelică ca unul dintre cei mai proeminenți istorici ai Unirii Românilor, lucrările sale purtând un mesaj și un parfum care le conferă perenitate.

ANEXE

Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba-Iulia

– Conferință rostită în Sibiu la 1 Decembrie 1928 – ⁵⁴

I.

Onor[at] Auditoriu,

Invitat din partea comitetului „Asociațiunii”, despărțământul Sibiu, și delegat de către „Extensiunea Universitară” din Cluj să vorbesc acestei impunătoare adunări festive despre Unirea de la Alba-Iulia, a cărei aniversare de zece ani o comemorăm astăzi, îmi dau seama de dificultățile, ce întâmpină oricine încearcă să înfățișeze obiectiv împrejurările, care au dat naștere unui eveniment așa de apropiat de zilele noastre. Sunt unii de părere că evenimentele istoriei contemporane pot fi studiate mai cu ușurință și cunoscute mai amănunțit decât cele din trecutul îndepărtat. Alții, dimpotrivă, socot că tocmai cu privire la astfel de evenimente este mai greu a lămuri adevărul, pe care ambiții și patimi încă nestinse încearcă să-l întunece ori să-l denatureze, exploatându-l în serviciul unor interese profane, adeseori cu totul străine de orice preocupări științifice. De aceea s-a exprimat părerea că trebuie lăsat în grija timpului rolul de a potoli flacăra patimilor și de a arunca vâlul imparțialității asupra diferiților factori, care au contribuit ca evenimentul istoric de acum zece ani să se producă în momentul și în felul în care s-a produs.

---

⁵⁴ Ioan Lupaș, „Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba-Iulia”, în *Transilvania*, anul 60, nr. 4–5 (aprilie-mai), 1929, p. 252–262.

Mai cu seamă analiza factorilor personali este delicată și impune rezerve multiple. Un fel de egocentrism, explicabil prin imperfecțiunea firii umane, determină pe unii dintre contemporani să-și revendice un rol personal cu totul exagerat în desfășurarea acestui eveniment, pe care nu l-a produs vrednicia personală a niciunuia dintre cei ce viețuiesc astăzi, ci evoluția seculară a unor puteri tainice, mai însemnate și mai complexe decât ale unui individ sau ale unei generații. Vom înlătura însă din expunerea, ce va urma, pomenirea vreunuia dintre cei ce-și revendică merite personale și ne vom mulțumi să cercetăm factorii istorici, din a căror împreună lucrare a rezultat evenimentul de acum zece ani.

În scopul acesta va trebui să urmărim cu atenție două procese istorice concomitente: 1) prăbușirea monarhiei austro-ungare și 2) pregătirea unității naționale-politice românești.

II.

Cel dintâi împărat al Austriei, Francisc⁵⁵, silit de Napoleon⁵⁶ să renunțe la titlul tradițional de „împărat roman al națiunii germane”, a înțeles curând că noua lui împărăție din valea Dunării de mijloc nu va fi de lungă durată. Era de prevăzut, că numeroasele popoare, pe care Habsburgii au reușit, prin politica lor imperialistă și prin iscusite tratative matrimoniale (tu felix Austria, nube!), să le strângă sub pajura lor bicefală, ca într-un pat al lui Procruste, se vor trezi mai curând sau mai târziu la conștiința drepturilor firești de a se organiza pe baze naționale. Procesul de trezire a conștiinței și demnității naționale a urmat calea sa firească, mai întâi în domeniul vieții culturale, apoi și în cel politic și social-economic, fără ca măsurile polițienești reacționare, aplicate cu multă stăruință în cursul îndelungatei lui domnii,

⁵⁵ Franz Joseph Karl (12 februarie 1768–2 martie 1835), ultimul împărat al „Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană” între 1792–1806, primul împărat al Imperiului austriac, între 1804–1835 (notă M-Ghe. Abrudan).

⁵⁶ Napoleon Bonaparte (15 august 1769–5 mai 1821), general francez, prim consul al Republicii franceze (1799–1804) și împărat al francezilor (1804–1814) (notă M-Ghe. Abrudan).

să-i fi putut pune stavilă perpetuă. Aceste măsuri, e adevărat, au putut să întârzie uneori, dar nicidecum să zădărnicească pentru totdeauna, desfășurarea unui proces sufletesc, față de care era condamnat să rămână cu totul neputincios și controlul cel mai sever al unei poliții excelent organizate, cum era cea austriacă. În ianuarie 1829 ministrul de finanțe, contele Kolowrat, spunea împăratului în termeni categorici că, dacă se continuă cu sistemul de până aici, nu mai e departe catastrofa, ce se poate ivi în orice moment prin vreo lovitură din afară⁵⁷.

Conștiința slăbiciunii și fragilității imperiului său îi pricinuia lui Francisc uneori viziuni sinistre, pe care desfășurarea istorică de mai târziu s-a însărcinat a le transforma în realități. Ambasadorului rusesc din Viena i-a spus odată următoarele cuvinte: „împărăția mea este ca o casă roasă de carii; dacă i se ia o parte, nu se poate ști, câte părți dintr-însa se vor prăbuși pe urma ei” (*Mein Reich ist wie ein wurmstichiges Haus, wenn man einen Teil davon abträgt, kann man nicht wissen, wieviel davon nachstürzt*)⁵⁸.

Această profecie părea ajunsă în pragul realizării deodată cu izbucnirea revoluției din 1848, care determină pe urmașul său, împăratul Ferdinand⁵⁹ să renunțe la tron în favoarea tânărului Francisc Iosif I⁶⁰, penultimul împărat pe tronul Habsburgilor. Cu ajutorul țarului Nicolae I.⁶¹ izbuti Francisc Iosif să înfrângă în vara anului 1849 revoluționarii maghiari, dezarmați de către ruși lângă Șiria și să inaugureze o domnie de 68 ani, plină de cele mai felurite peripeții în politica internă a

⁵⁷ Viktor Bibi, *Der Zerfall Österreichs, Kaiser Franz und sein Erbe*, Wien-Berlin, 1922, p. 337.

⁵⁸ Cf. Walter Rode, *Wien und die Republik*, Wien u. Leipzig, 1920, p. 58.

⁵⁹ Karl Leopold Joseph Franz Marcellin (19 aprilie 1793 – 29 iunie 1875), împărat al Austriei între 1835–1848, când a abdicat în favoarea nepotului său de frate și s-a retras din viața publică la Praga (notă M-Ghe. Abrudan).

⁶⁰ Franz Joseph Karl (18 august 1830–21 noiembrie 1916), împărat al Austriei (2 decembrie 1848 – până la moarte) și rege apostolic al Ungariei din 1867 până la moarte, a avut cea mai lungă domnie (68 de ani) din istoria Casei de Habsburg (notă M-Ghe. Abrudan).

⁶¹ Nicolai I Pavlovici (25 iunie 1796–18 februarie 1855), țar al Rusiei din 1825 până la moarte (notă M-Ghe. Abrudan).

monarhiei și de numeroase înfrângeri în cea externă. Teama că procesul de disoluție al Imperiului habsburgic se va accelera nu a dispărut nici în cursul domniei lui Francisc Iosif. Dimpotrivă, ea a fost exprimată în repetate rânduri. După „omul bolnav” (Imperiul otoman), al cărui obștesc sfârșit era prevestită încă din secolul XVII, „madama bolnavă” (Austria) era osândită să i se facă aceeași diagnoză cu două secole mai târziu⁶². În vasta scriere a lui Iosif Redlich se arată în mod documentat, că Francisc Iosif a moștenit de la înaintașii săi teama de o catastrofă a imperiului, teamă ce de pe la 1740 nu a dispărut niciodată cu totul din cercurile burgului vienez, cu toate că norocul tradițional al Casei de Austria îi venea totdeauna în ajutor ca să poată trece peste crize. Protocoalele consiliilor de miniștri arată îndeajuns, că în momente critice însuși împăratul Francisc Iosif exprima adeseori în conferințe ministeriale teama aceasta. „Cu atât mai mult trebuie recunoscută, scrie Redlich, atitudinea lui energică și elasticitatea lui, care l-a ajutat, ca în asemenea momente critice, să treacă peste zile de umilință și de pierderi, ca cele din 1859 și 1866, fără a se lăsa zdrobit de spăimoasele manifestări ale miniștrilor săi birocrați sau nobili”⁶³.

După ce armatele lui fură învinse de italieni la 1859 și de prusaci la 1866, placidul monarh a încercat să-și consoleze supușii prin introducerea unor reforme politice interne, de ordin constituțional. Astfel la 1861 s-a învoit să schimbe sistemul de cârmuire absolutistă, înlocuindu-l cu un simulacru de constituționalism dibuitor, de origine cezaro-crăiască, pe care l-a suspendat însă, după 4 ani, prin așanumitul „Sistierungs-Ministerium” al lui Belcredi, succesorul lui Schmerling. Iar la 1867, după înfrângerea de la Sadowa și Koniggrätz, a încheiat cu Ungaria pactul dualist, prin care celor două minorități etnice (germanilor în Austria și maghiarilor în Ungaria) li s-a garantat situația politică privilegiată de națiuni dominante, toate celelalte națiuni din

⁶² Viktor Bibi, *Der Zerfall Oesterreichs. Kaiser Franz und sein Erbe*, Wien-Berlin, 1922, p. 4.

⁶³ Josef Redlich, *Das österreichische Staats- und Reichsproblem*, Leipzig, 1920, vol. I. p. II, 13–14.

cuprinsul Imperiului habsburgic rămânând simple „popoare” oprite, sacrificate pe altarul îndoitului imperialism germano-maghiar.

Evident, că dualismul trebuia să nemulțumească profund națiunile negermane din Austria, ca și pe cele nemaghiare din Ungaria, îndeosebi cehii au luptat cu stăruință și cu avânt pentru federalizarea monarhiei întregi. Lupta lor a avut repercursiuni puternice și în politica românilor din fosta Ungarie. Profesorul de limba și literatura română de la Universitatea din Budapesta, Alexandru Roman, redacta în capitala Ungariei ziarul politic „Federațiunea”, care îndrăznește să afirme categoric, că dualismul nu este o formă politică viabilă, că el nu poate fi considerat decât ca „primul pas spre federațiune, iară de nu, acela va fi ultimul pas spre disoluțiune”⁶⁴. O jumătate de secol de tribulațiuni politice dualiste au dovedit că ultima parte a acestei alternative izvorâse dintr-o viziune clară a desfășurării evenimentelor istorice, viziune care a lipsit cercurilor conducătoare ale Monarhiei austro-ungare până în preajma prăbușirii ei definitive. O excepție onorabilă era personalitatea fostului moștenitor de tron, a arhiducelui Francisc Ferdinand⁶⁵, om hotărât să procedeze energic la federalizarea monarhiei și să frângă fără cruțare rezistența amenințătoare a oligarhiei ungurești așa de mult răsfățate în cursul domniei îndelungate a lui Francisc Iosif I. Scrierea răposatului Aurel C. Popovici despre Statele unite ale Austriei Mari⁶⁶ indica direcția reorganizării federative, cu ajutorul căreia Francisc Ferdinand spera să poată reface unitatea monarhiei și s-o poată salva. Glonțul de la Saraievo nu i-a dat însă răgaz să procedeze la înfăptuirea proiectului său, care în cazul cel mai bun ar fi putut să prelungească agonia seculară a Monarhiei habsburgice.

⁶⁴ Cf. I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristice românești ardelen. Biblioteca Astra*, nr. 11, Sibiu, 1926, p. 18.

⁶⁵ Franz Ferdinand Carl Ludwig (18 decembrie 1863–28 iunie 1914), membru al dinastiei imperiale de Habsburg, iar din 1896 moștenitor al coroanei austro-ungare (notă M-Ghe. Abrudan).

⁶⁶ Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn*, Leipzig, 1906.

*

La sfârșitul războiului mondial, când armatele Puterilor Centrale erau amenințate de catastrofa inevitabilă, a făcut și ultimul împărat habsburgic, Carol⁶⁷, încercări disperate, întâi prin guvernul prezidat de Hussarek, apoi prin acela al profesorului Heinrich Lammasch, să acorde popoarelor din cuprinsul monarhiei drepturi de largă autonomie sau chiar de independență națională, amăgindu-se cu speranța, că prin această dărnicie imperială, atât de întârziată, ar putea reuși a le îndupleca, să rămână și mai departe în tradiționala legătură de supușenie cu dinastia habsburgică. Ofertele lui fură însă categoric respinse din partea cehilor, în numele cărora deputatul Stanek declara la 2 octombrie 1918, în parlamentul din Viena, că ceea ce doresc ei, nu vor putea da niciodată guvernele împăratului. Totuși acesta continuă a se amăgi cu speranța că-și va putea păstra „popoarele”. În consiliul de coroană de la 15 oct[ombrie] declară, că vrea să inaugureze o eră nouă, acordând tuturor popoarelor din cuprinsul monarhiei dreptul de a se organiza pe baze naționale. Ministrul de finanțe Spitzmüller îndrăzni să accentueze însă, că proiectul împăratului va întâmpina dificultăți din partea ungarilor. Iar Wekerle se rosti contra oricărei modificări a dualismului și pentru integritatea Ungariei, amenințând în același timp Austria cu înfometarea. Amenințarea impresionează. Manifestul împăratului de la 16 oct[ombrie] oferă popoarelor dreptul de a-și organiza state naționale, adaugă însă că „integritatea țărilor sfintei coroane ungare nu va fi nicidecum atinsă”. Zadarnice au rămas și aceste încercări, fiindcă ele veneau într-un timp, când frontul de la Salonic fusese spulberat, iar pe frontul italian armata austro-ungară urma să primească peste câteva zile (28 octombrie) lovitura de grație, la Piave.

---

⁶⁷ Karl Franz Joseph Ludwig (17 august 1887 – 1 aprilie 1922), ultimul împărat al Austriei și rege al Ungariei. Decedat în urma unei pneumonii pe insula Madeira. A fost beatificat de papa Ioan Paul II în anul 2004 (notă M-Ghe. Abrudan).

În același timp împăratul Carol, primind sfatul ultimului ministru de externe al monarhiei dualiste, contele Iuliu Andrássy, făcu încercarea disperată de a obține pentru Austro-Ungaria pace separată, în temeiul vestitelor 14 puncte ale lui Wilson, fără a-și da seama că propunerea era întârziată, după ce puterile Antantei recunoscuseră cehoslovacilor și iugoslavilor dreptul la independență națională deplină. Acest punct de vedere, admis în ultima notă a lui Andrássy către Wilson (27 octombrie), a contribuit esențial să accelereze sfârșitul monarhiei dualiste, precum de asemenea a contribuit și măsura luată de ultimul ministru de război Stoger-Steiner, care, bazându-se pe manifestul împăărătesc, fără a mai cere și opinia consiliului de miniștri, îndrumase în mod oficial comandantii resturilor de armată austro-ungară, să ia contact direct cu diferitele consilii naționale stându-le în ajutor, ca trecerea la era nouă să se poată face pretutindeni fără periclitarea ordinii publice. În astfel de împrejurări rolul de factori determinanți ai mișcărilor revoluționare și-l asumară în ultimul moment cei doi miniștri ai monarhiei: Andrássy, pregătindu-i înmormântarea cu fast diplomatic, iar Stoger-Steiner sporind fastul acesta cu participarea neîntârziată a unei muzici militare funebre. Scriitorul austriac Edmund Glaise Horstenau, directorul arhivei ministerului de război din Viena, afirmă că Monarhia habsburgică ar fi avut încă și în împrejurările grele de atunci prieteni în Paris și Londra, dar că aceștia nu mai erau destul de puternici, să salveze monarhia, chiar și în cazul, când ea însăși nu se mai poate salva. Astfel au izbucnit fără întârziere revoluțiile naționale: în Praga și Cracovia la 28 octombrie, în Laibach [Ljubljana] și Zagreb la 29, în Austria la 30, în Ungaria la 31⁶⁸. Horstenau insistă asupra contrastului izbitor că Andrássy-tatăl, în calitate de min[istru] de externe, a fost inițiatorul politicii filo-prusace, iar Andrássy-fiul distrugătorul ei prin propunerea de pace separată).

---

⁶⁸ *Der Schicksalstag der Alten Monarchie. Das Ende des deutschösterreichischen Bündnisses. Die Andrássy-Note vom 27. Oktober 1928, in Neues Wiener Journal din 27. X. 1928.*

*

Acest deznodământ fatal pentru împărăția Habsburgilor trebuia să aibă, în mod firesc, repercursiuni mai repezi sau mai întârziate și între românii ardeleni și între cei bucovineni, ai căror reprezentanți n-au întârziat a cere la 4 octombrie independența națională-politică a provinciei lor. Comitetul național al ardelenilor s-a întrunit la 12 octombrie în Oradea Mare spre a redacta o moțiune, prin care declara categoric că nu mai recunoaște parlamentului și guvernului ungar dreptul de a reprezenta națiunea română și termina revendicând drepturile ei nestrămutate și inalienabile la viață națională deplină. Această moțiune a fost comunicată parlamentului din Budapesta, la 18 octombrie după ce rostise contele Ștefan Tisza (17 X.) cuvântul: am pierdut războiul (elvesztettük a háborút) cuvânt despre care însuși prezentatorul moțiunii de la Oradea-Mare spunea că „a ajutat cauzei noastre mai mult, decât am fi putut să-i ajutăm noi prin lupte de decenii”. Lăsând la o parte această nemerită deprecieri a luptelor naționale-politice din partea cuiva, care a participat însuși la ele, nu poate fi rețăcută observarea, că simpla comunicare a moțiunii de la Oradea ar fi fost atunci singura procedare corectă, întrucât însuși cuprinsul ei nu mai admitea niciun fel de taifas cu parlamentul, pe care nu-l mai recunoștea îndreptățit a trata chestiuni privitoare la națiunea română. Se pare că chiar impresia deputaților maghiari era aceasta. Așa se explică întreruperea unuia, care a caracterizat drept „frazе goale” cuvintele relative la ajutorul, pe care cuvântarea lui Tisza din 17 oct[ombrie] l-ar fi dat cauzei naționale românești⁶⁹.

Ar însemna să pun atenția Onor[atului] Auditoriu la încercare grea, dacă aș voi să înfățișez în amănunte toate pregătirile pentru adunarea de la Alba Iulia sau felul, cum s-a desfășurat adunarea aceasta. Sunt chestiuni, pe care le cunoașteți desigur cu toții, fie din proprie experiență, fie din comunicările zilnice ale celor ce au participat activ sau pasiv la aceste evenimente istorice.

⁶⁹ Cf. I. Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 44.

Mai interesant ar fi, să încercăm a răspunde la întrebarea, pentru ce a întârziat așa de mult adunarea de la Alba Iulia? Probabil din cauză că armata lui Mackensen⁷⁰, fiind atunci în retragere tocmai prin Ardeal, unde o forță militară bine organizată pentru apărarea populației românești nu o puteau garanta gardele naționale, s-a așteptat momentul să poată trece armata română din nou Carpații, fiindcă se știa, că „preluarea imperiului” nu se poate face numai prin declarații și rezoluții în baza dreptului de autodeterminare, ci era necesar ca dreptul acesta să fie sprijinit și pe o forță militară capabilă să impună respectul lui tuturor elementelor șovăielnice sau ireductibil ostile.

Această forță a venit la sfârșitul războiului mondial să ajute la desăvârșirea procesului de înfăptuire a unității noastre naționale-politice, prin afirmarea justiției imanente a istoriei, care înțelege la moment potrivit să repare toate greșelile trecutului, cum le-a reparat și de astă dată reînviind Polonia din mormântul sfâșierii sale, descătușând Alsacia-Lorena din lanțurile robiei semiseculare, făcând să se nască din diferite provincii Republica Cehoslovacă și redând Ardealul, Basarabia și Bucovina României întregite acum în granițele de odinioară ale Daciei lui Burebista.

III.

Potrivit adevărului istoric vom spune, că această reîntregire nu poate fi considerată nici ca meritul unei persoane, nici al unei provincii, nici al unei generații, ci ca răsplata dreaptă și firească a tuturor luptelor seculare și a tuturor sacrificiilor, pe care le-au adus cei mai buni dintre fiii neamului nostru vărsându-și sângele cu eroism neprecupețit pe toate câmpurile de bătălie.

Vom adăuga însă, că unitatea noastră națională își are temeliile cimentate puternic nu numai prin jertfele de sânge ale luptătorilor cu

---

⁷⁰ Anton Ludwig August von Mackensen (6 decembrie 1849 – 8 noiembrie 1945), militar de carieră și feldmareșal german. A comandat cu succes armatele germane din Bulgaria în timpul Primului Război Mondial și a condus armata germană din România între septembrie 1916 – noiembrie 1918 (notă M-Ghe. Abrudan).

arma, ci și prin neîntreruptul sacrificiu de creier și de suflet, pe care l-au adus luptătorii cu condeiu: toți cei ce din adâncimea veacului al XV-lea și până în zilele noastre au contribuit la răspândirea și înfrumșetarea scrisului românesc, la progresul limbii și la triumful literaturii și științei românești.

Sacrificiul acesta a fost și este adeseori ignorat, probabil din cauza modestiei și a lipsei de îndemânare practică a celor ce au fost și sunt, în viața neamului nostru, îndeplinitorii celei mai importante fapte de ordin sufletesc: creatorii și îndrumătorii conștiinței naționale. Aceștia au dat impulsul de căpetenie străduințelor și luptelor seculare pentru unitatea și libertatea tuturor fiilor neamului nostru. Prin creațiile lor felurite, prin îndrumarea vlădicilor și a preoților luminați, prin îndemnul cronicarilor și ale istoricilor, prin versurile poezilor, prin cuvântările predicatorilor și prin scrisul cotidian militant al ziariștilor, care au înțeles să facă din misiunea lor un apostolat, deci prin toate produsele literaturii naționale s-a lămurit succesiv în pături tot mai largi conștiința poporului nostru despre valoarea și menirea sa istorică. De aici a pornit apoi ofensiva sufletească împotriva tuturor cârmuirilor de usurpațiune străină. Fiecare carte, fiecare gazetă românească și-a împlinit misiunea de a surpa încet, dar sigur temelia acestor cârmuiri de pripas, întinse din Miază-zi, din Apus și din Răsărit, fără niciun drept, asupra teritoriului strămoșesc.

Dacă cea dintâi înfăptuire a unității noastre naționale politice, la 1600, a fost de durată efemeră, una dintre cauze trebuie căutată și în împrejurarea, că fapta lui Mihai Viteazul nu a putut să aibă atunci în sprijinul său decât un număr cu totul redus de cărți românești, abia vreo 8–9, câte ieșiseră până în zilele lui de sub teascurile tiparnițelor ardelene din Sibiu, din Brașov și din Orăștie. Trebuia să urmeze primăvara renașterii noastre literare, culturale și artistice, pe care ne-o înfățișează secolul XVII, trezind energiile creatoare și conștiința unității naționale românești de amândouă laturile Carpaților. Trebuia să pătrundă până în cele mai dosite sate din fundul Bihorului „Cartea românească de învățătură”, pe care mitropolitul Varlaam al Moldovei

o tipărise la Iași pentru „toată seminția românească de pretutindenea, care se află pravoslavnică în această limbă”. Trebuiau să se reverse cu îmbelșugare darurile de cărți, odăjdii și alte ajutoare din partea voievozilor munteni și moldoveni asupra Mitropoliei din Ardeal care „se învăluia – cum spune Constantin Brâncoveanu – ca o corabie în mijlocul valurilor mării și se năpăstuia în multe chipuri”⁷¹.

Toate aceste necesități istorice au trebuit satisfăcute, spre a spori puterea de rezistență a poporului român din Ardeal în astfel de măsură, încât nici aparatul administrativ și militar formidabil al monarhiei habsburgice, care începuse a face prozelitism religios cu temnița și cu tunul, să nu-l mai poată clinti din străvechile sale legături sufletești, religioase și culturale cu frații de peste munți.

Cu toate că în cursul veacului al XVIII-lea s-au luat adeseori măsuri severe, să nu mai pătrundă în Ardeal nicio carte tipărită în Principatele Române, scopul de a dezbinda sufletește pe ardeleni de frații lor de peste munți n-a putut fi atins nici pentru cei ce primiseră „legea împăratului” de la Viena. Avem în privința aceasta o dovadă prețioasă în atitudinea episcopului Inochentie Micu Klein, care spre sfârșitul păstoririi sale, înainte de a pleca la Viena, ar fi spus – după mărturia contemporanului Martin Schmeizel – în sinodul din Blaj (1744) că, dacă va izbuti să se mai întoarcă de acolo, nu va sta la îndoială, să plece cu oamenii săi peste munți. (Komme ich wieder, so will ich mit euch über die Gebirge vorangehen)⁷². Oricât de mult ar fi declarat el, că din punct de vedere religios se orientează împreună cu credincioșii săi spre Apus, nădejdea sufletului zbuciumat și chinuit

---

⁷¹ Ioan Lupaș citează aici dintr-un hrisov de danie a lui Constantin Brâncoveanu către Mitropolia de la Alba Iulia. A se vedea: Mircea-Gheorghe Abrudan, „Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu, «duminătorul credinței pravoslavnice» și «patronaș adevărat» al Ortodoxiei transilvănene”, în *Tabor*, Anul VIII, Nr. 5, 2014, pp. 64–97; Idem, „Danii și hrisoave ale voievodului Constantin Brâncoveanu către Mitropolia Ardealului”, în *Credință și viață în Hristos. Anuarul Episcopiei Sălajului, anul VII*, Editura Episcopiei Sălajului, Zalău, 2015, pp. 537–562 (Notă M-Ghe. Abrudan).

⁷² Cf. I. Lupaș, *Epocile principale în istoria Românilor*, Cluj, 1928, p. 20.

ii rămăsese ancorată tot în sfinte legături ancestrale: peste munți, deci spre Răsărit.

Dacă se găseau organe oficiale împărătești, care să controleze cu strășnicie la vamă, împiedicând circulația cărții românești – liberă în timpul principilor calvini ai Ardealului – cei ce se aflau în serviciul unității religioase-culturale, smeriți călugări și dieci pribegi, lăsau în grija vameșilor împărătești paza granițelor. Ei cunoșteau atâtea poteci tainice, pe unde puteau trece în dragă voie munții, cu desăgii plini de cărți aducătoare adeseori de mângâiere și întărire sufletească pentru frații încercați de numeroase suferințe.

Secolul al XVIII-lea, zugrăvit de obicei în culori prea întunecate, nu a fost nici el tocmai așa lipsit de farmecul cărții românești, cum se crede îndeobște. Cine își va lua osteneala să numere cărțile indicate în Bibliografia veche românească, de la 1717–1808⁷³, va putea să constate, că în timpul acesta au apărut în Muntenia 184 de publicații românești, în Moldova 86, în Ardeal 162, iar numărul celor grecești abia se urcă la un total de 30–40. Nu încetase nici în împrejurările vitrege de atunci preocuparea celor ce îndrumau viața poporului român din Ardeal pentru chestiuni menite a spori simțul demnității și al unității naționale. Aceasta ne-o arată faptul, că în vara anului 1792 – deci cu două decenii înainte de apariția Istoriei lui Petru Maior – „popa Sava Popovici cel bătrân ot Rășinari” ținea credincioșilor predică despre originea și continuitatea românilor pe aceste plaiuri aducând dovezi „spre a înțelege toată adunarea în ce se cuprinde arătarea” lui⁷⁴.

De la descălecarea culturală a lui Gheorghe Lazăr și a urmașilor săi până la izbucnirea războiului mondial contactul frățesc dintre luptătorii cu condeiul, de amândouă laturile Carpaților a fost neîntrerupt. Nu s-a produs eveniment politic, literar sau cultural mai de seamă în

⁷³ Este vorba despre volumul II al trilogiei coordonate de Ion Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu sub titlul *Bibliografia românească veche*. Accesibilă în format electronic pe pagina Bibliotecii Academiei Române. (Notă M-Ghe. Abrudan).

⁷⁴ Cf. I. Lupaș, *Studii, Conferințe și Comunicări Istorice*, București, 1928, vol. I., pp. 375–388.

vreun ținut românesc, fără să-și aibă repercursiunile firești și în celelalte ținuturi locuite de fii poporului nostru. Să amintim numai câteva din cele mai importante. Revoluția lui Tudor Vladimirescu înspăimântase așa de mult pe guvernatorul de atunci al Ardealului, contele Gheorghe Bánffy, încât s-a adresat episcopilor români rugându-i să-și îndemne credincioșii la liniște. Cu 7 ani mai târziu, în preajma păcii de la Adrianopol a ieșit din nou la iveală slăbiciunea Austriei, ceea ce îl îndemnă pe Friedrich Gentz, colaboratorul lui Metternich, să spună că viitorul acestei împărății îi apare „mai întunecat decât mormântul”. Iar americanul Charles Sealsfield⁷⁵ publicând la 1828 o carte despre Austria⁷⁶ zugrăvește viitorul ei în culori mohorâte, spunând că „mai mult decât patru milioane de locuitori ai Ungariei aparțin bisericii grecești (ortodoxe) și fiind cu totul înstrăinați sufletește de casa austriacă, s-ar lăsa cu ușurință câștigați de Rusia; prin aceasta ar fi pecetluită soarta Ungariei și în mod firesc nici a Austriei nu ar mai fi mult timp îndoielnică”⁷⁷.

Inițiatorii mișcărilor revoluționare din 1848 aveau viziunea clară a României depline și viitorul ei se arăta „înflorit în visurile lor...”. După unirea Principatelor, Alexandru Papiu Ilarian scria în memoriul său către Cuza Vodă (1860) că românii din Transilvania „numai în Principate privesc, numai de aici așteaptă semnalul, numai de aici-și văd scăparea”. Același lucru îl confirmă cu 4 ani mai târziu un călător englez, Charles Boner, care cunoscând situația și mentalitatea românilor ardeleni spune lămurit despre ei, că nimic nu-i atrage spre Apus, că speranțele lor „sunt îndreptate toate către Răsărit și toți nutresc în taină nădejdea, că odată după unirea tuturor provinciilor se va întemeia o națiune românească mare și puternică”⁷⁸. Iar în conferința ministerială prezidată de împăratul Francisc Iosif în Viena la 27 August 1865, ministrul austriac, contele Belcredi spunea, că față de românii

---

⁷⁵ Un austriac de naștere, cu numele Karl Postl din Moravia.

⁷⁶ Austria, as it is (Austria cum este ea).

⁷⁷ V. Bibl. o. c. p. 327.

⁷⁸ Lupăș, *Epocile principale în istoria românilor*, p. 138.

*ardeleni trebuie a se proceda cu deosebită precauție, deoarece un procedeu nepotrivit cu împrejurările date i-ar jigni repede și i-ar împinge spre Principatele Dunărene, spre care și de altfel „gravitează neconținut”*⁷⁹.

*După succesele militare ale românilor în războiul ruso-turc ziarul englez The Morning Post scria (la 1 oct. 1877): „Dacă vreodată ungurii au bănuț, că la București există intenția de a se folosi de vreo ocazie datorită unor întâmplări, spre a întruni împrăștiatele părți ale neamului moldo-valah într-un regat românesc, această bănuială trebuie să fie întărită prin descoperirea, că românii nu sunt numai ambițioși, dar că pot fi și bravi. În fața Plevnei brigadele românești au repurtat singurul succes al zilei... s-a uitat, că numele poporului român e acela al unui neam vânos și voinic. Având în vedere, că sunt mai mulți români în cuprinsul dominiunilor Coroanei austro-ungare, ca în afară de ele, capacitatea militară și aspirațiile vădite ale satelitelui Rusiei nu pot fi binevenite pentru oamenii de stat din Pesta și din Viena”*⁸⁰.

Într-adevăr, fiecare succes obținut de românii din sudul și răsăritul Carpaților înspăimânta pe cărmuitorii din Viena și din Pesta, care n-au lipsit a lua pas de pas măsuri politice și administrative pentru împiedicarea sau măcar pentru întârzierea înfăptuirii definitive a unității naționale-politice românești. Astfel după unirea Principatelor Române ei au forțat unirea Transilvaniei cu Ungaria (1865) unire împotriva căreia au protestat însă atât reprezentanții românilor cât și ai sașilor la dieta din Cluj. După succesul României din 1866 cu dinastia ereditară au abrogat (1867) legile favorabile românilor ardeleni, votate în dieta din Sibiu (1863–1864); după succesele din războiul independenței au votat legea pentru maghiarizarea învățământului primar (1879); după proclamarea Regatului (1881) au votat legea pentru maghiarizarea învățământului secundar (1883); după serbările comemorative din 1906, la care au participat și românii din Ardeal și Banat,

⁷⁹ Redlich, *op. cit.*, vol. II, p. 414.

⁸⁰ *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj* vol. IV, p. 412–413.

a urmat fără întârziere legea lui Apponyi (1907). Dar toate măsurile lor au fost zadarnice. Nu era cu puțință a opri desăvârșirea unui proces istoric firesc, sau după expresia așa de semnificativă a istoricului ardelean (Gașpar Veres-Bojtinus) de la începutul secolului XVII: legea inevitabilă a destinului nu putea fi schimbată prin nicio măsură ome-nească (inevitabilis factorum lex humana providentia mutari non potest).

IV.

Unitatea națională a românilor fusese înfăptuită în domeniul reli-gios-cultural prin lupta credinței și prin munca seculară a condeielor, prin puterea cuceritoare a literaturii, prin farmecul irezistibil al cânte-cului, cu mult înainte de 1 Decembrie 1918. Adunarea de la Alba-Iulia nu avea decât să consemneze într-un proces verbal politic realitatea văzută clar nu numai de către cei ce osteniseră de-a lungul veacurilor pentru luminarea și buna îndrumare culturală a neamului nostru, dar și de către străinii, care abătându-se prin aceste părți au avut „ochi să vadă” și condei să scrie adevărul.

Ziua de la Alba-Iulia nu este deci meritul celor ce și-l revendică adeseori, pe cât de nedrept, pe atât de zgomotos, ci al unei serii întregi de generații, care ne-au precedat muncind și sacrificându-se pentru ca noi cei de azi să putem fi părtași unei bucurii nespuse, ca cea de la 1 decembrie 1918.

Dacă s-a amintit totuși cuvântul „merit”, trebuie să spunem, că acesta revine celor ce și-au sacrificat viața în timpul războiului pentru întregirea României, sutelor de mii de ostași eroi, al căror sânge s-a vărsat cu îmbelșugare pentru cimentarea temeliei patriei noastre întregite, și gloriosului lor comandant, Regelui Ferdinand, care a adus cel dintâi sacrificiu la începutul războiului, sacrificiul așa de scump al legăturilor sale sufletești, pentru izbândirea idealului nostru național (Auditorul se ridică și ascultă într-o atmosferă de biserică încheierea conferinței).

Pentru cei ce viețuiesc astăzi e de ajuns să spună ceea ce a spus Goethe după lupta de la Valmy (1792), în care trupele franceze sub

comanda lui Dumouriez s-au împotrivit cu succes prusacilor: Cu ziua de azi începe o epocă nouă în istorie și veți putea spune, că ați fost și voi de față.

În adevăr, cu ziua de 1 decembrie 1918 a început o epocă nouă în istoria românilor ardeleni și toți cei ce au participat la adunarea națională din Alba-Iulia vor putea rosti cu mulțumire cuvintele: am fost și noi de față!

1918 – Note istorice – ⁸¹

I.

În viața popoarelor, ca și în a indivizilor, se întâmplă adeseori, ca adevărul să fie sacrificat, dreptatea sugrumată și pe ruinele lor să se înalțe biruitoare stăpânirea minciunii și a nedreptății. Această stăpânire poate să fie uneori de lungă durată, secular sau milenară chiar. Nu va fi însă niciodată definitivă. E un postulat al legii morale, ca adevărul și dreptatea – chiar când sunt învine de coaliția unor puteri precumpănitoare ale nedreptății și ale minciunii – să nu moară, ci să continue lupta, în mod văzut sau nevăzut, până în ceasul triumfului deplin al tuturor celor ce nu și-au pierdut credința în puterea lor de viață.

Un an al triumfului deplin a fost anul 1918 pentru multe popoare oprite. Adevărul și dreptatea s-au înălțat strălucitoare din zguduirea fără precedent a războiului mondial, care a mobilizat în cele două tabere beligerante 70 milioane de oameni, înregistrând 50 milioane de răniți și 9 milioane de morți.

Cuvântul Scripturii spune, că adevărul răsare din pământ și dreptatea coboară din cer.

La sfârșitul anului 1918 a răsărit adevărul din pământul scăldat în sângele scump al eroilor și a coborât dreptatea din cerul înroșit

---

⁸¹ Ioan Lupaș, „1918 – Note istorice –”, în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior”, al societăților pe facultăți și academii și al cercurilor studențești regionale din Cluj*, Tip. „Cartea Românească” S.A., Cluj, 1929, pp. 37–43.

de flacăra revoluțiilor, în care s-au topit temeliile ghimpate ale imperialismului rusesc, ungaro-austriac și german. Această topire a făcut posibil, ca Polonia să reînvie din mormântul sfâșierii sale întreite, Alsacia-Lorena să-și sfarme lanțurile robiei semiseculare, cehoslovacii să-și întemeieze republica condusă de un profesor adâncit în tainele înțelepciunii lui Platon, jugoslavii să-și refacă țara în granițele din timpul vestitului țar Ștefan Dușan, iar regatul României să-și întindă sceptrul ocrotitor asupra tuturor provinciilor cuprinse în hotarele de odinioară ale Daciei lui Burebista.

II.

*Italianul Mazzini prorocise românilor că nu vor putea să aibă ne-
atârnare, libertate și dreptate până nu vor cădea mai întâi împăratul
Vienii și țarul Rusiei.*

*Sfârșitul războiului mondial s-a însărcinat să înlănească împli-
nirea integrală a prorociei lui Iosif Mazzini mai presus de cele mai
optimiste speranțe, ce-ar fi putut să aibă regele Ferdinand în clipa când
a început la 1916 războiul de întregire națională. Proclamația regală
nu putea să amintească atunci niciun cuvânt despre Basarabia înge-
nunchiată sub stăpânirea țaristă. Scopul războiului era fixat numai
în aceste cuvinte: „să scăpăm de sub stăpânirea străină pe frații noștri
de peste munți și din plaiurile Bucovinei, unde Ștefan cel Mare doarme
somnia de veci”. Sprijinindu-și România, în acest război de întregire
națională, acțiunea diplomatic și militară pe alianța încheiată cu
Franța, Anglia, Italia și Rusia, era firesc să fixeze ca scop mărturisit
numai dezrobirea provinciilor românești înglobate în sec. XVII și XVIII
sub pajura bicefală a monarhiei habsburgice. Chiar speranța recupe-
rării lor ajunsesse, la un moment dat, aproape cu desăvârșire întunecată
de biruințele aparente ale armatelor austro-germane, gata să dicteze
României o pace dezastruoasă ori să-i îmbie ca ultimo refugiu faimosul
„triumfi al morții”. Atunci, în una din cele mai teribile clipe din viața
neamului nostru, începu să mijească de la răsărit cea dintâi rază a
soarelui dreptății: desfacerea Basarabiei din cătușele robiei țariste,*

spre a se organiza ca republic democratic moldovenească, și apoi revenirea ei, prin hotărârea din 27 martie 1918, la sânul patriei străbune, de care fusese dezlipită fără voia ei într-un timp când capetele încoronate se credeau în drept să dispună de soarta țăranilor și popoarelor care nu le aparțineau.

Căzând în octombrie 1918 și „împăratul Vienei”, li s-a dat în sfârșit și românilor din Bucovina, ca și celor din Ardeal și Banat puțința să-și rostească liber cuvântul și, în baza dreptului de autodeterminare, să decidă, cum vor să fie organizați și conduși în viitor. Voința lor de a trăi laolaltă, sub o singură stăpânire națională, s-a afirmat în mod impunător atât prin „Congresul general al Bucovinei”, care întrunit în sala sinodală din Cernăuți, a decis la 15 noiembrie „unirea necondiționată și pentru vecie cu Regatul României”, cât și prin „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” la Alba Iulia, unde în 18 noiembrie, „decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România”. Spre deosebire de „Congresul general” din Cernăuți, care „în numele suveranității naționale” s-a mulțumit să proclame „unirea necondiționată”, „Adunarea Națională” din Alba Iulia a proclamat și câteva „principia fundamentale la alcătuirea noului stat roman”, principia cuprinse în 6 puncte despre semnificația cărora va fi vorba în cele ce urmează.

Sub impresia evenimentelor de la Cernăuți și Alba Iulia, Sfatul Țării din Chișinău renunță în 27 noiembrie la condițiile de unire ce fixase prin actul din 27 martie și „fiind încredințat că în România tuturor românilor, regimul curat democratic este asigurat pe viitor”, urmează exemplul bucovinenilor declarând „unirea necondiționată a Basarabiei cu România Mare”.

Dintre aceste trei manifestări ale „suveranității naționale”, fără-mișate după granițele nedrepte ale provinciilor dezrobite, cea mai impunătoare a fost fără îndoială adunarea de la Alba Iulia nu numai prin imensa mulțime a maselor populare care au participat la ea, dar și prin entuziasmul înălțător și prin demnitatea cetățenească a celor ce aduceau acum la matca României întregite partea cea mai

de valoare a Daciei lui Traian, pământul și poporul care prin vicisitudinile istoriei fusese timp mai îndelungat ținut în lanțurile cârmuirilor străine și împiedicat a-și urma cursul firesc al vieții și dezvoltării nestingerite în cadrele aceleiași organizații politice cu restul neamului.

Basarabia mitropolitului Gavriil Bănulescu aducea, pe lângă amin-tirea suferințelor de 106 ani sub cnutul muscălesc, bogăția lanurilor întinse și a sufletului mistic, care în straturile rurale s-a putut păstra mai ferit de influențe străine decât în cele orășenești. Bucovina lui Silvestru Morariu restituia, prin hotărârea sa de unire necondiționată, la coroana de oțel a României un „diamant din stema lui Ștefan”. Iar Ardealul lui Gheorghe Lazăr, Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu și Avram Iancu venea să încoroneze, prin hotărârea de la Alba Iulia, cu răsplata dreptății istorice luptele și suferințele milenare ale unei națiuni martirizate, în stare să înfrunte în o mie de ani o mie de primejdii, fără a-și pierde speranța într-o viitoare izbăvire, pe care o aștepta, de unde i-a și sosit: de la frații de peste Carpați!

România liberă se obișnuisera ardelenii a o considera de mult ca un pământ al făgăduinței, spre care se îndreptau toate aspirațiile lor de libertate și de progres.

De aceea, bucuria de care a fost cuprins atunci la sfârșitul anului 1918 sufletul poporului ardelean se manifesta în cele mai impresionante forme, în toate ținuturile, în toate centrele culturale, chiar în toate satele românești. Un soare nou li se părea tuturor românilor ardeleni că a răsărit, în iarna aceea aspră, pe orizontul vieții noastre naționale. Și nu găseau cuvinte să-și exprime îndeajuns mulțămăta și recunoștința față de armata română și față de gloriosul ei comandant, Ferdinand deșrobitorul.

III.

N-a trecut însă multă vreme și s-au ivit încercări tot mai stăruitoare și mai zgomotoase de a înfățișa darul acesta ceresc nu ca un dar al lui Dumnezeu, nu ca meritul unei națiuni întregi, nu ca răs-plătirea dreaptă a suferințelor ei milenare, ci ca meritul exclusiv al

unui partid politic. Inițiatorii și purtătorii acestor stăruinți puțin justificabile nu par a-și fi dat seama, că împieteză asupra adevărului istoric și micșorează însăși importanța hotărârii de la Alba Iulia oricine caută s-o exproprieze în favoarea și pentru scopurile meschine ale unui singur partid.

Adevărul istoric este că în timpul războiului mondial partidul național din Transilvania își suspendase activitatea politică. Unii dintre conducătorii lui pleaseră pe frontul român sau pe cel italian să-și facă datoria față de împăratul și de monarhia habsburgică, alții se refugiaseră la Viena, în apropierea tronului împărătesc, condamnând intrarea României în război și angajându-se ca unelte în serviciul integrității unei monarhii muribunde și, iarăși, alții, mai înțelegători ai realității și „semnelor vremii profeți”, trecuseră munții spre București în frunte cu Octavian Goga și cu răposatul Vasile Lucaciu. Nu va supăra pe nimeni, sper, constatarea deplin verificată de ulterioara desfășurare a evenimentelor că cei ce s-au refugiat spre București au continuat tradiția naționalistă și francofilă a lui Gheorghe Lazăr, dând dovadă de mai mult simț și de mai ageră pătrundere politică, decât cei ce s-au lăsat împinși de miopia lor germanofilă spre adăpostul Vienei împărătești, care se zbătea atunci în ultimele clipe ale agoniei seculare. Bismark spunea că „adevăratul om de stat e acela care simte freamătul marilor ocazii ale istoriei și care știe să le prindă când trec”. Cuvântul acesta înfățișează pe cântărețul de odinioară al „pătimirii noastre”, pe Octavian Goga în lumina unui „adevărat om de stat”.

Dintre conducătorii rămași la vatră, unii s-au rătăcit în declarații de dragoste și fidelitate eternă față de „Coroana Sf. Ștefan”. Alții au fost cuprinși de atâta slăbiciune, încât s-au lăsat înduplecați să iscălească declarația comandată de Ștefan Tisza că românii ardeleni nu doresc să fie dezrobiți. Grav de tot a fost cazul, că chiar unul din șefii de atunci ai partidului național a întărit cu iscălitura sa acest trist document al vremii. Mai puțini au avut tăria sufletească să refuze semnarea unei declarații așa de mincinoase și de umilitoare. Între acești puțini vom aminti aici pe răposatul Valeriu Braniște de la Lugoj,

pe Vasile Goldiș de la Arad și pe actualul episcop Roman Ciorogariu de la Oradea. Vasile Goldiș, simțind și el freamătul marilor vremi de prefacere istorică a pregătit împreună cu dr. Ioan Suciș la Arad adunarea națională de la Alba Iulia în toamna anului 1918, cu toate proiectele de rezoluție întocmai cum pregătise la Sibiu, în primăvara anului 1848, Simion Bărnuțiu adunarea de pe Câmpia Libertății de la Blaj. Rolul îndrumătorului de la 1848 a revenit de astădată fostului profesor al liceului Andrei Șaguna din Brașov.

IV.

Partea esențială a manifestării de la Alba Iulia este „decretarea” unirii Ardealului și a Banatului cu patria mamă. Restul cuprinde câteva deziderate privitoare la felul cum înțelegeau conducătorii acelei adunări să fie întocmită organizarea noului stat român. Aceste deziderate izvorâte parte din amărăciunea experiențelor unei vieți lipsite de libertate națională, parte din lecturile istorice-sociologice ale autorului lor, parte din frământările revoluției din 1918, prezintă oarecare analogie cu unele din cele 16 puncte ale programului de pe Câmpia Libertății sau cu cele cuprinse în proclamația de la Izlaz din 1848. Utopiile sociale-politice fiind inerente tuturor mișcărilor revoluționare, o analiză critică serioasă ar putea descoperi cu ușurință elemente utopice în toate aceste declarații principiale. Experiența istorică a dovedit însă, că unele din cele mai importante puncte ale programelor din 1848 au rămas, în cursul evoluției ulterioare, în categoria unor simple deziderate platonice, chiar când a fost dată autorilor puțința de a le transforma în fapte de ordin național-politic. Iată de exemplu cazul cu programul de pe Câmpia Libertății. La 1918, când s-a ivit ocazia de a-l înfăptui, conducătorii adunării de la Alba Iulia s-au oprit la punctul I care stipula independența națională politică, lipsindu-le curajul să procedeze și la realizarea postulatului din punctul 2 relativ la restabilirea unității și independenței naționale-bisericești. Tot astfel autorii proclamației de la Izlaz, deși unii dintre ei au avut mai târziu rol hotărâtor în politica românilor din sudul Carpaților nu și-au mai

pierdut niciodată timpul cu silinți zadarnice de a realiza postulatele utopice cuprinse în câteva puncte ale acelui program revoluționar și republican (cum era de exemplu punctul 5, care cerea ca Domnul țării să fie ales pe câte 5 ani nu din un număr restrâns de boieri, ci din „toate stările societății”).

Cu proclamația de la Alba Iulia se întâmplă însă, că deși autorul ei mărturisește că a fost făcută pentru prietenii, iar nu pentru dușmanii statului național român, față de care minoritarii n-au prea dovedit multă prietenie, totuși alții, care vor fi contribuit și dâșii cu câte o virgulă la stilizarea acestei proclamații, vor să o înfățișeze cu orice prilej ca o condiție sine qua non, fără a cărei îndeplinire integrală viața și dezvoltarea statului român nu ar fi cu puțință.

În timpul din urmă ne-a fost dat să asistăm la răspândirea tot mai impetuoasă, nu numai cu vorba, dar și cu fapta, a unei ideologii politice care pretinde că datoria României întregite ar fi înaintea și mai presus de toate ocrotirea excesivă a elementelor minoritare în detrimentul populației de baștină, pe a cărei credință și spirit de sacrificiu se sprijină întreagă povara din prezent și toată garanția de viitor a acestui stat național.

Nu vom spune despre punctele de la Alba Iulia, care au cășunat atâta luptă zadarnică de cuvinte în cursul deceniului trecut, că ar fi un simplu „produs al școlii politice evreiești de la Budapesta”, nici că ele s-ar fi strecurat „prin contrabandă în istoria unirii Ardealului cu România”, cum a afirmat cu vădită nepricepere un ziar din capitală.

Lăsăm ca însuși autorul lor să le lămurească rostul și semnificarea istorică, precum a și făcut prin următoarea precizare: „Întocmai după adunarea națională de la Alba Iulia n-a fost un congres al partidului național român ori al vreunui alt partid, ci a fost adunarea națiunii române din țările coroanei ungare, tot așa hotărârile acelei adunări n-au fost hotărârile vreunui partid politic. Nu s-a dat prin hotărârea de la Alba Iulia un program politic de partid, ci s-a tâlcuit noua evanghelie a civilizației umane, căreia se închină azi sufletele cu adevărat civilizate din lumea toată. Nu este aici un program, ci

este o doctrină, o concepție de stat, un ideal. Adunarea națională proclamă toate acestea, cum spune expres în articolul 3 „ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român”⁸².

Cu punctele de la Alba Iulia sau fără ele, destinul neamului românesc se îndeplinise la sfârșitul războiului mondial. Anul 1918, menit să repare în mod radical o serie întreagă de nedreptăți istorice, săvârșite împotriva libertății și unității naționale a multor țări și popoare, a făcut să răsară și pentru români adevărul din pământul jilăvit de sânge și să coboare dreptatea din cerul înroșit de flăcări.

***Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie 1918.
Conferință rostită în Sala Unirii din Alba Iulia
la 1 Decembrie 1943***⁸³

Un an al fericitelor împliniri îndelung așteptate, un an al triumfului deplin meritat a fost anul 1918 pentru numeroase popoare asuprite. Din zguduirea fără precedent a Primului Război Mondial, care mobilizase în cele două tabere, încinse în hora morții, 70 milioane de oameni, înregistrând zeci de milioane de răniți și multe milioane de morți, a izbutit atunci să aibă câștig de cauză adevărul și dreptatea.

Cuvântul Scripturii vestește, că adevărul „răsare din pământ” și dreptatea „coboară din cer”.

La sfârșitul anului 1918, adevărul neamurilor năpăstuite a răsărit din pământul jilăvit de sângele scump al eroilor sacrificați pentru biruința lui, iar dreptatea lor a coborât din cerul rumenit de flacăra revoluțiilor, în care se topiseră pentru moment sârmele ghimpate ale tuturor imperialismelor agresive.

Îndrumătorul revoluționarilor italieni, Giuseppe Mazzini, prorocise pe la mijlocul veacului al XIX-lea românilor că nu vor putea să aibă

---

⁸² Vezi Vasile Goldiș, *Discursuri*, București, 1928, p. 23–24.

⁸³ Ioan Lupaș, *Importanța istorică a zilei de 1 Decembrie*. Extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu*, Sibiu, Tip. Cartea Românească, 1944, pp. 1–12.

parte de neatârnare, nici de libertate și dreptate, câtă vreme nu se va fi prăbușit puterea habsburgismului din Viena și a țarismului de la Petersburg.

Sfârșitul războiului mondial s-a însărcinat să contribuie la împlinirea prorociei acesteia, mai presus de cele mai optimiste speranțe, ce s-ar fi putut ivi în clipa, când s-a dezlănțuit în vara anului 1916 războiul dezrobirii și al întregirii politice românești.

Proclamațiunea Regelui Ferdinand nu putea să amintească atunci niciun cuvânt despre Basarabia îngenucheată sub stăpânire țaristă. Obiectivul războiului era fixat numai în aceste cuvinte: „să scăpăm de sub stăpânire străină pe frații noștri de peste munți și din plaiurile Bucovinei, unde Ștefan cel Mare își doarme somnul de veci”. Sprijinindu-și România, în războiul întregirii naționale, acțiunea diplomatică și militară pe alianța încheiată cu Franța, cu Anglia, cu Italia și cu Rusia, era firesc să-și fixeze drept scop mărturisit al intrării în război numai dezrobirea teritoriilor românești, înglobate în cursul veacului al XVII-lea și al XVIII-lea sub pajura bicefală a Monarhiei habsburgice. Chiar speranța recuperării lor ajunsese la un moment dat cu desăvârșire întunecată de biruințele amăgitoare ale oștirilor chesaro-crăiești, gata să dicteze României o pace dezaastroasă ca cea de la Bufta ori să-i îmbie ca ultim refugiu faimosul „triumghi al morții”.

Nici în clipe de cea mai grea cumpănă conducătorii destinelor românești nu și-au pierdut nădejdea în izbânda finală fiind convinși, după cum mărturisea Brătianu, că unirea țărilor române a devenit „o necesitate istorică pentru oricine crede că omenirea nu este făcută să meargă înapoi”.

Atunci, în una din cele mai teribile clipe ale vieții neamului românesc a început să mijească de la Răsărit cea dintâi rază a soarelui dreptății: desfacerea Basarabiei din cătușele țarismului istovit, spre a se organiza ca republică democrată moldovenească și apoi revenirea ei, prin hotărârea luată în Sfatul Țării la 27 martie 1918 la sânul patriei străbune, de care fusese dezlipită într-un timp, când capetele încoronate se credeau în drept să dispună de soarta țărilor și a popoarelor, care nu le aparțineau.

Înainte de sfărâmarea Monarhiei habsburgice, ostașii români din Transilvania, Banat și Bucovina căzuți în prinsoare rusească și internați în tabăra de la Darnița (lângă Kiev) – prin condeii medicului Dr. Pompiliu Nistor – redactaseră în aprilie 1917 un important memoriu stăruind pentru unirea național-politică a tuturor românilor. Părăsindu-și apoi tabăra de prizonieri, s-au înrolat ca voluntari în oștirea română luptând pentru dezrobirea neamului lor de sub jugul străin, cu atâta elan încât Generalul Ion Vlădescu raporta despre ei în august 1917 că nu cunosc decât două cărări: a biruinței și a morții.

După surparea tronului împărațesc de la Viena, li s-a dat în sfârșit și românilor din Bucovina, ca și celor din Transilvania și din Banat, puțința să-și rostească liber cuvântul și, în temeiul dreptului de autodeterminare, să-și afirme dorințele cu privire la organizarea și conducerea lor viitoare. Reprezentanții politici ai românilor bucovineni n-au întârziat să ceară la 4 octombrie 1918 independența națională-politică a neamului lor. Iar Comitetul Național al ardelenilor, întrunit la 12 octombrie în Oradea-Mare, a redactat o moțiune, contestând parlamentului și guvernului din Budapesta dreptul de a mai reprezenta națiunea română din Transilvania și din Banat. Din această contestare urma numaidecât postulatul pozitiv revendicând pe seama poporului român „drepturile lui nestrămutate și inalienabile la viață națională deplină”.

Importanța moțiunii de la Oradea trebuie căutată în faptul că era cel dintâi semn neîndoielnic despre o Transilvanie autentică, trezită la conștiința valorii și a demnității sale, hotărâtă în sfârșit să nu mai rabde jugul cârmuirilor străine, ci să-și afirme dreptul elementar de a dispune ea însăși de soarta și de viitorul îndrumării sale politice. Moțiunea aceasta semnifica începutul sfârșitului stăpânirii habsburgice în Transilvania, după un răstimp de 230 de ani, 5 luni și 9 zile. Atâta vreme trecuse de la moțiunea, pe care o semnaseră sfetnicii celui din urmă principe transilvan în ziua de 9 mai 1688 la Sibiu, sub presiunea trupelor austriece, comandate de generalul Antonio Caraffa. De teama acestuia ei au declarat atunci că se desfac de sub aripile ocrotirii

turcești și se supun „de bună voie și din râvnă creștinească” poruncilor împărătești de la Viena.

Dar, câtă deosebire între declarațiunea de la Sibiu și între cea de la Oradea! Aceea, dictată de un general împărătesc și iscălită de 12 membri ai guvernului transilvan, tremurând de groaza trupelor de ocupație austriacă, aceasta izvorâtă din cugetul luminat și din inima bărbată a reprezentanților unui chinuit popor de milioane de suflete, oțelite în lupta pentru drept și gata de orice sacrificiu pentru izbânda finală! Semnatarii de la 1688 cereau și așteptau protecție de la mila împăratului Leopold⁸⁴, care le trimisese vorbă prin reprezentantul său, iezuitul Antidie Dunod, că-i va proteja ori vreau ei ori nu. („Nolentes volentes proteget Vos Sua Maiestas”). Autorii moțiunii de la 12 octombrie 1918 nu cereau și nu așteptau niciun fel de protecție împărătească. Ei se mulțumeau, dimpotrivă, să respingă orice amestec al uzurpatorilor din a doua capitală a monarhiei dualiste în trebile poporului român și să afirme în cuvinte răspicate dreptul acestui popor la viață națională deplină. În locul Majestății Sale împărătești, surpată atunci de furtuna mișcărilor revoluționare, gândul autorilor se îndrepta deci cu toată încrederea spre Majestatea Sa poporul, știind că acesta nu va putea fi surpat și dislocat niciodată din granițele patrimoniului său multimilenar.

Voința bucovinenilor și a ardelenilor de a trăi laolaltă cu toți românii sub o singură stăpânire națională, s-a afirmat în mod impunător atât prin Congresul general al Bucovinei care, întrunit în sala sinodală a Palatului Mitropolitan din Cernăuți, a decis la 15/28 noiembrie „unirea necondiționată și pentru vecie cu Regatul României, cât mai ales prin pururi vrednica de amintire „Adunare Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” la Alba Iulia, unde în 18 noiembrie (1 Decembrie) s-a decretat „unirea acelor români și a tuturor teritoriilor, locuite de dânsii, cu România”.

---

⁸⁴ Leopold I (18 iulie 1658 – 5 mai 1705), împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană în vremea căruia austrieii au deschis reconquista creștină pe seama turcilor în Europa Centrală și de Sud-est, după asediul nereușit al Vienei din septembrie 1683 (Notă M-Ghe. Abrudan).

Până să se ajungă la această hotărâre s-a desfășurat și în domeniul diplomatic și în cel militar ca și pentru pregătirea sufletească a poporului român o acțiune, condusă cu dibăcie și încununată de rezultate mulțumitoare.

Octavian Goga arată în volumul său, intitulat Precursorii, cu cât avânt au participat fiii Transilvaniei la adunările publice, în care se cerea intervențiunea României în războiul mondial pentru dezrobirea fraților subjugăți. Iar din anume pagini ale volumului său de poezii, Căntece fără țară, străbat până la noi chemări înflăcărate, care sunt tot atât de actuale astăzi, sau poate chiar mai actuale decât în clipa când au fost smulse din baierile inimii și din vârful condeiului, ca de ex. următoarele versuri din Latinitatea strigă din tranșee: „Azi duhul meu fără popas vă cheamă/ Vă cere-a lumii nouă epopee;/ Din mii de guri un chiot de aramă/ Latinitatea strigă din tranșee:/ Veniți, români, porniți-vă spre munte/ V-arată drumul morții din morminte./ Să nu uitați a veacurilor carte/ Veniți, veniți!... Căci adevăr zic vouă:/ Ori vă mutați hotarul mai departe,/ Ori veți muri cu trupul frânt în două!”

Entuziastul patriot Nicolae Filipescu făcuse Regelui Ferdinand la 15 februarie 1915 urarea, să se încoroneze la Alba Iulia ori să moară, ca eroul-mucenic de la 1600, pe Câmpia de la Turda... Cu sentimente de netrecătoare grațitudine trebuie pomenit zbuciumul sufletesc al Regelui Ferdinand, care a izbutit să se identifice deplin cu aspirațiunile neamului românesc învingându-se pe sine însuși, încât putea să facă mărturisirea că e sigur de biruința finală, după ce a început prin a se birui pe sine însuși ca un mucenic al datoriei. „Dacă nemții obișnuiesc să spună” – astfel își încheia Regele Ferdinand mărturisirea – „Germania mai presus de toate” – eu zic: „Datoria mea mai presus de toate”.

De momentele principale din cursul zilei de 1 Decembrie 1918 vă aduceți aminte, fără îndoială, toți cei ce ați participat la Adunare. Vă sună tuturor și acum în urechi vocea puternică a lui Ștefan C. Pop, care deschizând ședința făcea amintire despre lupta decisivă, exclamând:

„Piave, Piave”⁸⁵ și binecuvântând urmările acestei lupte, despre care generalul Ludendorff⁸⁶ scria mai târziu că „Austria nu a pierdut atunci o bătălie, ci s-a pierdut pe sine însăși, târând și Germania în propria sa ruină”.

Din strălucita cuvântare a lui Vasile Goldiș au rămas memorabile cuvinte, care sunt săpate adânc în lespeda impresionantului monument din cimitirul arădean Eternitatea: „Dreptul națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar, odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu Țara Românească”. Era deci în linie de continuitate directă cu Simion Bărnuțiu, care enunțase la 1848 principiul că „libertatea fără naționalitate ar fi moarte pentru români”, sfătuindu-i pe toți să nu râvnească spre masa așa ziselor libertăți maghiare, ale cărei bucate erau otrăvite.

La fel de memorabile au rămas cuvintele lui Iuliu Maniu, care întreba dacă unitatea românilor, înfăptuită de multă vreme sub raport sufleteș, ar putea sau ar îndrăzni cineva să mai încerce a o împiedeca sub raport politic? Considerând această unitate politică drept „un triumf al libertății omenești”, el ținea să adauge că „nu voim să devenim din asupriți – asupritori, ci să întronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și a tuturor cetățenilor”.

Octogenarul Badea Gheorghe (Pop de Băsești), președintele Adunării, cu ochii scăldați în lacrimile bucuriei, rostise la încheierea ei cuvintele dreptului Simion, adaptându-le momentului istoric: „Acum,

⁸⁵ La Piave în Italia de nord au avut loc două mari bătălii (1915 și 1918) ale Primului Război Mondial, ambele soldate cu oprirea ofensivei austro-ungare pe frontul Italian. Cea de a doua dintre 15 și 23 iunie 1918 a avut drept rezultat înfrângerea decisivă a armatelor austro-ungare de către cea italiană, ducând la prăbușirea frontului și înfrângerea definitivă a Austro-Ungariei, respectiv la disoluția dublei monarhii (Notă M-Ghe. Abrudan).

⁸⁶ Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff (9 aprilie 1865 – 20 decembrie 1937), general german, unul din liderii Marelui Cartier General al Armatei Imperiului German în Primul Război Mondial (Notă M-Ghe. Abrudan).

slobozește, Stăpâne, pe robul tău în pace, căci văzură ochii mei mântuirea neamului românesc”... El socotea deci procesul istoric definitiv închis. N-ar fi putut bănuî atunci nici el, nici cei ce îi ascultau cuvântul, că vor fi scormonite din nou dezbatările acestui proces, după un răstimp de 22 de ani⁸⁷.

Spre deosebire de Congresul general din Cernăuți, care în numele suveranității naționale s-a mulțumit să proclame „unirea necondiționată” cu Patria Mamă, Adunarea din Alba Iulia a proclamat și câteva „principii fundamentale la alcătuirea noului stat român”, principii cuprinse în 6 puncte, care au dat adeseori prilej unor înverșunate, dar infructuoase discuțiuni și interpretări contradictorii. Este de observat însă că, pătrunzând până în pătura țărânimii din sudul Transilvaniei zvonul despre oarecare „condițiuni”, din graiul țăranilor mai îndrăzneți s-au putut auzi grave amenințări împotriva celor care ar cuteza să lege unirea cu frații de peste Carpați de vreo condiție. Zeci de mii de iscălituri din partea intelectualilor și țăranilor din satele județului Sibiu porniseră în preajma zilei de 1 Decembrie spre Alba Iulia, cerând într-un glas unire fără condiții – cu frații de peste munți. Sub impresiunea evenimentelor de la Cernăuți și de la Alba Iulia, „Sfatul Țării” din Chișinău a revocat la 27 noiembrie condițiile de unire, fixate prin actul din 27 martie, și, urmând exemplul bucovinenilor, a declarat unirea necondiționată a Basarabiei cu România.

Dintre aceste trei manifestări ale suveranității naționale, fărâmițate după fostele granițe nedrepte ale provinciilor dezrobite, cea mai impunătoare a fost, fără îndoială, Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918. Ea s-a distins nu numai prin înălțimea politică-morală a conducătorilor cu simț de răspundere istorică, ci și prin imensa mulțime a maselor populare, uimitor de conștiente și disciplinate, care au ținut să participe la actul propriei lor dezrobiri din lanțurile vitregiei

---

⁸⁷ Lupăș face referire la urmările Dictatului de la Viena (30 august 1940) prin care Germania nazistă și Italia fascistă au a impus României cedarea Ardealului de Nord către Ungaria horthystă (Notă M-Ghe. Abrudan).

seculare. Elanul impresionant și demnitatea cetățenească a celor ce alergaseră din toate părțile Transilvaniei, Crișanei, Maramureșului și ale Banatului cu întreagă curățenia sufletului lor oțelit în lupte, gata să închine ca dar neprihănit și să aducă la matca României întregite partea cea mai de valoare a Daciei lui Traian, era în toate privințele la înălțimea momentului istoric, unic în zbuciumatul trecut al neamului românesc.

Pământul și poporul, care prin vitregia istoriei fusese ținut timp mai îndelungat în lanțurile cârmuirilor străine și împiedecat să-și urmeze cursul firesc al vieții și dezvoltării în cadrele aceleiași organizațiuni politice cu restul neamului, din care făcea parte, se reintegra astfel cu de la sine putere, în temeiul dreptului de autodeterminare etnică, patrimoniului din care nu s-ar fi convenit să mai fie smuls niciodată. Atmosfera morală, în care clocotea sufletul răzvrătit împotriva opresiunii seculare habsburgo-maghiare, era de așa natură, încât nu este nicidecum riscantă afirmația, că țărănimea transilvană singură ar fi proclamat unirea cu România în cazul, când s-ar fi întâmplat – ceea ce de altfel în împrejurările de atunci era cu desăvârșire imposibil – să fi fost clasa conducătoare potrivnică acestei uniri. Afirmația nu va surprinde pe cei ce cunosc eroismul și mucenicia țărănimii transilvane, care în cursul veacului al XVIII-lea a luptat singură împotriva acțiunii de sfâșiere suflatească, patronată de politica oficială vieneză. Un istoric englez, temeinic cunoscător al trecutului sud-est european, constată într-o recentă conferință de la Universitatea din Oxford, că țărănimea transilvană „lipsită de conducători, a dat în veacul al XVIII-lea astfel de dovezi ale virilității și tenacității sentimentului național, cum nu se pot găsi în istoria niciunui popor din Europa”. Această țărănime orfană era în stare să scrie într-un memoriu al său de la 1749: „dacă nu putem fi slobozi cu trupul, cu sufletul însă suntem și trebuie să fim”. Cei ce înțeleg să lupte și să se sacrifice la 1749 pentru libertatea sufletului lor românesc-ortodox, s-au învrednicit să aibă urmași tot atât de gata să se sacrifice la 1848 și la 1918 pentru libertatea și înfrățirea politică a neamului lor.

Basarabia mitropolitului Gavriil Bănulescu, a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu și a generosului mecenat Vasile Stroescu aducea, pe lângă amintirea suferințelor ei de 106 ani sub regim străin, bogăția lanurilor întinse și puritatea sufletului românesc, care în adâncimile straturilor populare s-a putut păstra intact, ferit de păgubitoarele influențe ale înstrăinării.

Moldova lui Dosoftei Herăscu, a lui Silvestru Morariu și a fraților Hurmuzaki, prin hotărârea sa de unire necondiționată, adăuga la Coroana de oțel a României un „diamant din stema lui Ștefan”.

Iar Transilvania voievodului Ioan Huniade, a mitropolitului Ghenadie cel Mare, a lui Ilie Iorest, Simion Ștefan și Sava Brancovici-Brâncoveanu, a lui Inochentie și Samuil Micu, a lui Petru Maior, Gheorghe Șincai, Ioan Piuariu, Paul Iorgovici, a preoților și țăranilor mucenici Oprea Miclăuș din Săliște, Moise Măcenic din Sibiel, Todoran din Zagra⁸⁸ și Horia din Albac, precum și a lui Gheorghe Lazăr, Const. Diaconovici-Loga, Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu și Avram Iancu, venea să încoroneze prin entuziasta hotărâre de la Alba Iulia, cu răsplata deplină a dreptății istorice, luptele și suferințele de veacuri ale unei națiuni martirizate, în stare să înfrunte cu uimitoare tenacitate noianul de primejdii fără să-și fi pierdut speranța într-o viitoare izbăvire, pe care o aștepta de unde putea să-i sosească: de la frații din răsăritul și sudul Carpaților! Regatul României libere, acest Piemont al luptelor și tendințelor de întregire națională românească, se obișnuiseră fiii Transilvaniei, ai Banatului, ai Crișanei și ai Maramureșului să-l prețuiască din vechi timpuri ca un „pământ al făgăduinței”, spre care se îndreptau toate nădejtile lor de mai bine, precum și toate strădaniile lor spre libertate și progres.

De aceea bucuria, de care a fost cuprins atunci, la sfârșitul anului 1918, sufletul poporului transilvan, se manifesta în cele mai impunătoare forme, în toate ținuturile, în toate centrele culturale, chiar în toate satele românești dintre Carpați și Tisa.

---

⁸⁸ Este vorba despre Atanasie Todoran din Bichigiu (Notă M-Ghe. Abrudan).

Un soare nou li se părea tuturor românilor că a răsărit în iarna aceea aspră, pe orizontul vieții lor naționale. Nu găseau cuvinte să-și exprime îndeajuns toată recunoștința pentru eroica armată română și pentru gloriosul ei comandant, Ferdinand Dezrobitorul, ca și pentru Regina Maria a cărei înfățișare fermecătoare impresionase în chip deosebit pe o țărancă de pe Valea Hârtibaciului, făcând-o să izbucnească în larga piață a Sibiului, cu prilejul defilării sătenilor din județ, în această chiuitură improvizată, care nu era lipsită de aluzii politice: „Vai săracii ungurii/ Se uită ca taurii,/ Că Regina-i ca o floare/ Ungurul de ciudă moare...”

După cum octogenarul președinte al Adunării Naționale de la Alba Iulia, Gheorghe Pop din Băsești, socotise hotărârea de unire votată cu entuziasm unanim ca o sentință definitivă într-un proces istoric de veacuri, la fel înțelege acum toată suflarea românească ziua de 1 Decembrie 1918 ca un stâlp de hotar în evoluția poporului și a statului român, ca alfa și omega istoriei sale contemporane, ca o zi în care întreita lege a existenței noastre: legea pământului, legea sângelui și legea sufletului românesc izbutise a intra în vigoare deplină.

Știrbirea arbitrară a unei firești legi întreite nu va putea fi admisă niciodată de istoria imparțială, care nu e numai o știință a adevărului, ci și una a dreptății. Din zbuciumările timpului de față va răsări, în locul Transilvaniei mutilate, una deplină, viguroasă și fericită de a se putea integra din nou, cu tot viitorul ei, în organismul politic al teritoriului etnic românesc, al cărui centru vital a fost și va trebui să rămână de-a pururi.

Iată importanța istorică și semnificația inalterabilă a zilei de 1 Decembrie 1918!

CUPRINS

MIRCEA GELU BUTA

Făuritorii idealului național 5

VASILE DOBRESCU, MARIA TĂTAR-DAN

Opțiune sau dilemă. Românii transilvăneni între activismul
politic național și activismul guvernamental parlamentar,
în epoca dualismului austro-ungar. Eseu 9

GABRIEL-VIOREL GÂRDAN

„Fie răsplata noastră dreptatea și libertatea, ca uniți
cu frații noștri din Regat să formăm o Românie Mare” 45

MIRCEA-GHEORGHE ABRUDAN

Părintele Academician Ioan Lupaș – făuritor și istoric
al Marii Uniri din anul 1918 67

ISBN: 978-606-37-0561-8

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958